

<i>Szépirodalom</i>	
Király László versei	5
Nagy Attila: Őszi kék	10
Horváth Szekeres István rövidprózái	14
Keszeg Tibor: Susztermunka	31
Dimény-Haszmann Árpád versei	36
Borsodi L. László versei	40
Biró Zsombor Aurél: Mit csináljak, hogy jobban érezd magad?	48
Keszthelyi György versei	77
<i>Pályakép</i>	
Magamat adtam – vagy kerestem... (Székely Ferenc beszélgetése Boros Zoltán rendezővel, zeneszerzővel, televíziós szerkesztővel)	80
<i>Ködoszlás</i>	
Tökés Lóránt: „...Ragadd meg a kunt övénel fogva...” (Az övfogás archaikus formái és mitológiai háttere a Szent László-legenda falfestményeken)	127
<i>Ujjlenyomat</i>	
László Attila: Egy lezáratlan (lezárhatatlan?) régészeti dosszié (A tatárlakai/tärtáriai leletekről – 60 év után)	141
<i>Szemle</i>	
Zsidó Ferenc: Transzilvanizmus: eszme vagy ideológia? (Boka László szerk.: <i>Transzilvanizmus</i>)	175
Előfizetők névsora	180

E lapszámunkat Szécsi János munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
TITKÁR: Beke Tasnád (beketasnad99@gmail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 90,00 lej
Külföldieknek: egy évre 96,00 lej (7800 Ft / 30 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Beke Tasnád – Editura Harghita, Pf. 149
Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RO
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Király László
(BE)VALLOMÁS

A Kedvesem – szószátyár.

Pletykefészek.

Mondhatnám: szószóró

világszépe.

Ami a szívemen –

a száján...

Mit tegyek?

Agyoncsapjam?

Hallgatni vagyok kénytelen,

mint nyári fáskályha

a zümmögő mindenségben. Én

a szintén féktelen szókürtölő,

szótrombitáló – nagy idők

megvallója – vén poéta:

szókémény. Szóeregető.

Beismerem.

Lakatolt ajkakkal sündörgök az

úri világ kerítéseinél (kívül),

leskelődve némán, mint az igazi

lopni készülők – –

míg odabent

langybeszédek illatos hullámaiban

fürdőznek Azok, dőzsölve a

mindentehető akárhány

évszázados s -ezredes

római villáiban.

Velem tartasz? Meddig?

Mosolyogjunk, mintha csak csevegnénk,

mint egy áttetsző fecskeraj

életünk boldogabb tavaszaiban.

Vagy mint útmenti röpke lányok
a mindig váratlan – ám
annál hasznosabb –
találkozások szüneteiben.

AL. NYEZVANOV: VÁLASZ
(IGAZI VERS HELYETT)
SOSEM ÉRKEZŐ LEVÉLRE

*

Hadd riogassalak:
hol itt a költészet?!

Magasztos tekintet! Fényes szárnyalás
Öröklét vakító víztükrei fölött.

Barátom! Tanító tanulóm – Mester!
Olvasom: kisiklott a vonat, melyet
éppencsak lekéstél – már megint.

Lezuhant a repülőgép,
amelyre föl se szálltál,
te Világszimat! Kutya! Eb...

Miközben én csak virrasztok itt,
egyedül, lesve az éjszakai járatokat,
mit sem sejtve szörnyűségeidről.

Miként lehet így – Ez itt a kérdés! –
összeterelni egy újabb, szelídke
találkozás szertesztét kívánczó
perceit, vágyakozó mozdulatait?
Vagy talán felejtsük el – magunkat?

**

Jól sejttem én – mondhatni, égre írva
látom: Tányára (vagy Tamara? De ez
itt most mindegy) „áll” a tekinteted

a borzongó másnapos reggeleken –
Mindig csak vissza-felé kutatva, még most is,
a mesébe tűnő, ám bánatunkban-bűnkben
mindegyre megjelenő lenhajú lányra.
(Fehér ruhás, ha jól emlékszem. Igen?)

Holott ő sem fiatalodik. De nyakam rá:
helytállna még egy tisztán beszélő,
nyakló nélkül nyargaló s hazudozó,
hamisíthatatlan szerelmi költeményben.

Jelentem neked – csak hogy elképzeld –:
Idegenvezető – – – Ő. Igen: T.
Remek s méregdrága s csillogó-csábító
szőrmebundát visel, mely hófehér –
még... Egyik varsói főutcai boltban
vásárolta, '74-ben, miközben mi tökösök
szájtátva bámultuk a jelenetet a
földig érő kirakatokon át. Havazott.
Lengett egy jóisten fehér fátyla a fényben,
és ez izgatóbb volt, mint ha a lánycsapat
anyaszülten táncolt volna előttünk.
Ó, azok a sohatöbbé telek! A sosem halkuló
hívó dallam ropogó frissHAVAK fölött!
A máig-idáig pörgő hólabda-nevetés.
Amikor úgy tűnik: minden(ki) tiszta, szűz.
De ha nem – akkor is annak látszik.

Most meg az Ararátot mutogatja itt,
Jereván fölött, a világ egyik tágas,
legkülönösebb fegyvermúzeumában:
– Látjátok? Látjátok! A mi Szent Hegyünk.
Ott. Törökországban... Most. Vagy még.

Fogalma sincs róla, ki lehetek én, de
 most is várja, tárulkozón, mint mindig,
 hogy egy igaz emberre találjon, kinek
 a Szent Hegy épp ilyen ritka, vakító
 napsütésben-fényében mutathatja meg
 magát – öröklét-ragyogású hősüvegében.
 Oly ritka ez, mint a fehér holló, a hirtelen
 valósággá változó megdöbbenő álom:
 Először járni itt, és látni a Hegyet!
 Földtől égit.
 És: ÍGY!

Megjöttem hát – és én vagyok AZ, AKI.
 Ő meg (T.) hetedhét boldogságban:
 ilyesmit már szégyentelen-hosszú idő óta
 nem sikerült összevarázsolni:
 Illő Embert a HEGYnek,
 szentséges napfényben.
 – Tudja-e – ragyog rám, mint talált drágakő,
 mint egy megtartó s -tartható legenda –,
 hogy e perctől-naptól kezdve
 ön Igaz Ember? – – –
 És a Hegy még sosem tévedett. Én pedig
 – dúdolja tovább az üdvözültek hangján –
 kiugrom a bőrömből örömben, és
 képzeletben magával megyek, repülök,
 akárhová s -meddig. Ez a rend!
 Gondoljon rám néha...Ott. Bárhol.
 De csak a boldog napokon – ameddig
 ki nem szabadulok én is e hóvilágból.
 No! fénykép. No! levélváltás. Semmi segédeszköz!
 Az effélék csak romba döntik
 a hófény-palotákat. És eltüntetnek –
 minket is. Holott én most, végre, itt
 hűségese akarok lenni, kitartó.

És valahány napkezdetkor – örökkévaló.

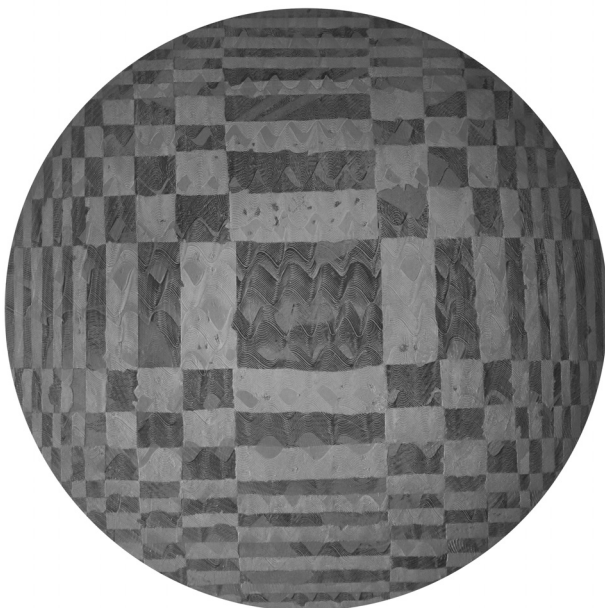
Ha nehéz az emlék – felejtse el! Íme:
máris röpül felém a csoportom, visongó
szerelmetes gyermek-seregem. Nélkülem
eltévednének. Mint az egész nagyvilág –
a nagyok világa.

Megsimogathat. Búcsúszóval. Ezegyszer. És
integethet. Én mindig visszaintek.

Nincsen viszlát! A viszlát olyan,
mint a túlvilág.

Mint a sohasem.

Aláírom: „T”.

Rosta IV., 2024

(átmérő: 122 cm, tojástempera, olajfesték fatáblán)

Nagy Attila

ŐSZI KÉK¹

Hommage à Kosztolányi

1.

Ősz van. És kék az ég.
Mint Anyám szeme: tiszta.
Levél, ha hull is,
Nedvét a föld beissza.

Beissza s élteti
Mindazt, mi szendereg.
Utolsó sétájuk
Ejtik a szenderek.

Halkul a lámpafény,
Nyarakról álmodok.
A réten egy árva mén
Lassúdan kódorog.

Az ég alján csillagok
Gyűlnek szép alomba.
Minden, mit itt hagyok,
Kiül ablakomba.

Bámulnak, nem értik:
Hogyan?, már ősz van?
Hogyha majd megértik –
Cifra egy ős-tan...

1 A Székelyföld szerkesztősége szeretettel köszönti a hetvenéves Nagy Attilát.

2.

Cifra egy ős-tan
Maga a magány.
Bekopog, csenget
Valaki ajtaján.

Leül és hallgat,
Hallgatna téged.
Vissza a szívedbe
Zuhan a véred.

Dobban a szótlanság,
Egymást figyel
Az, aki betoppant,
S az, aki kémleli.

Egyetlen könnycsepp,
Mi legördül s csillog –
Egyik a másiké,
S vajon még mit fog...

3.

Vajon még mit fog
Elhallgatni, szólni,
Egyik- vagy másikunk
Asztalvégre tolni...

De addig is szokni kell
A véges-végig csendet...
Püthagorászi fegyelemmel
A végső, belső rendet:

Ülni tovább szembe,
Egymással a csendben –
Mint, aki sehova,
Mint ki benne, bennem...

4.

Mint ki benne, bennem
Lakozna és élne,
Lennénk magány ellen
Egymás menedéke...

De hát kifog rajtunk
Is a fránya ármány –
Sáfránysárga fürdőt
Vesz, ki lábon állván

Várná ki a tavaszt,
Tartós ébredésben...
Reméli, hogy röögöt
Nemcsak véredényben.

De nyelv alatt sem hordoz,
S megszólal majd egyszer –
Vagy hallgatna tovább:
Csendje csendem semper...

5.

Csendje csendem semper,
Annak, ki majd megért –
Világomba cseppen
Egyetlen hajnalért...
Nem kérdezi, honnan,
És azt sem, hogy meddig –
Egyszer csak betoppan,
S el a kerevetig

Úgy vonszolja magát,
Hirtelen lassulva:
Körbevizslat, bámul
S magába bambulva,

Nem hallhatón zsummog,
Mint egy fogatlan száj:
Te lennél az, aki...?
Már csak sajog – nem fáj...

6.

Már csak sajog, nem fáj
Mindaz, ami volt, van –
Látok sok barátot,
De bizony, mind holtan.

Itt marad az illat,
Itt marad, másra,
A madarak színes
Szárnyavillanása.

Marad minden emlék,
S nem károsult génben,
Minden, ami nemrég
Idelent s az égben

Érted dobbant – értünk!
Nap kel föl és újra,
Valaki, kit féltünk,
Trombitánk megfújja,

Hogy nem tűnünk el, nem, nem...
Nyomokban is látszunk –
Szervusz, Kosztolányi!
Már végig veled játszunk!

Horváth Szekeres István

MENETREND

A váróterembe érve ledobtam a hátizsákomat a földre, kinéztem a menetrendből egy járatot, és elindultam a pénztárhoz. Félúton megálltam és egy képzeletbeli nézőközönség előtt eljátszottam, hogy valami nélkülözhetetlen, fontos holmit keresek a zsebeimben. Gondterhelt arccal, alaposan átkutattam a nadrágomat, dzsekim, majd színpadiasan feldúlt ábrázattal visszamentem a bejárat mellé, fél vállamra akasztottam a hátizsákomat, és elindultam hátra, az épület mögé, a kocsmához. Egy kiszolgáló ablakos fabódé volt az egész helyiség, előtte piros műanyag asztal fekete bakelit hamutartókkal, egyetlen fehér műanyag székkal. A pián kívül még egy egész sor apró szart árultak, a keksztől kezdve a vécépapíron át, egészen az olcsó kis játékokig, szinte mindent. Az ablakon túli félhomályban muzsikaszó cincogott. Egy vodkát meg egy sört kértem.

- Hány éves vagy? - vakkantott bentről valaki, egy női hang, majd ennek a hangnak a gazdája is előbukkant.

- Elég idős, hogy bebasszak - válaszoltam a fejnek.

- Ha hozzád vágok egy üres üveget, mi lesz? Nézze meg az ember! - húzta fel magát a fej.

- Most kapok egy vodkát meg egy sört, vagy nem kapok?

Nem jött válasz.

- Nem itt iszom meg, arrébb megyek, oda, a kis parkba, a padra - magyaráztam meggörnyedve, bele a kis ablaknyílásba, mint amikor vonatjegyet vesz az ember, és a vastag plexi miatt egy mikrofonon kell szót érteni a pénztárossal.

A néni szűrősnak szánt pillantást vetett rám, de azért kinyitott egy sört, viszont az ablakon belül tette le, műanyag pohárba kimért egy deci vodkát is, letette a sör mellé, megvárta, míg kifizetem és csak azután adta ki mindkettőt.

A vodkát egy kortyból leküldtem, mint az öreg parasztok, vagy kőművesek. A poharat visszatettem a párkányra, és a sörrömmel a kocsmá melletti kis parkba telepedtem, egy forró padra. Közben meghallottam, amint a néni odabent méltatlankodik a kis bódében, magya-

ráz valamit. Még akkor is ott dohogott magában, amikor már a söröm felénél jártam. Alapállásban elszórakoztatnak engem az ilyen helyzetek, az ilyen nénik, most azonban csak ingerült lettem ettől az egészsztől. A sör is gyorsan melegedett a késő novemberi váratlan melegben, teljesen elment tőle a kedvem. A maradék három-négy ujjnyit kiöntöttem a pad melletti sárga fűbe, az üveggel meg szépen visszasétáltam a kis ablakhoz, és letettem a párkányra. A néni egy pillanatra rám nézett, elvette az üveget, és indulatosan belevágta egy félig üres rekeszbe, majd hátat fordított és idegesen matatni kezdett a sósperemes meg csipszes zacskós polcon. A langyos sörtől émelyegni kezdtem. Hátraszaladtam a bódé mögé és öklendezni kezdtem, de csak a savanyú nyál folyt a számból, meg valami ismeretlen eredetű ételmaradék. Aznap nem volt türelmem enni. Egy ordasat böfögtem. Visszamentem a váróterembe, lecsaptam a hátizsákot egy székre, majd újra a menetrendet kezdtem bámulni. A korábban kiszemelt vonat érkezéséig még mindig több mint egy fél óra volt, a következőig kábé egy óra, és így tovább. A másik irányba öt perc, illetve húsz perc múlva, aztán meg félóránként. Vagyis minden irányba gyakorlatilag húsz percenként indult valami. Visszamentem a székekhez, leültem és magam elé dobtam a hátizsákomat a koszba. Közben egy harminc körüli fickóra lettem figyelmes, aki csomagok nélkül érkezett, és ő is a menetrendet kezdte tanulmányozni. Majd a faliórát. Talán vár valakit, gondoltam. Ő viszont meg sem várta, hogy a következő vonat érkezését bejelentsék a hangszórón, sietősen kiment a váróteremből, le a peronra, majd a sínek mentén elindult abba az irányba, ahonnan a vonatnak érkeznie kellett. Nemsokára befutott a vonat, majd továbbment, úgy öt percen belül a fickó is visszatért, bejött a váróterembe és újra a menetrendet meg a faliórát bámulta.

Teltek a percek. Engem még mindig a meleg sör meg a vodka gyötört. Rá kellene gyűjtani, gondoltam, viszont a várótermi óra szerint a következő vonatig még alig nyolc perc maradt. Közben a hátizsákomat néztem. Ott hevert egy napsütötte foltban, a váróterem mozaikköves cementpadlóján. Nagypámtól örököltem ezt a régi holmit. Gombát, meg tudja az Isten, mi mindenfélét hordott haza az erdőről ebben a régi katonai rucksackban. Azután adta nekem, miután nem járt már többé az erdőre. Valahol a mélyén egy fél tekercs budipapír, egy pár gyapjúzokni, meg egy jegyzetfüzet is hányódott. A jegyzetfüzetet aznap délután dobtam bele. Hogy majd írok bele valamit. Az járt a fejemben,

hogy fel kellene venni azt a zsákot, mert mégiscsak a nagyapámtól kaptam.

Egy darabig a kinyújtott lábaimat néztem, meg rajtuk a két számmal nagyobb bakancsot. A két számmal nagyobb bakancsok a hátzísák mellett heverték, bennük a két egymásra vetett negyvennégyes lábfejessel. Ez pillanatnyilag teljesen lefoglalt. A két bakancs látványa. Csak ez a két bakancsom volt ősztől tavaszig, anyám szerezte, valami raktáros ismerősén keresztül. Valódi bőr bakancs, éppen csak két számmal nagyobb az én lábaimnál. De valódi bőr. Ha az ember rendesen meghúzta rajta a fűzőket, egész jól el lehetett bennük trappolni egy teljes napot.

A hangosbemondón bejelentették az érkező vonatot, én meg hirtelen felpattantam a helyemről és a hátzísákomat hátrahagyva elindultam a peron irányába. Az iménti fickó szinte velem egy időben ugrott fel a helyéről. Találkozott a tekintetünk. Ő is a kijáráshoz tartott, egy darabig egy irányba mentünk. Mikor odakint, a peronon megálltam, egy pillanatra hátranzétem, és megint egyenesen egymás arcába bámulunk. Ekkor lassított a léptein. Elindultam a peron vége felé, megálltam, és egy fél fordulattal újra hátrapillantottam. Még mindig engem nézett, majd látva, hogy én is őt bámulom, megfordult és visszament a váróterembe. Úgy éreztem magam, mint akit lelepleztek. Lelepleztek valamiben, amiről én sem tudok. Mintha valaki többet tudna valamiről, amiről valójában nekem illene tudnom. És már a peronról is leléptem, ott csikorogtak a töltéskövek a bakancsom alatt, amikor eszembe jutott a hátzísákom. Éppen megfordultam volna, de a semmiből elővágtatott a vonat, a szerelvény meg apró porszemeket és áporodott hűgyszagot vágott az arcomba, a dudától pedig majd kirepedt a dobhártyám. Egyet hátraléptem, és már gurultam is le a töltésen, be a csalánok és martilapuk közé. Felültem és megvártam, amíg a szerelvény elindult kifelé az állomásról, majd elindultam vissza a váróterem felé. A töltéskövek nyomták a talpamat, a lábam is megizzadhatott, mert ide-oda csúszkált abban a rohadt, túlméretezett, protekciós bakancsban.

A váróteremben ott ült az emberem, a már korábban kiszúrt fickó. Ordított róla, hogy tudja, őt nézem. Olyan átszellemülten nézte a cementpadlót, mint akit éppen most baszott le jogosan egy igazgató, vagy egy szarházi főnök. Mint az a részlegvezető a műhelyben, ahová nem akarok visszamenni. Leültem, majd felvettem a hátzísákot a

földről, és leporoltam, bár nem volt mit leporolni róla. Óvatosan a mellettem lévő székre tettem, kinyitottam és megnéztem, hogy minden ott van-e, ahol emlékezetem szerint lennie kell. Megvolt a zokni. Fél éve hordom hátizsákostól. A fél guriga vécépapír is megvolt még. A jegyzetfüzet is stimmel, meg a ceruza is. Úgyhogy egy hirtelen ötlettel megint felugrottam a helyemről és kimentem a peron elé rágyújtani. A füst meghozta a kedvemet egy vodkához. Visszamentem a bódéhoz és kértem egy vodkát.

- Ezt is kihányod majd a ciherbe? - kérdezte a bódés néni. Nem válaszoltam, hanem egy kortyra felhajtottam az egézszt, és lassan, hogy kitartson a cigaretta, visszasétáltam a váróterembe.

Végül felvettem a zsákomat a szék mellől, odamentem a pénztárhoz és vettem egy jegyet a legközelebbi járatra, valahova. Azért valahova, mert miután zsebre vágtam, már nem is emlékeztem, hova szól, csak annyit tudtam, hogy jó messze. Mindenesetre lesz időm átgondolni, hogy hol is szállok majd le, és hogy ahol leszálltam, ott majd mihez is kezdek, és miért. Felnéztem az órára, láttam, hogy még vagy öt perc van a vonatomig. Szétnéztem a teremben, az emberemet kerestem, de sehol nem láttam. Kibattogtam a peronra nézelődni, de ott sem találtam. Rá akartam gyújtani, de ekkor a távolból felhangzott a vonatfütyty, az emberek mozgolódni kezdtek. A cigit visszatettem a zsebembe, és belebújtam a zsák mindkét hevederébe.

NEKTARIN

A hely tele volt neonáccikkal. Fél évvel korábban is megfordultam itt, akkor is tele volt velük. Biliárdoztak, cigiztek, jöttek-mentek, ittak, bőfögtek, kimentek hugyozni. És valahogy úgy hozta a helyzet, hogy egy mulatt gyerekekkel estünk be oda egy nyári estén, mocsárrészezen. Volt nálunk egy borral meg pálinkával tele hátizsák, és még ittunk volna valamit, mielőtt nekivágunk egy közös haverunk menedékháza felé vezető útnak, át az erdőn, a sötétben. Sok volt a medve odakint, kellett egy kis szíverősítő az útra is. Kikértünk egy-egy pohár töményt, jóformán bele sem ittunk, csak akkor vettük észre, hogy sok a kopasz fej, meg a bomberdzseki. Nem történt, úgymond,

rendbontás, mert egyrészt gyáva vagyok, másrészt meg az egyik ilyen szopott gombóc odajött hozzánk, megfogta a könyökömet, vagy egy fél méterrel odébb húzott és a zenét túlharsogva ordította a fülembe, hogy jó fejnek tűnünk, de onnan jobb, ha minél sebesebben távozunk. Úgy tettünk.

Ez alkalommal valamire melegítettek a kopaszok. Ahogy elnéztem a társaságot, meccsre készültek. Egyik pohár töménytet a másik után dobálták be, nyakukban csapatemblémás sál, néhányukon túlméretezett mez lógott a bomberdzsekik alól. Megpróbáltam egybeolvadni a környezetemmel, ami rojtosra szakadt farmernadrágban meg piros-fekete-tűzpiros pulóverben meglehetősen reménytelen dolog. Fölöslegesnek bizonyult az óvatosság, mert a társaság egyszer csak skandálni kezdett valami csapatindulót, kiviharzottak a kocsmából és felszálltak az éppen befutó vonatra.

A vendéglő teraszára közvetlenül a váróteremből lehetett kimenni, mivel az egész kóceráj egyenesen az állomás épületéből nyílt, habtéglából felhúzott fal választotta el a bent lévőket a külvilágtól. A fal váróterem felé eső oldalára éppen csak a látszat kedvéért felcsaptak valami laza, porladó maltert, vagy tán vizes homokot, belül viszont kültéri nemesvakolat virított. Első ránézésre drága helynek tűnt, de elég volt végignézni a vendégeken és a felszolgált menükön, azonnal lejött, hogy ez a hely sem több vagy kevesebb bármely más állomási restinél. A lomisoktól nyomott áron beszerzett bútorzattal, meg a sakkozó és kártyázó kutyákat ábrázoló képekkel valami nagy dobást szeretett volna a tulaj, de ehelyett eléggé ijesztőre sikeredett a kis falatozó. Ráadásul a székeken egy-egy testesebb kuncsaft el sem fért rendesen. Annyira telezsúfolták a helyet, hogy ha két szomszédos asztalnál minden szék foglalt volt, egyiket sem lehetett rendesen hátrahúzni. Így aztán csúcsidőben olyan egészséges testtartással dacoltak a gravitációval a részegek, hogy bármely ortopéd szakorvos, vagy poroszosabb lelkivilágú vallástanár megkönnyezte volna a látványt.

Én már el sem fértem. Bárszék híján a pultnak támaszkodva próbáltam úgy inni a kávémat, hogy lehetőleg kitarson még egy órát. Ez már a harmadik volt abban a restiben, sajnáltam többet költeni rá. Szar volt, és savanyú, ráadásul kellett a pénz piára. Így aztán gurmé módjára kóstolgattam, éppen hogy meg nem forgattam a számban. Néha kimen-

tem rágyújtani, közben pedig a peron óráján ellenőriztem, hogy mennyi idő múlva érkezik a várva várt vonat.

Mikor már alig két-három perc volt az érkezésig, lementem a peronra. Szinte azonnal akkora tömeg zúdult ki körém, hogy az sem volt, hova leülni, így aztán előre-hátra slattyogtam a betonon, mint valami bakter.

Miután a vonat beért, először megvártam, amíg mindenki le- meg felszáll, csak azután kezdtem a frissen érkezettek között keresgélni. És kábé ötven méterre onnan, ahol én kerestem őt, ott állt Liza, teljes életnagyságban és szövetkabátban. Azt elsőre kiszúrtam, hogy a pólója alatt nem visel melltartót. Az, hogy egy hozzám hasonlóan szakadt figura társaságában érkezett, csak egy pár pillanattal később tűnt fel. Ettől nagyobb zavarba jöttem, mint Liza látványától. De nem kérdeztem. Félttem a választól.

És Liza a nyakamba ugrott, nyálasan összevissza puszilt, majd bemutatta a szakadt csávót, hogy ő itt Kelemér.

Kezet nyújtottam.

- Kelemér - mondta Kelemér. Kezet ráztunk. Aztán némán lépegettünk a resti irányába. Én zavarba jöttem ettől a Kelemér nevű fickótól, ő meg valószínűleg tőlem volt zavarban.

Odabent legalább megfogyatkoztak a vendégek, már a rádió műsorát is hallani lehetett, és mi is találtunk egy üres asztalt. Én egy kólát kértem, Kelemér kávé, Liza vodkát meg sört. Szépen indítunk, gondoltam magamban. Végül is én tehetek róla, ha a helyzet félreérthető volt. Amikor ugyanis Lizának megemlítettem, hogy tudok egy kis kempinget, apró cuki kis faházikókkal, ahol eltölthetnénk egy éjszakát, netán hétvégét, valóban nem fogalmaztam világosan. Akkor bulizunk, mondta pár nappal korábban, amikor előrukkoltam a faházaz ötletemmel. Én meg olyasmit válaszoltam, hogy benne van az is a pakliban, vagy valami hasonlót, aminek eredményeként ott ültünk hármásban egy nyomasztó vendéglőben, és úgy tettünk, mintha tudnánk, mi a pálya. Fogalmam sem volt, mit fogok válaszolni, ha Liza azt találja firtatni, hogy hol vannak a többiek. Végül nem kérdezett semmit. Legurította a vodkáját, kért még egyet, és harsány locsogásba kezdett. Oda sem tudtam figyelni. Az agyam teljes kapacitását lefoglalta a gondolat, hogy hogyan mászok majd ki ebből a helyzetből. Titokban végimértem ezt a fazont. Megpróbáltam elképzelni, hogy akkor most hárman, ő, Liza meg én, részegen, a kis házban... Ahogy ülünk és fogy

az ital, telik az idő, eljön az este. Majd eljön a napnak az a pontja, amikor a bulikát diszkrétebbre kell venni és szépen be kell takarodni a házba, majd villanyoltás. És akkor? Ki mászik ágyba Lizával? A házikók kétágyasak. Vagy összetoljuk az ágyakat? Á, nem! Elhessegettem a gondolatot. Megpróbáltam a jelenben maradni, élvezni a helyzetet, ezért kértem magamnak egy pohár bort.

Az alkohol néha meglepően gyakorlatiassá tesz, ez alkalommal viszont a maradék logikai áramköreim is leépültek. Szürcsölgettem a boromat, ami még a kávénál is rosszabb volt, és a többi embert figyeltem. Mivel a vendégek nagy része felszállt a vonatra, amellyel Liza érkezett a Kelemér nevű arccal, rajtunk kívül csak ketten vagy hárman maradtak. Ők törzsvendégek lehettek, valószínűleg az állomási resti esik a legtávolabb a meleg családi fészektől, ráadásul az ilyen helyeken nyugodtan lehet inni akár délelőtt tizenegy órakor is, mert senki nem firtatja, hogy ki mit keres ott. Nemsokára azonban újabb vendégek kezdtek szállingózni, a következő vonat utasai. Hamarosan megtelt a helyiség, úgyhogy szóltam a szerény kis csoportnak, hogy induljunk, béreljük már ki a kis faházat, tegyük le a cókókjainkat, aztán a többit meglátjuk.

A nagyjából tizenöt faházból álló kemping teljesen üresen állt, egy hét volt még a szezonzárásig, és hidegek voltak az éjszakák, különösen a hajnalok. Most már amiatt is aggódtam, hogyha dupla réteg takarót akarunk, akkor vagy egyikünk segge fagy fehérre, vagy mindhárman összebújunk, akár a kismacsák. Szeptember vége felé járt az idő, de az elsárgult falevelek mennyiségéből azért ki lehetett következtetni, hogy néha fagypont körül van reggelente.

A recepciós bódénál kifizettem a szobát egy éjszakára, és odaadtam a személyimet.

- Kitöltök néhány papírt, addig rendezkedjete be - mondtam, és Liza markába nyomtam a kulcsot. Liza tenyere kissé nyirkos volt és meleg, és olyan puha, bársonyos, mint egy napsütötte barack.

- Megkérem, az adatokat írja ki a személyiből, és kérem szépen vissza - mondtam a recepciós néninek.

- De ti hárman vagytok, és a szobák kétszemélyesek - válaszolta.

- Mindhármunké kell? - kérdeztem.

- Nem, de a szobák kétszemélyesek, és ti hárman vagytok.

- Akkor három személyre kell fizetni, vagy hogyan? - kérdeztem vissza, mert nem találtam logikát a dologban.

- Nem kell, de hárman vagytok, és a szobák kétszemélyesek - darálta monoton hangon a recepciós néni.

Felsőhajtottam, az orromat csipkedtem. Semmit nem értettem, és ettől nagyon felszökött bennem a pumpa. Szabályos hisztigörcs környékezett.

- Nem szabad hárman megszállnunk?

- De igen, szabad. Viszont a szobák kétszemélyesek, és ti hárman vagytok.

- Ha leírta az adataimat, visszakaphatom a személyimet? Ha este széttrancsíroznak a kocsmában, tudjanak azonosítani.

- Tessék, itt van. Jó időtöltést!

- Köszönöm.

Éreztem, hogy ezen a párbeszédem még órák múlva is töprengeni fogok. Keresni kezdtem a tizenötös bungallót. Kissé nehezen ment a keresés, mert a számozásban nagyjából ugyanannyi logika volt, mint a recepciós néniel lezavart eszmecserében: a bejárathoz legközelebb eső faház a húszas volt, majd a legközelebbi az ötös, egy szemben lévő házikó a tizennyolcas, mellette a hetes és így tovább. Arra gondoltam, hogy itt akár egy tömegmészárlással egybekötött sátánista orgiát is szervezhetnénk, mert mire a rendőrség megtalálja, hogy melyik házból szűrődnek ki a halálsikolyok, már régen késő lesz. Az egész délelőtt ráment volna megtalálni a tizenötös házikót, de végül észrevettem a fák között Lizát a sűrke szövetkabátjában, hatalmas bakancsaiban, égneek álló, sárga tüsi hajával. Tizenkét évvel volt idősebb nálam, és olyan aura vette őt körül, hogy már a hangjától is erekcióm volt. Habár... Akkoriban attól is felállt nekem, ha a nap a sliccemre sütött.

Odamentem a tizenötös házhoz, bementem, ledobtam a hátizsákomat az egyik ágyra. A Kelemér nevű nem volt bent, csak a dzsekije. A cigim után kotorásztam, amikor belépett Liza. Hanyatt dobta magát az egyik ágyon. Kabátja szétterült, lábait szétvetette, mellei kissé félrebillentek a sárga póló alatt.

- De fasza kis ház! - mondta, és nyújtózni kezdett az ágyon. Biztosra vettem, hogy most éppen nekem kínálgatja magát. Szerintem minden alkalommal észrevette, hogy erekcióm van a jelenlétében. Sőt, egy alkalommal, egy talpig füstös helyen, egy bulin felkértem táncolni, és

ahogy ott lejtettünk valami nyálas számra, hát a farkam vagy kétszer is hozzáért a combjához meg a csípőjéhez. És mire a táncnak vége volt, én már a nadrágba élveztem, és haza kellett mennem átöltözni. Ilyen állatias vonzereje volt ennek a nőnek, aki úgy tudott vedelni, mint egy asztalos vagy egy burkoló. De az is lehet, hogy nekem volt ilyen állatias pinaétvágyam akkoriban, hiszen még teljesen szűz voltam. Egészen addig csak annyi szorosabb élményem volt nővel, hogy egy alkalommal a vonat végében akart egy részeg csaj leszopni, de mire sikerült kicsomagolni a farkamat, én már a puszta gondolattól végeztem.

És ezt a szüzességi dolgot Liza is tudta. Egy barátnője árulta el nekem, hogy Liza elvinné a szüzességemet, mert szerinte, úgymond cuiki, hogy tizenhat évesen még senkivel nem dugtam. És ez a barátnője a következő alkalommal arra próbált rávenni, hogy menjek be az egyik szobába Liza után, ahova nem aludni ment, hanem engem vár. Én ezt nem nagyon hittem, mire ez a barátnő azt kérdezte:

- Nem mersz utána menni, bazdmeg? Félsz? Vagy nem áll fel?

Hallgattam. Mégis mit lehet egy ilyen kérdésre válaszolni?

- Felállítsam neked? Felállítom, ha akarod, de menj be Liza után a szobába, és adjál neki! - mondta, és simogatni kezdte a combomat.

- Na, látom, hogy már sátorozol - állapította meg a sliccemet bámulva. - Eriggy utána és ne hagyd cserben!

Én pedig bementem Liza után, csakhogy Liza már aludt. Befeküdtem mellé az ágyba, átöleltem a vállát, a nevéen szólítottam, nem válaszolt. Így hát én is elaludtam, reggelre meg nyoma veszett.

Most itt az alkalom, éppen csak ez a Kelemér gyerek ne volna, gondoltam, miközben Liza rojtos farmerje alól kikandikáló bőrét nézgettem. Meg a farmerben domborodó vénuszdombját. Fiatal kölyök voltam, pinát csak fényképen láttam, de azt a vénuszdombot teljes egészében befaltam volna, mint egy nagy, szaftos nektarint. Legalábbis én úgy képzeltem, hogy Liza borotválja magát odalent, és ettől olyan a nemi szerve, mint egy jól megtermett, szottyos nektarin.

Miközben a farmer rojtos lyukain át a bőrét mustrálgattam, a vénuszdombját, puha, érett, félrebillenő melleit, egyszerre csak azt vettem észre, hogy Liza engem néz. Engem bámul, ahogy őt bámulom. És nagyon valószínű, hogy már egy jó ideje figyelt engem. Kínos volt. Végül ő volt az, aki megoldotta a helyzetet, mert hirtelen felugrott fekvő

helyzetből, de úgy, hogy majdnem talpra ugrott az ágyból, és azt kiáltotta:

- Menjünk városnézőbe!

Ez nagyjából annyit jelentett, hogy menjünk inni, igyuk végig az összes utunkba kerülő kocsmát, vagy ülünk be az egyikbe és dorbézoljunk záróráig.

Ezután kirentott a házból. Majd vissza, kivette a hátizsákjából a pénztárcáját, majd megint kirentott. Eszembe jutott, hogy egyszer sem kérdezte, kik jönnek még. Ezek szerint nagyon is jól tudta, hogy nem lesz itt semmiféle buli, összejövetel, ilyesmi. Ezek szerint csakis az én kedvemért jött. Viszont ezt a méla, bamba Kelemért még mindig nem tudtam elhelyezni a történetben. Nem volt szerepe. Mint egy rossz filmben, ahol megjelenik egy karakter, amit nem tud megformázni a színész, akit a stáb egy tagja protezsált be a forgatásra, és valaki lábjegyzetként beírta a forgatókönyvbe a szerepét. Egy ilyen ember ha vízbe fül, a halak nem eszik meg, el se rohad, hanem csak fekszik a meder alján és annyival lesz könnyebb, mint az általa kiszorított víz súlya.

Egész délután és este a várost jártuk, sorra látogattuk az összes kocsmát, és mindegyikben megittunk valamit. Hol egy kávé, hol egy sört, de sehol nem időztünk tovább húsz percnél. Józanok sem maradtunk, de be sem rúgtunk nagyon. Mikor ránk sötétedett, visszamentünk a házhoz. Útközben vettünk egy üveg alkoholt, tiszta, kilencvenhat százalékos szeszt. Azt töltögettük ki a házban talált műanyag poharakba gyümölcslével keverve. Elképesztően rossz volt. Én jó nagyokat húztam ebből a lónyálból, hogy bátorságot gyűjthessek. Így amikor Liza kiment a házból a bokrok közé pisálni, odafordultam ehhez a Kelemér nevű csávóhoz:

- Most akkor meséld el, hogy te hogy kerülsz a képbe?

- Liza kért meg, hogy vele jöjjek. Azt mondta, fél tőled.

Ez az új információ gondolkodóba ejtett.

- Nem tudsz lekopni véletlenül? Csak úgy, elhúzni valahova. Legalább egy órára, kettőre? - kérdeztem.

- Nincs zenénk. Egy kibaszott kazink sincs. Majd később kitalálom, hogy hozok egyet a haveromtól. Lakik a városban egy haverom, elmegyek kaziért, egy cseppet megnyomom nála a seggem, addig ti nyugodtan azt csináltok, amit akartok - válaszolta Kelemér. Ezek

szerint mégsem volt olyan bamba ez a gyerek. Csak a feje volt olyan, mint aki csak úgy céltalanul létezik. Liza talán el sem jön, ha össze nem akad vele. Várom az állomáson, de nem jön, végül egyedül rúgok be, majd részegen kiverem párszor a szúros, rideg pokróc alatt, aztán másnap betegen és még mindig szűzen hazamegyek.

- Jobb, ha most mész azért a kaziért - mondtam Kelemérnek.

Annyira kívántam Lizát, hogy már szinte fájt.

Mire Liza visszaért, Kelemér már nem volt.

- Hol van? - kérdezte Liza.

- Elment kaziért egy itteni haverjához. Legyen egy kis zenénk - válaszoltam.

Én az egyik ágyon feküdtem, Liza a másikon. Majd lerúgta az ormótlan fekete bakancsait, és bebújt a takaró alá. Ott fészkelődött egy darabig, majd egyszer csak egy nadrág pottyant ki a takaró alól. Majd a szövetkabát, amit a póló követett. A torkom kiszáradt, töltöttem a szeszből az egyik pohárba, felöntöttem gyümölcslével, és felhajtottam az egészset. Olyan erőre sikerült, hogy majdnem összehánytam magam, a hideg is végigfutott a hátamon, gyúlt a nyálam, de szükségem volt rá. Gyáva voltam. Meggyújtottam egy cigit.

- Meggyújtasz egyet nekem is? - kérdezte Liza a takaró alól. Az orráig felhúzta, és úgy kukucskált ki alóla, mint egy gyermek.

Meggyújtottam neki is egyet, odaadtam. Ekkor a villanykörte egy hatalmas pukkanással megadta magát. Nem hullott rám egyetlen szilánk sem, de a szívem kihagyott egy pillanatra.

- Hideg van - szólalt meg Liza a sötétben. - Ide bújsz mellém?

Nem szóltam semmit. Kötelességtudóan, mintha ez volna a világ legtermészetesebb dolga, levettem a nadrágomat meg a pulóveremet és elindultam Liza parázsló cigarettája irányába. Bebújtam a jó meleg ágyneműk és forró női végtagok közé. A combom köré fonta a lábait, a csípőmhöz szorította az ágyékát. Nem volt rajta bugyi. És éreztem a bőrömön, hogy valóban borotválja. Olyan nedves és forró volt, mint egy napsütötte, túlérett nektarin. A csípőjét simogattam, a derekát, felnyúltam, megfogtam a melleit is. Mindezt úgy, hogy közben meg sem csókoltam. Majd egy hirtelen ötlettel teljesen bemásztam a takaró alá és lassan hátrafelé fészkelődtem, a lábai irányába. Egy kissé lábszag volt odalent, nem tudtam megállapítani, hogy az enyém, vagy az övé, vagy mindkettőnké. Mindenesetre nagyon intimmé tette a hangulatot.

- Mit akarsz ott lent? - kérdezte Liza olyan nevetéssel, mint aki nagyon is jól tudja, hogy mi következik, mert egész este azon járt az esze.

- Megnézem, mennyibe van a nektarin kilója! - válaszoltam, és lassú mozdulattal széttártam a lábait.

FIZETÉS NAP

Az egyik barakkból egy kis köpcös, szakállas fiatalember dugta ki a fejét. A fővállalkozó cég mérnöke volt. Odakiáltott nekünk: - Mi lesz így a munkával? Ültök itt a faszba, telik az idő, se nem esik, meleg sincs...

- Csabika, te szépen vedd vissza a kis fejecskédet a barakkba, és kussoljál! Értjük, tesó? - mondta egy nagydarab fickó csendesen, de jól hallhatóan, úgy, hogy közben oda sem nézett, még a kezét sem vette ki a zsebéből.

A szakállas fej olyan hirtelen tűnt el a barakkban, mint akire rálöttek.

A nagydarab kolléga a cigánysoron lakott, nem félt senkitől, semmitől, nehéz volt kihozni a sodrából. Felvett a földről egy öklömnyi aszfaltdarabot, teljes erőből hozzávágta a barakk oldalához, majd hirtelen úgy tett, mint aki a cipőfűzőjét babrálja. Kivágódott a barakk ajtaja, a Csabika nevű mérnökpalánta kipattant a szerszámok és mindenféle kacatok közé.

- Ki volt az? Melyik volt az, bazmeg? Melyik volt az? - sipította, közben jobbra-balra pördült a sarkán. Még a kezét is csípőre tette, mint aki mindjárt táncra perdül.

- Építkezésen vagyunk, Csabika! Mindenféle szotyog itt lefele - mondtam neki. - Nyugodjál le a faszba! Sisak van a fejedben, ne hiába hordd!

Fél órával korábban döntöttük el, hogy mára elég lesz a munkából. A szerszámokat elmostuk, berámoltunk mindent a mi barakkunkba, aztán körbeültünk egy flakon sört, mint valami tábortüzet. Egy féllitres pálinka is kézről kézre ingázott. Valahányszor egy autót hallottunk közeledni, valamelyikünk felállt nézelődni. A főnökünket vártuk, az öreg, aki már régen nem tudott köztünk rendet tartani.

- Te mennyit kaptál az öregtől legutóbb? - fordult hozzám a nagydarab. A barakk oldalát támasztotta a hátával, két utca bejáratát is szemmel tarthatta onnan.

- Százötvenet. Azzal, hogy a héten megkapom a múlt havit is, meg ezt a hónapot is elszámoljuk - válaszoltam.

- Nem kapsz te semmit...

Ráhagytam. Majd meglátjuk, gondoltam.

Közben a mérnök lassan kidugta a fejét a barakkból, engem nézett. Hirtelen lehajoltam, mintha fel akarnék valamit kapni a földről, mire megint visszahúzta a fejét. A következő pillanatban már védősisak nélkül jelent meg a barakk előtt, gyorsan az autójához ment, beindította a motort és a kereket kipörgetve, apró kavicsot spriccelve elhajtott.

- Az öreghez megy - mondtam.

- Az öreghez biztosan nem - mondta a csoportvezető, egy magas kopasz. Kissé furcsán beszélt, a szemfogait nemrég verte ki véletlenül lapátnyéllel az egyik kolléga. A z és sz betűk helyett v-t, meg f-et ejtett: „Av öveghe' bivtofa' nem.”

- Bécike, mondd szépen, hogy Százhalombattán szutykos faszt szoptam! - szólalt meg egy öreg csávó, egy hegesztő. Hangosan röhögni kezdtünk, mert az öregnek szintén egyetlen foga sem volt elől, ő sem tudta a z-t, meg sz-t kiejteni.

- Fopjá' le! Fopjá' le, bavmeg, legalább nem fogavol! - mondta Bécike. Majd köpni próbált, de csak a nyála csorrant ki az állára. Letörölte, ő is röhögött, mindenki röhögött. Egymás mellett ültek a hülye sapkáikban az öreg hegesztővel, és foghíjasan, tele szájjal röhögtek. Ettől mi is teljesen kiakadtunk. Másodpercek múlva nekem már röhögni sem maradt elég levegőm, csak bégettem, mint egy juh, összegörnyedve.

- Elmegyek benzinért - mondta a nagydarab, amikor elcsendesültünk. A röhögéstől könnyes szemét törölgette, majd felszívta a taknyát, krákogott és egy olyan sűrűt köpött a porba, hogy egy darabban maradt.

Mindenki adott neki egy-egy ötöst, ő zsebrevágta és elindult a barna pléhgarázsok mögötti kisboltba piáért.

Mire visszaért, már előkerült egy pakli magyar kártya, négyen filkóztunk, aprópénzbe. Egy vederre feltettem egy pléhfordó fedelét, az volt a kártyaasztal. Szombat volt, gyönyörűen sütött a nap, mi meg ott ültünk egy halom sóder mellett, felfordított üres vedreken, a tömbházak árnyékában. Az emberek meg jöttek-mentek körülöttünk.

Néhányan kempingfelszerelést rámostak az autóikba, lusta gyerekeikkel vitatkoztak, söröskartonokat meg hatalmas palack vizeket cipeltek. Mindenki kifelé menekült a városból a közelgő kánikula elől, csak mi kártyáztunk a barakkok árnyékában, bűdös bakancsainkban és bűdös melós ruhákban.

Nemsokára visszaért a barakkokhoz a Csabika nevű mérnökpalánta piros Opelje. Úgy két méterre a baraktól állt meg, a srác leállította a motort, de nem szállt ki, az ajtót sem nyitotta ki. Szinte éreztük magunkon a tekintetét, mert a sötétített ablakok miatt látni nem láttuk.

- Az öregnél volt - mondtam.

- Nem az öregnél volt. Ott biztosan nem. Én szedtem le az öregről, amikor a tegnapelőtt hajba kaptak - mondta a nagydarab kolléga.

Végül is igaza lehet. Két napja még bevédte az öreget, amikor nagyon csúnyán egymásnak estek ezzel a Csabikával. Valamibe beleugatott a mérnök, amibe nem kellett volna. Ha jól emlékszem, el akarta kezdeni a homlokzat festését, még jóval azelőtt, hogy a falakat befejeztük volna. Értelme nem sok volt, legfeljebb annyi, hogy néhány cégvezető meg más felelős beosztású tótumfaktum látta volna, hogy milyen szépen is halad a felújítás, valahányszor elhalad a sugárúton, az épület frontja előtt. Holott mindennel régen megcsúsztunk már, nem látszott a vége semminek, csak annyit lehetett biztosan tudni, hogy a munkálatot ősszel nem tudják átadni. És akkor pénz sem lesz. És akkor az öregnek sem lesz pénze, és senkinek nem lesz pénze, megy a nyarunk a levesbe, úgy, ahogy van. Egyszóval a Csabi nevű ficsúr meg az öreg sehogy nem tudtak kiegyezni. Egy órán át vitatkoztak, végül már üvöltöttek egymásra, mint két részeg kurva. Csabika mocskos vén kommunistának nevezte az öreget. Mivel az öreg részegen fasiszta volt, józanul meg ájtatoskodó senki, akinek a fél családját a komcsik tették tönkre, hát teljesen kiborult a kommunisztázástól. Sértegetni kezdte Csabikát, amivel nem volt nehéz dolga. Ugyanis a fiatal mérnök még szarni is bibliával a kezében járt, és az öreg szektás selejtnek nevezte. Úgy kellett a nagydarab csávónak szétválasztani őket. Már a fél lakónegyed köréngyűlt, mire végre csend lett. „Csabika, te bemész a barakkba, Pista bácsi meg hazamegy szépen”, mondta nekik, miután mindkettőjük karját jó erősen megragadta és lassan jobbra-balra, előre-hátra mozgatta őket, mint egy tornatanár a hülye gyerekeket. Valószínű, ha ezek ketten abba nem hagyják, mind kapnak tőle egy-egy szép nyaklevest.

Tovább kártyáztunk, közben meg a szemünk sarkából lestük a piros Opelt. És ekkor a sarkon befordult Vlad, egy környékbeli örült. Éppen a kutyáját sétáltatta, egy izgő-mozgó Jack Russelt. Vlad mindig vidám volt és hangos, a kutyája úgyszintén. Ezek ketten mindig tökéletesen egymásra hangolódva járták a várost, naponta többször is. Vlad folyamatosan zenét hallgatott, soha nem tudtam, mit, de az arca mindig ekstázisban ragyogott, miközben képzeletbeli dobverőkkel verte a ritmust a levegőben. Néha meg úgy üvöltött a gyönyörűségtől, mint akit éppen leszopnak, és nem is akárhogyan. A közelünkben megállt, a telefonján valami zenét keresett, a Jack Russel meg ott ugrált a lábai körül. A Csabika nevű mérnök élt-halt a kutyákért, a Vlad kutyájába meg egyenesen szerelmes volt. A piros Opel ajtaja hirtelen felpattant, Csabika kipenderült, és a combját kezdte csapkodni.

- Ide gyere, kiskutya! Ide, ide! - kiáltott a kutyára.

Vlad észrevette, miben sántikál a mérnök. A haja égnek állt, lefittyedt ajka nyálas volt, kancsal, fekete szemeit Csabikára meresztette. Majd lassan felemelte a jobbját, mutatóujját a mérnökre szegezte.

- Teeeee! - süvöltötte rekedtes hangon. - Teeeee! Leköpleeek, teeee! A Sátán haragja szálljon rád, teeee!

Ez a mondat Csabikából előcsalta a hittérítőt, egy szempillantás alatt kapcsoltsd át misszionárius üzemmódra.

- Isten nevét a szádra hiába ne vedd! - mondta vádló hangon, tekintetében szent örülettel.

- Isten egy szar! Eljön nemsokára a Sátán ideje, és megöli azt a kurva istenedet! - ordította Vlad. A Jack Russel felhúzta az ínyét, hátracsapta a füleit, morogni kezdett a mérnökre.

- Hogy beszélhetsz így Istenről? Istenkáromló vagy! - üvöltött most már a mérnök is. Az arca teljesen kipirult, magánkívül volt.

Vlad égnek emelte mindkét kezét, kancsal szemei szinte kifordultak az üregükből, a szája széle habzott és úgy üvöltötte:

- Éljen Őfelsége, a Sátán! A Sátán mindenek felett! Sátán über alles!

A szomszédos papilak ablakai és dupla ajtajának mindkét szárnya nyitva állt, szellőztettek a kánikula miatt. Az üvöltésre kilépett rajta a plébános, reverendában, kezében az összehajtogatott stólával. Délfelé járt az idő, misére készült. Gondolom, a hívek már ott várták őt a templomban, és ez a hitvita valószínűleg nem csak a plébániáig hallatszott. A pap nézte egy darabig a műsort, aztán megvonta a vállát

és a fejét csóválva visszament a papilakba, becsukta az ajtó mindkét szárnyát, majd sorban az összes ablakot.

Vlad végül elbattyogott kutyástól, fülhallgatóstól, mi meg ott maradtunk magunknak. Négyen kártyáztunk, a magas kopasz meg az öreg hegesztő csendben beszélgettek. Néha oda-odafüleltem.

Régebről ismerték az öreget, Pista bácsit, és ami róla elhangzott a hegesztő és a kopasz közt, nem sok reményt adott. Végül is, sejtettem volna. Csakhogy én azt hittem, már mindent is láttam, nem lehet engem már többé megvezetni, és erre tessék. Pedig volt valami rossz előérzetem, amikor első alkalommal az irodában jártam. Amikor a fizetésemről meg a munkaprogramról beszélgettünk, egy koppanást hallottam az ajtón, majd benyitott egy melósruhába öltözött fickó meg egy nagyon ragyás képű kétajtós szekrény, és a helyiségben hirtelen megfagyott a levegő. Az öreg felugrott a székéről, annyit sem mondott, félkalap, kiment a két férfival az irodából, és behallatszott, amint fojtott hangon vitatkoznak. Nem sokat lehetett kivenni, csak annyit hallottam, hogy az öreg ezt hajtogatja: „Holnap! Holnap gyere vissza, és lesz”. És ezt vagy háromszor elismételte. Mikor visszatért az asztalhoz, a feje piros volt. És nem olyan ember benyomását keltette, mint aki ura bárminek is. A hegyes cipője, merinópulóvere, hosszú íróasztala és a párnázott széke ellenére nem volt egy hajszálnyi főnök sem az öregben. Egy drága ruhákba öltöztetett csicskának tűnt, aki felvette a vasárnapi hacukáit, és most eljátssza itt a vezérigazgatót, mert valahonnan pénze van erre. Nagyon le voltam égve, így azt láttam, amit látni szerettem volna: egy barátságos kis céget, egy tulajjal, aki emberszámba vesz, a többi meg majd lesz valahogy.

Nemsokára egy kék Dacia állt meg a garázsosor egyik végénél. Az öreg volt az. Gyászos arccal szállt ki, egy mappával a hóna alatt. Intett nekünk, hogy menjünk közelebb. Felkeltünk, körbevettük. Arra számítottam, hogy a mappából pénzes borítékok kerülnek elő, rajtuk a nevünkkel. Ehelyett egy köteg papír láttunk, a fejlécen a cég nevével. A fejléc alatt cím: „Nyilatkozat. Alulírott, satöbbi, satöbbi, ezúton kijelentem, hogy...”

- Szevasztok, gyerekek! Megkérlek, hogy ezeket itt írájtok alá! A nyugdíjbiztosítással kapcsolatos formáság. Igyekezzünk, dolgom van!
- hadarta az öreg
- A fizetés? - kérdezte a nagydarab kolléga.

- Arra mindjárt rátérünk, de ezt itt előbb alá kellene írni! - válaszolta Pista bácsi.

Letette a mappát az autó motorházfedelére, elővett egy golyóstollat, és az ujját a nyilatkozat aljára téve mutatta, hol kell aláírni. Ketten már alá is írták, amikor egy hirtelen támadt szélhökés szétszórta a papírlapokat. Elkezdtek összeszedni. Beleolvastam az egyikbe.

- Ácsi, fiúk! Ácsi! Ne írjatok alá semmit! - kiáltottam. - Tudjátok, mit írtok ti alá? Itt azt írja, hogy megkaptam a pénzemet, nincs követelésem a céggel szemben, név, aláírás, dátum.

Az öreg feje pirosodni kezdett, mint akit maszturbáláson kapnak a vécében, egy elegáns banketten.

- Csak formaság, gyerekek! Mondom, csak formaság! - kiabálta. Ki akarta venni a papírt a kezemből. Nem hagytam.

A nagydarab felvett egy lapot, beleolvasott, majd odament hozzá, a derekára tette a kezét, mintha egy táncra akarná felkérni.

- Pista bácsi! Mutatni akarok valamit. Sürgős! - mondta az öregnek, és a derekától maga mellett tolva, elindult a barakk irányába, ahol a szerszámainkat tartottuk, meg a gépeket. A nagydarab kinyitotta az ajtót, elengedte az öreg derekát, és azt mondta:

- Csak ön után, Pista bácsi! Maga a főnök!

Az öreg fellépdelt a három lépcsőfokon. A méregdrága inge hozzáért az ajtófélfához, kézfejevel lepallta, és belépett a barakkba. A nagydarab utána.

Egy darabig csend volt. Majd hallottuk, amint felborul odabent egy szerszámokkal teli szekrény. Odaszaladtam az ajtóhoz, és a hátammal jól kitámasztottam. Valaki nagyon szeretett volna kijönni, nem hagytam. És ez a valaki a kilincset rángatta, neki-nekiugrott az ajtónak. A hegesztő felkapott egy lapátot, és feltámasztotta vele a kilincset. Odabent felborult még egy szekrény, majd csörömpölést hallottunk, a barakk egyik ablaka lehetett. Majd többször is puffant valami, mint amikor homokzsákokat dobálnak egy teherautó platójára. Elengedhettem volna az ajtót, mert kijönni onnan már nem lehetett, de én a testemmel is érezni akartam mindent, ami odabent folyik.

Keszeg Tibor

SUSZTERMUNKA

A cserepes háztetőn galambok ültek a nyári napfényben. A hímek egyike-másika teljes pompában, turbékolva, könnyedén jobbra-balra forogva táncot lejtett a szerényen tollászkodó, látszólag nem nagy érdeklődést mutató nőtények körül.

A ház egyik szobájában Jancsi dolgozott, a suszter, akinek az évek folyamán a kicsinyítő képző elmaradt a nevérol, emlékezetéből pedig sok kellemetlen ifjúkori kaland. Túl volt már a hatvanon. Évtizedek óta végezte javító munkáját nap mint nap, ütemesen kalapálva a talpakat és cipősarkokat, de jártak bizony olyan idők is, amikor rendelésre készítette a kliensek lábbelijét, nemegyszer gyönyörű női csizmákat, amire nagyon büszke is volt. Jogosan. Elismert, tekintélynek örvendő mesterember hírében állt. Aztán az utóbbi jó pár évben, de mondhatni, hogy a rendszerváltás óta, teljesen megszűntek az ilyen rendelések, és csak javításra hoztak gyerek-, női- és férficipőt egyaránt, mert akármilyen gyártmányú volt is, csak-csak kopott az a cipő, hála istennek, és némelyiket érdemes volt még javítani. Ezekért a munkákért szerényebben fizettek, de sok kicsi sokra megy alapon szépen meglett a havi keresete, néha több, néha kevesebb, de nem volt elégedetlen, sőt, gyakran dalra fakadt, néha hamisan is a mellette állandóan ott szóló régi, szovjet gyártmányú rádiójával együtt. Nagyon szerette a cigányzenét, és egy-egy nótánál, amikor a primás hegedűje megszólalt, még a kalapácsot is letette a kezéből. Feleségével nem egyeztek, és a három, egymás után érkező és cseperedő közös gyermekük ellenére elváltak. Legnagyobb a lányka volt, és egy ideig az anyjánál nevelkedett, aztán visszakerült az apjához, aki élettársával a fiúk gondját viselte. Mi tagadás, Jancsi suszternek is voltak hibái, zsugori volt, sajnos az ég sem áldotta meg Adonis-alkattal sem, inkább chaplini figura volt, nyúlzáját kis bajusszal takarta, de selypítő beszédével nem sokat foglalkozott. A gyerekek eléggé zúrós családi légkörben nevelkedtek, teltek az évek, élettársak jöttek, aztán mentek, végül a gyerekek is kirepültek. Nem dicsekedhet velük, de mi tagadás, ők sem az apjukkal. A hosszú évek alatt akarva-akaratlan Jancsinak be kellett ismernie,

legalábbis magának, és ez volt a legfontosabb, de a legfájóbb is, hogy élettársai, kivétel nélkül, csakis érdekből álltak össze vele. Szerelmet inaskorában érzett – mesterének lánya iránt – először és utoljára, talán még az elején a felesége pendített benne ilyen húrokat, de a többi kapcsolata szürke kompromisszum volt. Érdek. A háza és a kitartó munkával összekalapált pénze volt az igazi vonzereje. Mostani élettársa is, Böbe, aki jó tíz évvel fiatalabb nála, csakis a viszonylagos kényelem, a kevéske házimunka, és egy kis pénzecske miatt él itt vele, habár mostanában gyanús férfiismerősök megjelenését észlelte körülötte Jancsi, pontosabban csak következtetett beszédéből, de feltűnt neki az is, hogy Böbe mostanában mintha jobban csinosítaná magát. A kórház konyháján dolgozik, jó húsban van, az utóbbi időben kissé el is hizott. Nagy a jövés-menés a kórházban, és nem minden férfi beteg, aki a kórház konyháján étkezik, a derék mentősök, gépkocsivezetők, fiatal és jókötésű betegszállítók, a tüdőbetegekről pedig azt hallotta, hogy azok mindig kanosak. Jó lesz Böbére figyelni! Figyelni, kérdezte fennhangon önmagától. A fene fog utána leskelődni! Nem fogja ő ezzel tölteni drága idejét, inkább szakít vele, és elküldi a fenébe, hiszen úgyszemint működik már szinte semmi közöttük, mert a hancúrozásokban sincs már semmi élvezet, csak megizzad és felmegy a vérnyomása. Ha legalább volna értelme, de nincs. Nincs, mert Böbe már az előjátzsmának vagy mi a fenének nevezett izé, játék alatt egyre jobban kezdi megmakacsolni magát, és igen, igen, az utóbbi időben egyre passzívabbá vált, és egyre kevésbé akarja legalább kézbe venni a dolgokat, és néminemű serkentő közreműködést vállalni. Hát így persze, hogy nem megy, hiába elégedetlenkedik ő is! De neki így is jó, hiszen a kórházban..., és ezzel a nagy kérdőjellel a fejében Jancsi letette a kalapácsot, és egy vastagabb bőrdarabért nyúlt a polc felé, amikor meghallotta, hogy a fürdőszobában csapot nyitottak, és a méretes, régi öntöttvas kádba elkezdett csobogni a víz.

– Nocsak, nocsak! – tűnődött el pár pillanatig, aztán hamiskás mosollyal az arcán odanyúlt az alsó polcra, a suszterkellékek közé, ahonnan kiemelt egy 46-os méretű kaptafát. Finoman végigsimította, megforgatta, megkopogtatta, nézegette az öreg, sima kaptafát, és miután kettőt koppintott vele a padlón, maga mellé tette a linóleummal fedett padlóra, majd füttyörészve folytatta munkáját.

Böbe csukott szemmel, halkan dudorászva adta át testét a meleg víz kellemes lazításának. De nem sokáig, mert halkan kinyílt a fürdőszoba ajtaja, amelyet nem lehetett zárni, hogy egy esetleges rosszullét esetén ne kelljen ajtót törni, és ott állt a susztermester a maga teljes 160 centiméteres magasságával, kezében a 46-os kaptafát lóbálva.

- A kórház felé készülsz, cicuszkám? - kérdezte Jancsi.

- Nem, Jancsi, nem készülök, hanem onnan jöttem.

- Ja, vagy úgy, szóval már túl vagy rajta, ész jó volt?

- Nem vagyok elragadtatva, de csinálni kell, és mindig van új ember is! - válaszolta lazán Böbe, és arrább fújt egy nagyobbacska szappanhabot.

- Az anyját! Ész itthon aztán lemoszod a ragacsort, ami rád kerül.

- Milyen ragacsort? Miről beszélsz? - kérdezte Böbe gyanútlanul.

- Ne tedd magad, tudod te jól! Az, ami csináláskor rád kenődik - válaszolta ingerültebben Jancsi, és minél idegesebb lett, annál jobban selypített. - Ész nem fogsz te engem itt ártatlan képpel hülyíteni! - kiáltotta.

- Nem tudom, miről beszélsz!

- Nem? De csinálni azt tudod? - lépett a kádhoz vörösödő fejfel Jancsi. - Te Böbe, hányszor kértelek már, hogy szedd a dolgaidat, és menj szépen haza?

- Jancsi, te engem nem dobhatsz csak úgy ki a házból!

- De Böbe, neked szemmi közöd ehhez a házhoz.

- Hogyhogy nincs? Legtöbbször én főzöm neked a tokányt, gondoskodom a párizsiról és az aludttejről, mosom inged, gatyád. Hát ez mi? - erősödött fel Böbe hangja.

- Ennek nincs köze a házhoz, ész az isz zavar, hogy míg én dolgozom, fogadod azt a trógerert, aki a múlt héten isz únzszenír idetolta a képét, aztán itt etyepetyéltek a kapuban, mert ő már jó iszmerőszöd, mert apádat, aki gyakran issza le magát a kocsmában, mindig ő támogatja haza, ahol aztán a te hónod alá isz benyúl. Böbe, ez az ügy már kezd büdöszödni.

- Jancsi, te meg vagy kergülve!

- Böbe, ne járjon a szád, mert így volt. Mondtam már neked, hogy vedd a szátorfádat, ész menjél!

- Hát mit gondolsz te, hogy csak így kidobhatsz? - kiáltotta az asszony, és felült a kádban, miközben ökölnyi szappanhab csúszott a

vízbe csüngő mellei közé. Jancsi egy pillanatig mereven nézte, aztán folytatta:

- Befejeztük, Böbe, szedd a ruhádat, ész menj!
- Azért sem megyek!
- Ész tudd meg, azt isz tudom, hogy csak a pénzemért vagy itt - keményedett a suszter hangja.

- Nem megyek, és szégyellld magad!
- Nem mész? Na, várj csak, mert megmutatom én neked, hogy ki itt az úr a háznál! - kiáltotta Jancsi, és akkorát ütött a kaptafával Böbére, aki hirtelen a víz alá csúszott, hogy a szétfröccsenő vízből még a szájába is jutott. Az asszony újból próbált felülni, de nem sikerült, mert nem volt kapaszkodó sem, és a lába állandóan megcsúszott a szappanos vízben, mialatt a suszter kettőt-hármat is ütött a hátára.

- Nesze, az édesz, jó anyádat! - kiáltotta Jancsi, és megint lesújtott.
- Ne üss, Jancsi, ne üss! - sikoltotta az asszony, és mivel nem tudott felállni, hasra fordult a kádban, ezzel még nagyobb felületet fedve fel testéből. A suszter mintha megvadult volna, véletlenül sem értelmezte úgy ezt a pózt, mint a megadás jelét, hiszen a kutyák is ilyenkor a hátukra fordulnak, de ez a Böbe mostanában már mindent másképp csinál. Kihaszználva az asszony tehetetlenségét, és ezt az ideális helyzeti előnyét, amely nélkül a „szárazföldön” távolról sem lett volna ennyire bátor és eredményes, mert jól sejtette, hogy Böbe egyetlen ütése felérhet, ha nem is egy zabos mén, de egy szelídebb csikó váratlan rúgásával, amely bizonyára leverné fájó lábáról, ezért aztán gyorsan rávert még párat az asszony hátára és természetes hátsójára. Amikor az asszony megint sikítani kezdett, még egyszer ütésre emelte karját, de végül mégsem ütött, hanem remegve földre dobta a kaptafát.

- Moszt pedig hazamész, mert legközelebb szétverem a fejedet! - mondta fakó hangon, aztán megfordult, és kiment a fürdőszobából. Este le sem ment a hálószobába, ott aludt a cipők közé tett matracon. Másnap a lakásban Böbének hült helyét találta, aki ruháival együtt eltűnt, de előtte az előszoba tükrére rúzzsal (ezt egy filmben látta), a következők írta: MAJD A FASZEGEJIDET VERD BE TE HÜJE SUSZTER!

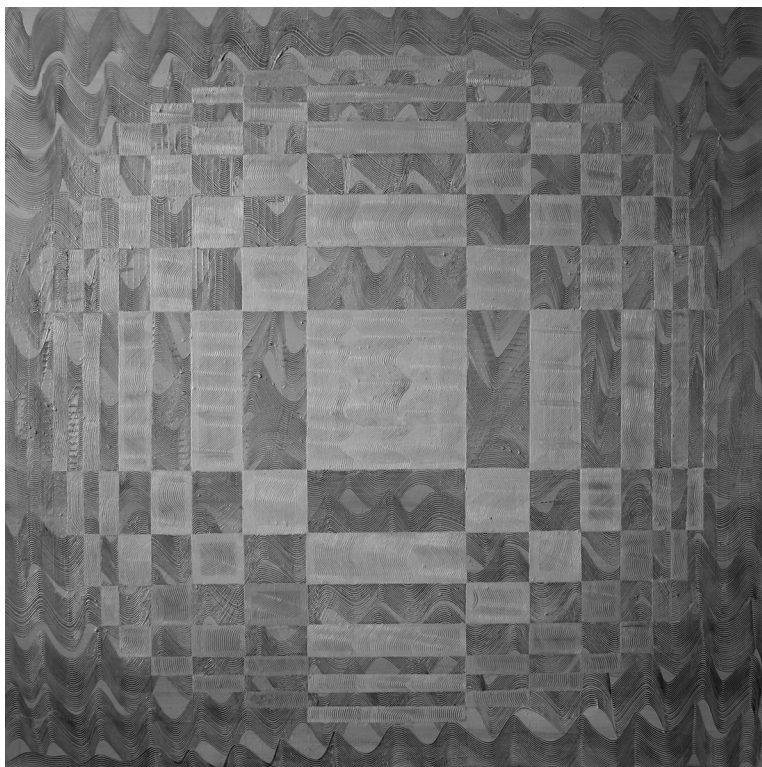
Jancsi egyhangúan vette tudomásul az üzenetet, de a műhelye felé menet, fennhangon azt mondta: - Milyen hálátlan ez a Böbe isz, pedig vaszárnap eszte ki akartam szétálni vele a nyári kertbe, ahol a hideg

szőr mellett megegettünk volna néhány miccset, ész még táncolhattunk volna isz egyet, mert Csecsi Péternek mindig szépen szól a hegedűje.

Eltelt egy hét, kettő, aztán a harmadik végén, amikor lehangoltan, a sámliján ülve a pár napos lucskos káposztáját kanalazta, egyszer csak hirtelen letette a kanalat, a telefonhoz sietett, figyelmesen tárcsázott, és pár pillanat múlva beleszólt a kagylóba:

- Halló, halló, te vagy az Böbe? ...Jó, jó, akkor gyere, mert nagyon várlak...

A sarkig kitért ablakon át a háztetőről erőteljes, udvarló galambtur-békolás töltötte be a műhelyszobát.

Tohu wa bohu, 2024
(122 x 122 cm, kazein, tojástempera, olajfesték fatáblán)

Dimény-Haszmann Árpád

FALVÉDŐ

bokrok és fák védelmezik
a hol lassuló hol nekiiramodó patakot
mely siettében szürke habot hagy a köveken
ijedt és értelmetlen iszkolás
beszaladni a kertek mögé
hisz a Nap lőtt vadként úgy is belezuhan
és megfesti vérével
hogymint egy duzzadt ér
lúktessen végig a falun

a kavicsos utak is érszerűen futják körbe
a deszkaborítású tornácoknak
gyógynövénytea illata van
akác bodza bürök
kakukkfű és cickafark
főleg korán reggel
amikor még olyan a levegő
hogymint hörpinteni lehet belőle

a kifakult traktort fény cirógatja
az egykor piros motorháztető
rózsaszín zománca alatt
mint egy meglepett kutya
vakkant fel a motor majd ugatni kezd

az öregasszony kirázza az abroszt
egy dongó beröppen az óriás mályva kelyhébe
a gyerek búcsút int
a háznak a kutyának és a diófának is
a traktor döccen a fahíd egyik deszkáján
de az kitart még
és lassan felkaptatnak a hegyre
az erdei út fölött késik az idő

a fák tüskés ágain
fennakadt egy kevés az éjszakából
álmosan az öreg vállának dől
beszívja bagószagát
az mintha sóhajtana
ha igen akkor talán azért teszi
mert bár az utat figyel
valami távoli káprázatban jár
amit a gyerek nem érthet
valami elrejtett időben
ahol még azok is élnek
akik ma már nem
nekik szól a bátor sóhaj
amely egyszerre nyöszörgés
és elfogadása annak
amilyen az élet

aztán hirtelen rándít egyet rajtuk a gép
a motor megáll és elhallgat mint
akinek befogták a száját
a fényezői kialszanak
az álmos gyerekszem elé
kilép a sötét sűrűjéből valami hatalmas
és megáll előttük majd
lassan szarvassá lesz
olyanná amely a patak ölelte falu
legkedvesebb házában él
az öregasszony ágya fölött
csak ez közelebb lép
a levegőbe szagol
orrát a még meleg motorháztetőhöz dugja
és délcegen a fenyők fölé nő

az öreg csak annyit mond
ne félj nem fog bántani
az állat átnéz rajtuk
mint egy márványszobor
a nagy nemzeti múzeumok előterében

furcsa teremtések

mormogja a csendes öreg
majd indít kapcsol és tolatni kezd
mert a szarvas csak áll
mint egy erdőőr
rezdületlenül nézi ahogy távolodnak
a táj olyanná válik mint a falvédőn
semmi nem moccan

A MAROSI SÜRGŐSSÉGI KÓRHÁZ FELÉ AZ ÚT MENTÉN

a márványkék ég alatt
hideg szél terelte felhőnyáj
készült elhagyni a peremvidéket
még a tél beállta előtt

kétoldalt valami nagy barna mező
sárguló burjánokkal
és pocsolyákkal tarkítva
mögötte szétszóródott
bokorszerűvé törpült csemeték
és vén haldokló fák
mint egy megvert sereg maradéka

az út mentén gyászos fogadóbizottság
májfoltos képű ragyás bokrok halott levelekkel
és a sáncokat benövő gaz
csupasz kúszónövény
fekete gyökérindák
mind azt hirdeti
mint a népszerű filmsorozatban
hogy lomhán de fenyegetően érkezik a tél
ez az ismerős de mégis új világ
kórteremszerű üressége a maga bizonytalanságával
hogy vajon mi marad meg
mit kímél meg a fagy a jeges szél

a fű már rég halott
holnap elejti fejét a rekenyő
majd a szümcső és az örvös zsálya
keserű gyökerei is elalélnak a föld hideg ölelésében
egyenként csuklanak össze
ahogy felgyorsul
ahogy közeledik

a föld bölcsen hallgat
anyaként bújtatja a gyökereket
ringatja őket
némelyüket halálos álomba
rögről rögre fagy belé az aggodalom
mert ő sem tudja
hogyan ki éri meg a tavaszt

KÖNNYED NYÁRI SZONETT

bújócskázik a napsugár s az árnyék
a fák között, cserjés ligetekben,
az élénk égbolt pedig arany nyilakkal
lődözi a mezőt, a barna fűfoltok

szeplők egy karcsú nő vállán,
ha tehenészfiú lennék, erről
álmodoznék, miközben figyelném
ahogy a kimerült marhák árnyékot

keresve megpihennek, majd rövid
szenderegés után lecsorognak
a füves dombokon, az első csillag

megjelenne és mennék utánuk néhányat
kurjantva, fűszál a számban, rád gondolva,
és hogy milyen szép, nyugodt ez az este...

Borsodi L. László
KÉT BOLYGÓ

Extrém időjárási viszonyokra

Előbb volt a szélcsend, majd bárányfelhők jöttek,
megmozdult egy-két levél a fán. Ki hitte volna,
hogya? Ki merte volna megjósolni, mi lesz délutánra?
Önnön lobogásától szinte szétrobbant a nap,
hirtelen sötét lett, vastag, fekete felhők, ég sehol,
és villámlott szakadatlan, üvöltöttek az angyalok,
lehet, az alsó vizek is megindultak, mint egykor,
Noé idején, megvadult állat és ember, fiatal és öreg,
recsegték a házak, a padlások, szétnyíltak a tetők,
dőltek a kerítések, ablakok törtek, ajtók hasadtak,
fák csavarodtak ki tövestől, repült, aminek súlya volt.
Mindenki azt hitte: ez a vég. Ez a vég! Ahogy írva van.
Csak én tudtam, csak te tudad: nincs semmi baj.
Mitől is félnénk? Hogy ilyen könyörtelen? Hogy ilyen
könyörtelenül szép! Két bolygó kering. S pályájuk összeér.

Csikszereda, 2023. december 7–17.

KÉSZÜLŐDÉS

*„Én nem tudom, mi ez, de jó nagyon.”
(Juhász Gyula)*

Amikor hozzád indulok –
már napokkal előtte előkészítem a táskát,
kiteszem a székre a ruháimat, a cipőket,
a könyvet, amelyet az úton olvasni fogok.
Szendvicset csomagolok, az üvegbe vizet öntök,

a telefontöltőt, az írószereket egymás mellé,
a vonatjegyet a kabátom belső zsebébe.
Mégfürdök, hajam mosok, illatos vagyok,
ittthon hagyok mindent, mi mellékes, ódivatú,
s magammal viszem, ami a kettőnké lesz.

Indulok –

hozzám szegődnek képek, ízek, szavak,
arcomon mosolyod, szívemben remegés,
s a vágy, hogy végre megérinthesselek.

Indulok hozzád –

mindig azt számolom, hány nap van még,
mennyit tart az út, mely hozzád vezet,
s hiszem, nem múlhat, mi veled örökkévaló.

Amikor hozzád indulok –

érezem, te is vársz, a konyhában olvasol,
hogy nyílik majd ajtód, illatod árad, körbefon,
én öllelek, te hagyod, mert annyira, annyira.

Csíkyszereda, 2023. december 8–21.

AMIKOR MEGINDULNAK A LOVAK

A vonat aznap reggel akkor indult, de nem oda.
Egy másik állomáson találkoztak, onnan taxi,
de a vendéglő teraszán még várniuk kellett,
míg felszabadult a szoba az előző vendégek után.
A kávéillat, a cigarettafüst mindent betöltött,
csak ők nem vették észre, hogy köztük száll.
Egyikük kezében a kiskanál még megremegett,
de ahogy lassan, nagyon lassan kúsztak a percek,
fokozatosan kizártak minden zavaró körülményt,
már egyiküket sem érdekelte, meglátják-e őket,
vagy mit kell beírni a recepción, mi jövetelük célja.
Az eltelt hónapra gondoltak, a várakozásra,
arra, hogyan voltak együtt külön, az ürügyekre,
hogy beszélni tudjanak, az éjszakai üzenetekre.

És egymás tekintetéből még nem sejtették,
milyen lesz, amikor megindulnak a lovak,
milyen lesz, amikor, milyen egyenletes,
milyen hullámzó, féktelen, lebegő,
milyen egymásba indázni,
nyújtózkodni egymás árnyékában,
érezni, hogy itt, most, hogy itt, most.
Hogy nincs tovább. Hogy újra és újra.

Marosvásárhely, 2022 novembere

LEHULLÓ FÖLÖSLEG

*„Hozzatok nekem olajat és kenőcsöt!
Aztán zárjátok be a kert kapuját,
hogy megfürödhessen.”*

(Dán 13,17)

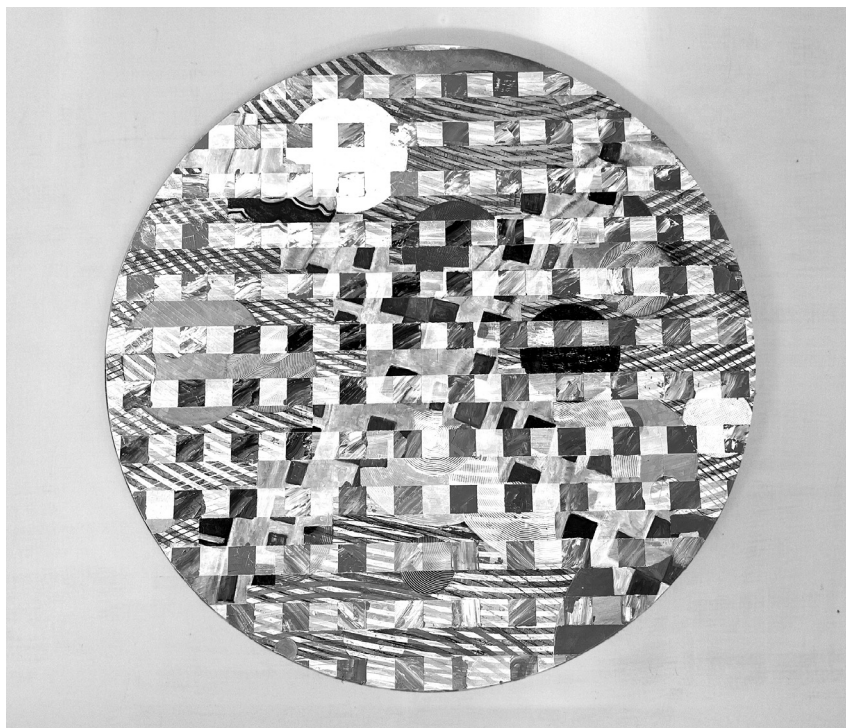
*„Hogy mondjam el? A szó nem leli
számát...”*

(Nemes Nagy Ágnes)

Az ajtót ketten zártuk be magunk mögött,
itt nem leskelődnek ránk ifjak, vének.
Finom vonású, szép ujjaidat őrzi a kilincs,
látom, ahogy mézízú szájad a pohárra tapad,
szemedtől a szoba tengerré tágul, hullámzik,
ahogy végignyúlsz az ágyon, nyugtalanít.
De kimért vagyok, egyenletesen lélegzem,
legyen formája, ami oly törékeny még.
Mégvárom, míg elvonulsz, átöltözöl,
majd hálóköpenyben halkán visszatérsz.
Tekinteted nem hív, nem marasztal,
és lengén, mint egy sellő, fürödni mész.
A homályos üvegen át a karcsú nyakad!
S jaj, lehull most rólad minden fölösleg!
Olümposzi hegyeken óvatosan kapaszkodom,

dombokon araszolok, völgyekbe ereszkedem,
bonyolult barlang alagútjaiban tévedezem,
azt hiszem, minden vízcseppre irigy vagyok,
de a zuhanyrózsa hangja elnyomja szívverésem.
Körülöttem, bennem gránátalma, mirtusz, menta,
és várlak, hogy mint Aphrodité a habokból,
most, most, most - mintegy varázsszóra - kilépj.

Csík Szereda, 2023. december 9-10.

Rosta V., 2024

(átmérő: 122 cm, olaj-tojástempera, olajfesték fatáblán)

Biró Zsombor Aurél
MIT CSINÁLJAK,
HOGY JOBBAN ÉREZD MAGAD?

Kizlinger Lilla, Hajdu Szabolcs, Rába Roland és Bagossy Bálint improvizációi alapján

Szereplők

KIZLINGER LILLA
TÖRÖK SÁRA
KIZLINGER ATTILA
BÖGÖS GYURI
BAGOSSY BÁLINT

1.

Kilencedik emeleti panelszoba Békásmegyeren, a kétezres évek elején.

A helyiség tele van zsúfolva olcsó bútorokkal: huzattal fedett kanapé, dobozostévé, ruhaszárító, kisasztal. Jobbra ajtók nyílnak egy másik szobába és a lépcsőházba.

Sára karba tett kézzel ül a kanapén. Melegítőnadrágot visel, kinyúlt pólót, mozdulatlanul mered maga elé. Mellette Attila, kezében egy korsó sör, kantáros nadrágja tiszta festék.

Nézik a tévét.

A másik szobában zúg a mikró.

Amikor a mikró felcsipog, Sára feláll, és kimegy a szobából behozni a vacsorát Attilának.

ATTILA: Te már ettél?

SÁRA: Igen.

Csend.

SÁRA: Na, milyen?

ATTILA: Jó.

SÁRA: De finom?

ATTILA: Mondtam, hogy jó.

SÁRA: Mi történt a kezeddél?

ATTILA: Megvágтам.

SÁRA: De hogy?

ATTILA: Úgy, hogy nem pakolnak el maguk után.

SÁRA: De mit?

ATTILA: Széthagynak minden szart. A szerszámokat, a szétvágott horganylemezt, mindent. Ott van ez a kis majom cigánygyerek a bádigosoknál, kiesik a kezéből hatkor a kalapács, széthagyja a szarait, jó, hogy oda nem szarik, nekem kell elpakolnom utána, aztán viszi hazafele a horganylemezt. Jön a haverja a furgonnal, pakolják befele a szajrét, de amikor meg ránk marad két vödör Tikkurila, és ledumáljuk Gabival, hogy azt elhozzuk... Mert úgyse kell rá annyi... Hát azt látod, hogy a két vödör, az ott fog megrohadni... Akkor, bazmeg, fölnyom a kis tetves, retkes, majom cigány.

SÁRA: Aha.

ATTILA: Jó, hát most nem tudom, hogy ő nyomott-e föl, de biztos, hogy ő nyomott föl.

SÁRA: De ez ma volt?

ATTILA: Ja.

SÁRA: És akkor most kirúgnak, vagy mi?

ATTILA: Kidumáltam valahogy.

SÁRA: De miért nem nyomtad fel?

ATTILA: Mi?

SÁRA: Miért nem mondtad, hogy lopják a horganylemezt?

ATTILA: Árulkodjak, bazmeg?

SÁRA: Vagy miért nem vágta szájon?

ATTILA: Hát mert... Ne kezdjél már el okoskodni! Szájon lesz verve, ha olyan hangulatban leszek.

SÁRA: És akkor ez volt ma?

ATTILA: Mi?

SÁRA: Ezért jöttél ma később?

ATTILA: Nem.

SÁRA: Nem?

ATTILA: Megnéztünk egy házat Budán.

SÁRA: Milyen házat?

ATTILA: Egy ilyen családi házat.

SÁRA: Reggel még nem mondtad, hogy mentek.

ATTILA: Mert délután talált meg a srác, hogy... Jó pénz elvileg.

SÁRA: Milyen srác?

ATTILA: A Zolika, tudod. Kis szőke gyerek. Van egy kampós haverja, felújítanak, aztán ki kell glettelni három szobát, meg festeni... Meglátjuk, én nem tudom.

SÁRA: Te most egész este ezt akarod nézni?

ATTILA: Ne nézzük?

SÁRA: De, nézzük.

ATTILA: Mi van?

SÁRA: Semmi.

ATTILA: Mi az, hogy semmi?

SÁRA: Mondom, hogy semmi.

ATTILA: De ne mondjad, hogy nincsen semmi, hát látom, hogy van valami.

SÁRA: Csak azt hittem, hogy csinálunk valamit.

ATTILA: Mit akarsz csinálni?

SÁRA: Azt hittem, együtt csinálunk valamit. Beszélgetünk, vagy ilyesmi.

ATTILA: Beszélgetünk, nem?

SÁRA: De te nem akarsz velem beszélgetni?

ATTILA: De. A szemed hogy van? Fáj még?

SÁRA: Voltam ma a Pongrácznál megkérdezni, hogy mit kell vele csinálni. Hogy le kell-e szedni, vagy mi. De hát nem bírta megmondani. Csak azt tudta mondani, hogy menjek le a Nyíregyi SZTK-ba, ott megnézik. De mondtam neki, hogy azt nem tudom megcsinálni. De akkor is csak ezt hajtogatta, hogy menjek le, jelentkezzek ki, jöjjenek vissza.

ATTILA: Akkor menjél.

SÁRA: Persze.

ATTILA: Akkor ne menjél.

SÁRA: Nem is megyek.

Csend.

SÁRA: Délelőtt meg tudod, kit láttam?

Csend.

SÁRA: Szabó Zsófikát. Köszöntem neki, de le se szarta.

ATTILA: Tud paraszt lenni, ha akar, az biztos.

SÁRA: Tolta itt lenni a babakocsit, a gyereked, az meg ott rohangászott a másik kettővel. Nagyon csúnyák ezek a gyerekek. Úgy néznek,

minthogyha degeneráltak lennének. Már nem a Tomika, az aranyos, csak a többi. Ezt az utolsót mikor is szülte?

ATTILA: Mit tudom én.

SÁRA: Mert egész jól néz ki ahhoz képest. Olyan farmerszoknyája van neki, amelyet kértem én is tőled. Meg a babát is lefogyta gyorsan.

ATTILA: Ja, az alakja mindig jó volt, de a feje azért kicsit vad.

SÁRA: Szerintem megcsináltatta a csöcseit.

ATTILA: Mi?

SÁRA: Kurva nagyok.

ATTILA: Igen?

SÁRA: És még jól is áll neki.

ATTILA: Szóval a csöcsére, bazmeg, arra van pénz, de a fogszabályzót meg a karatét én fizessem a Tomikának.

SÁRA: Olyan baszhatóan néz most ki.

ATTILA: Mi van, te rágerjedtél a Szabó Zsófikára?

SÁRA: Csak mondom.

ATTILA: Mit?

SÁRA: Csak ezt az egészszet nem értem, Attila.

ATTILA: Mit?

SÁRA: Valahogy nem megy a fejembe.

ATTILA: Mi?

SÁRA: Hát ez.

ATTILA: De mi?

SÁRA: Az, hogy megbeszélünk valamit, és akkor te azt nem tartod be.

ATTILA: De most mi van?

SÁRA: Semmi.

ATTILA: Valamiről lekéstünk? Hát, ha mondd, hogy valami... Van valami?

SÁRA: Csak tudod, hogy mennyire utálok, ha késel. Úgy tervezem a napomat én is, hogy felkelek reggel hétkor, hazajössz este hétre, és addig én megcsinállok mindent, és utána már együtt vagyunk.

ATTILA: De, bazmeg, másfél óra! Most tényleg ezzel a másfél órával baszogatsz? Mi lett volna, ha itt vagyok? Hazajövök hétre, akkor mi van?

SÁRA: Semmi, akkor úgy van a nap, ahogy megterveztem, és nem így, szétbaszva. És nem értem egyszerűen, hogy miért kellett kimenni Budára. Egy kicsit furcsa az, hogy reggel nem köszön nekem vissza a

Szabó Zsófi, és akkor te meg azt mondd, hogy hétre jössz, és aztán meg jössz fél kilencre.

ATTILA: Aha.

SÁRA: Holnap is ez lesz? Holnap is? Csak azért, hogy akkor úgy készülök.

ATTILA: Sárka.

SÁRA: A kaját, meg minden. Meg a lábamat, hogy akkor nem borotválom.

ATTILA: Sárka. Sárka.

SÁRA: Vagy mondd meg, mondd meg, hogy mi van, mert én itt ültem másfél órát, és vártam rád, és te meg nem tudom, hogy hol voltál. Merthogy nem szoktál ilyet csinálni.

ATTILA: Hát most szokok.

SÁRA: Most szoksz?

ATTILA: *(felhangosítja a tétét)* Most szokok.

SÁRA: *(megpróbálja elvenni tőle a távirányítót)* Csak én meg ezen gondolkodtam, hogy miért.

ATTILA: Nem... Nem nyúlkalunk!

SÁRA: Itt várlak másfél órája, és azt számolom, hogy végig a Szentendrein, az nem jön ki sehogy.

ATTILA: Ne számolgassál, bazmeg, vezetni se tudsz!

SÁRA: *(odamegy a tévéhez, és kikapcsolja)* Ezen gondolkodtam, és akkor eszembe jutottak ilyen képek.

ATTILA: Igen?

SÁRA: Igen.

ATTILA: Képek.

SÁRA: Mindenféle képek.

ATTILA: Aha, na, ide figyelj, akkor most jusson eszedbe egy másik kép, jó? Elmondom, hogy milyen kép jusson az eszedbe. Ott állok, bazmeg, nyolc óra meló után, szívom a tudómba az azbesztet, le van rohadva a karom, nézem azt a két vödör Tikkurilát, bazmeg, és ilyen görcsben van a gyomrom, mert engem nem úgy neveltek, hogy tolvajnak nézzenek... Mert ezek a gecik nem fizetnek annyit, hogy a boltban megvegyem normális pénzért! És akkor a Kocsis azt mondja, hogy levonja a fizetéséből, miközben a cigányok kamionszámra hordják el a horganylemezt! Na ez a kép, bazmeg, látod a képet? Ez a kép legyen a fejedben, amíg itthon meregeted a picsádat egész nap. Meg hogy aztán

kimegyek Budára, hogy megnézzem azt a kurva házat, hogy szombaton is dolgozzak, fusizzak, bazmeg, miattad! Miattad! És akkor utána még elém rakod ezt a tál szart.

SÁRA: Milyen szart?

ATTILA: Ezt, bazmeg.

SÁRA: Milyen szart, bazmeg?

ATTILA: Csituljál le, Sáríka, ne bazmegoljál, mert ideges leszek!

SÁRA: Mert most kurva nyugodt vagy.

ATTILA: Most még nyugodt vagyok.

SÁRA: Nem érdekel, én egész nap főztem neked, beletettem a szívem, a...

ATTILA: A faszt főztél te egész nap. Ezt öt perccel hét előtt raktad föl, hogy elmondhassad, hogy te főztél. De hát, bazmeg, a legalapabb dolgokat nem tudod megcsinálni, hányszor elmondtam már neked, hogy a rizst... Hogy ne kúrjál rá negyvenezer liter vizet, mert szétázik, és olyan lesz, mint a moslék.

SÁRA: De azt mondtad, hogy jó.

ATTILA: Mit mondjak, hogyha szar?

SÁRA: Menjél akkor Zsófikához, ő biztos jól főzi a rizst!

ATTILA: Ne fárasszál már, könnyörgöm! Zsófíka, milyen Zsófíka?

SÁRA: Nem vagyok hülye.

ATTILA: De, hülye vagy.

SÁRA: Hülyére nézel.

ATTILA: Nem nézlek hülyének, hülye vagy.

SÁRA: Hülye vagyok?

ATTILA: Hülye vagy, nagyon hülye.

SÁRA: Annyira hülye vagyok, hogy én még emlékszem, hogy már együtt voltunk, de te még akkor is kijártál.

ATTILA: Akkor még egyáltalán nem volt biztos, hogy mibelőlünk...

SÁRA: Á, nem, csak mondtam neked, hogy gyereket akarok.

A hálószobában felsír a kis Lilla.

ATTILA: A fasz gondolta... De utána... Utána én elmondtam neked mindent.

SÁRA: Persze.

ATTILA: És most is megmondanám.

SÁRA: Dehogyan mondanád.

ATTILA: Jó, nem mondanám meg. De most megmondanám.

SÁRA: Csináltassam meg én is?

ATTILA: Ez hülye, bazmeg!

SÁRA: Csak bármennyit gondolkodok rajta, egyszerűen nem értem.

ATTILA: Na jó. Fölhívjuk, vagy mit akarsz? Hívjuk föl? Kérdezzem meg, hogy milyenek a plasztik csöcsök? Jó, hívjuk föl. *(elindul a vezetékes telefonhoz)* A faszt! A faszt hívom föl, hülye vagyok én? A te hülyeséged, hívjad föl te!

SÁRA: Tudtam.

ATTILA: A faszt bizonygassak én itt.

SÁRA: Tudtam.

ATTILA: Mit tudtál? Süket vagy? Hallgattasd már el!

SÁRA: Majd te elhallgattatod.

ATTILA: Azt mondtam, hogy hallgattasd el!

SÁRA: Engem nem zavar.

ATTILA: Vissza fogod kapni. Vissza fog adni neked mindent, amit nem adtál meg neki.

SÁRA: Mert te annyi mindent megadsz az összes gyerekednek.

ATTILA: Én fizetek utánuk. Én mindegyik után fizetek.

SÁRA: Csak nem megy a fejembe. Csak nem értem azt, hogy mi az, ami nem elég neked. Rendbe tartom a lakást, nevelem a gyereked, bevásárolok, viszem oltásra, viszem játszótérre, és te meg közben benne matatsz a Szabó Zsófikának a retkes picsájában.

ATTILA: Jó. Ott voltam.

Csend.

ATTILA: Ott voltam, megnyugodtál? Végeztem fél hétkor, leraktam a melót, kimentem Pomázra, odamentem, bazmeg, és jól megbasztam. Úgy megbasztam, mint a gép. Azért vagyok ilyen kurva fáradt, mert kiszívott, bazmeg. Ezt akarod hallani? Most jó?

Csend.

ATTILA: Budán voltam, bazmeg! Budán néztem azt a kurva házat! Hogy mondjam el, hogy megértsd? Szeretlek, bazmeg! Úgy szeretlek, hogy kurvára, ezt így mondjam? Mit akarsz hallani?

SÁRA: Az igazságot. Azt, hogy büntudatod van.

ATTILA: Hát, bazmeg.

SÁRA: De olyat te nem tudsz. Olyat te nem tudsz érezni. És tudod, miért nem tudsz? Mert olyan vagy, mint az apád. Apád ugyanez, otthon

ült az anyád, nevelt titeket, az a fasz meg szétkúrta fél Békást, és aztán befeküdt az anyád mellé.

ATTILA: Majd szóljál, ha megnyugodtál.

SÁRA: Csak tudod, mi a különbség? Tudod mi? Hogy az anyád ezt eltúrte.

ATTILA: Szóljál, ha megnyugodtál.

SÁRA: De velem ezt te nem csinálod meg! Én ezt nem tűröm el, érted, Attila? Attila!

Attila kimegy a lakásból, és bevágja maga mögött az ajtót.

A kis Lilla sír.

Sára a kanapén mered maga elé.

Aztán feláll, és bemegy a másik szobába.

SÁRA: *(a másik szobából)* Jól van, jól van. Semmi baj. Nincsen semmi baj, Lilla. Itt vagyok. Anya szeret téged. Nem kell sírni, kincsem. Jól van.

Lilla lassan abbahagyja a sírást.

Mialatt Sára a másik szobában van, bejön a bejárati ajtón Gyuri.

Bőrdzsekit visel, feszülős farmert, napszemüveget. Beljebb lép, otthonosan mozog.

Levágódik a kanapéra, várja, hogy Sára visszajöjjön.

GYURI: Sacika.

SÁRA: Bazmeg! Gyuri!

GYURI: Vigyázzál, új kabát.

SÁRA: Jó, bocsi. Bocs.

GYURI: Sapkám tetszik?

SÁRA: Persze, persze, de...

GYURI: Jól nézek ki?

SÁRA: Nagyon jól, de mi a faszat keresel itt?

GYURI: Jöttem.

SÁRA: De honnan tudtad, hogy az Attila nem lesz itt?

GYURI: Figyeltetem, szívecske. Megfigyelés alatt van tartva, úgy mond.

SÁRA: Figyeltetted?

GYURI: Persze. Rá lett állítva a Kispeti, megcsörgött az előbb, hogy Attila lent van a kocsmában. Van egy kis időnk.

SÁRA: Másokat is figyeltetsz?

GYURI: Persze. Na, gyere ide. De jó segged van, te. Finom, finom, nagy segg. Híztál!

SÁRA: Mi?

GYURI: Te híztál, nem?

SÁRA: Dehogy híztam!

GYURI: Nagyon szép, nagy segged van.

SÁRA: De ne mondd már, hogy nagy a seggem!

GYURI: De nem érted, hogy szép nagy? Még jó, hogy nem ilyen kis semmis, laffadt segged van.

SÁRA: Jó, de tudod, hogy szarul vagyok azért is, mert a szülés miatt feljött pár kiló, és...

GYURI: Igen, a szülés... De azóta is.

SÁRA: Ne baszogassál már!

GYURI: Én nem baszogatlak, hékás!

SÁRA: De azt mondd, hogy dagadt vagyok!

GYURI: Dehogy mondom! Szívecske! Én tisztellek, becsüllek, hát mondanám én neked, hogy te dagadt vagy? Az lett mondván, hogy gyönyörű szép, nagy segged van. Egy szép, nagy piccsa, amit apuci mindjárt csontig ki fog nyalni.

SÁRA: Jól van.

GYURI: Na gyere már, hoztam neked valamit.

SÁRA: Nekem?

GYURI: Várjál csak. *(elővesz egy doboz cigit)*

SÁRA: Ezt nekem hoztad?

GYURI: Persze.

SÁRA: De aranyos vagy!

GYURI: Ilyen ízé... Erdei gyümölcsös.

SÁRA: Az egész doboz az enyém?

GYURI: Persze, szívjad csak el.

SÁRA: De Gyuri, hol lehet ilyet kapni?

GYURI: Hát, ilyet sehol. Ez csak nekem jár. A górénak.

SÁRA: Te vagy a góré?

GYURI: Ki más, szívecske?

SÁRA: Te parancsolsz az embereknek?

GYURI: Egész Békásnak én parancsolok.

SÁRA: De hány embernek?

GYURI: Soknak.

SÁRA: Az mennyi?

GYURI: Most így centire azt nem tudom.

SÁRA: És félnek tőled?

GYURI: Mindenki fél. Na, mocomrogjál. Mocomrogjál egy kicsit.

SÁRA: Mocomrogjak?

GYURI: Igen.

SÁRA: Hogy mocomrogjak?

GYURI: Úgy, úgy.

SÁRA: Ez jó neked?

GYURI: Nagyon jó.

SÁRA: Azt érzem, hogy nagyon jó.

GYURI: Majd mindjárt fogod érezni.

SÁRA: Igen?

GYURI: Igen, igen. Nem fürödtem, csak szólok.

SÁRA: Nem baj.

GYURI: Na, kinyallak, gyere. Finom, friss puncit. Mi van, te se fürödtél?

SÁRA: Dehogynem!

GYURI: A lófaszt, ne mondd már!

SÁRA: Hát pisiltem az előbb.

GYURI: De meg lett mondva neked, hogy legyél tiszta, ha jövök!

SÁRA: De Gyuri, nem tudtam, hogy jössz.

GYURI: Hoztam krémet, tusfürdőt, én így nem tudlak kinyalni.

SÁRA: Akkor nem kell, nem kell. Csak gyere!

GYURI: Menjek?

SÁRA: Rakd be, már nedves vagyok.

GYURI: Rakjam be?

SÁRA: Igen.

Dugnak. Hosszan, küszködve.

Végül Gyuri elélvez.

SÁRA: Te bazmeg. Belém élveztél? Faszomat, Gyuri!

GYURI: Basszameg, hát olyan finom a puncid, szétrobbantak a herém.

SÁRA: Nehogy nekem elaludjál!

GYURI: Hol vagy, szívecske?

SÁRA: Itt vagyok.

GYURI: Jó volt?

SÁRA: Jó.

GYURI: Milyen finom a bőröd! Bababőr!

SÁRA: Szereted a bőröm?

GYURI: Persze, csak a hajadat a pofámból vedd már ki. Kössed már fel, így. Szép kislány.

SÁRA: Szép vagyok?

GYURI: Szép, szép. Csak tudod mit? Apucit meg kéne masszírozni.

SÁRA: Gyuri, bazmeg, ne apucizzál már.

GYURI: Jó, jó.

SÁRA: Olyan undorító.

GYURI: Ott, ott.

SÁRA: Itt?

GYURI: Jaj, de finom!

SÁRA: Meghúztad?

GYURI: El vagyok fáradva, kiscsillag. Fáradt vagyok testileg.

SÁRA: Miért, mi volt?

GYURI: Semmi, csak... Balhé, balhé hátán... Tegnapelőtt is a... Csillaghegyiekkal... Jól megbasztuk a köcsögöket... Aztán tegnap... Ide kellett jönnöm tegnap a... A Kovács Gazsiékhoz, aztán...

SÁRA: A Gazsihoz? Itt, a negyediken?

GYURI: Ott, ott.

SÁRA: De miért?

GYURI: Ráléptem a torkára.

SÁRA: Ráléptél?

GYURI: Mondom, ráléptem. Odamentem, bekopogtam, bumm. Aztán mondtam neki.

SÁRA: Mit mondtál?

GYURI: A kurva anyádat, Gázsika. Azt hiszed, nagy ember vagy? Vigyázzál magadra, basszameg, mert beleszarok a szádba, aztán kitöröm a hajaddal a seggemet.

SÁRA: És erre ő?

GYURI: Összefosta magát. Beszart a picsába az egész család.

SÁRA: Az egész családnak ráléptél a torkára?

GYURI: Persze.

SÁRA: Jaj, Gyuri! Olyan jó lenne, ha mindig ez lenne.

GYURI: Na.

SÁRA: Még igazából az is mindegy, hogy hol.

GYURI: Hát, szívecske...

SÁRA: Tudom.

GYURI: Egy szavadba kerül.

SÁRA: Tudom, tudom.

GYURI: Megszöktet apuci.

SÁRA: De hova mennénk?

GYURI: Ahova csak akarsz, bogyóka. Te most nem hiszed el?

SÁRA: De, elhiszem.

GYURI: Pedig elviszlek.

SÁRA: Jól van.

GYURI: Mondom, elviszlek.

SÁRA: Hova vinnél, Gyuri?

GYURI: Bárhova.

SÁRA: El innen, Békásról? Külföldre?

GYURI: Persze. Gyuri bácsinak azért vannak vonalai.

SÁRA: Milyen vonalak?

GYURI: Mindenféle vonalak.

SÁRA: És akkor megházasodunk külföldön?

GYURI: Persze, szívecske. Elveszlek feleségül.

SÁRA: És miből fogunk élni? Mi lesz Lillával?

GYURI: Tudod melyik város állna jól neked?

SÁRA: Párizs?

GYURI: Belgrád.

SÁRA: Belgrád?

GYURI: Az, az. Meg oda van sok vonalam.

SÁRA: Azt szokták mondani, hogy Párizs.

GYURI: Persze, Párizs, meg a faszom. Párizsi, te. New Yorkba ne vigyelek?

SÁRA: Hát de, vigyél.

GYURI: Hagyjuk már, Sacika. Őszinték legyünk. Te itt akarsz maradni, lássuk be a tényt. Mert ha én választanék, akkor az más lenne. De te meg ezt akarod.

SÁRA: Dehogysis!

GYURI: New York, basszameg, nem is tudsz angolul!

SÁRA: Mert te nagyon tudsz.

GYURI: Dehogynem, hát nekem azért tudni kell. A munka végett.

SÁRA: Milyen munka végett?

GYURI: Work. Work hard. Business. Night business. In the night, you know.

SÁRA: Az mit jelent?

GYURI: *(elindul a másik szobába)* Hello, my name is George.

SÁRA: De az mit jelent?

GYURI: Hát semmit. Ezek a szavak.

SÁRA: Azt jelenti, hogy Gyuri?

GYURI: *(a másik szobából)* Father! Jaj, de édes! Itt van apuci! Apuci, ugye, Lillácska? Felébredt, nézz oda, és nem is sír!

SÁRA: Gyuri, gyere ki onnan!

GYURI: *(a másik szobából)* Tiszta olyan neki az orra! Ide nézz, kicsi lány, ilyen szép, nagy orrod lesz! *(kijön a másik szobából)* Most ne mondd, hogy nem látod! Teljesen úgy néz ki, mint én, csak kicsiben. Szívecske, én tisztellek, becsüllek, és én elfogadom, hogy te a biztos festőt akarod, és nem a gengszteréletet. De ha kicsi Lilla nagy Lilla lesz, akkor azt neki tudnia kell, hogy a vérvonala, az ősi családfája, az a Bögös famili.

SÁRA: Te Gyuri, hogy is volt ez az egész a Kovács Gazsival?

GYURI: Mi?

SÁRA: Hát hogy ráléptél a torkára.

GYURI: Semmi. Ráléptem.

SÁRA: Csak mert láttam őket tegnap.

GYURI: Igen?

SÁRA: Együtt jöttünk fel a liftben.

GYURI: Nem bántottam én őket.

SÁRA: Nem?

GYURI: Beolvastam nekik. Be lettek fenyítve, úgymond.

SÁRA: De akkor a torkára nem léptél rá?

GYURI: De, ráléptem.

SÁRA: De mit csinált egyáltalán a Gazsika?

GYURI: Mit? Semmit.

SÁRA: Elárult titeket, vagy mi?

GYURI: Nem, ez nem olyan.

SÁRA: Hát milyen?

GYURI: Munkahelyi ügy, szívecske.

Csend.

GYURI: Valamelyik nap nem vittem kaját, és akkor kivettem a Gazsi táskájából a szendvicset. És akkor ő meg másnap stikában kiszúrta a gumit a targoncámon. Aztán az rajtam van leverve olyankor.

SÁRA: A kurva anyját.

GYURI: És hát lássuk be, ez nem frankó.

SÁRA: Ez nem.

GYURI: Ez szemétség. De most azért nem fogom ráküldeni az ukránokat. Mert ráküldhetném őket. Ráküldhetném. De hát azok állatok, basszameg. Azok olyanokat csinálnak, hogy elkapják a csillaghegyi gyereket, levágják neki a fejét így nyaktól, és felszúrják a Pusztakútin a Stop táblára, hogy amikor jössz Csillaghegyről Békásra, akkor lássad.

SÁRA: Jézusom, Gyuri.

GYURI: Kemény csávók, basszameg.

SÁRA: Ezt most komolyan mondod?

GYURI: Persze.

SÁRA: De tényleg?

GYURI: Mondom, ilyenek.

SÁRA: Jézusom.

GYURI: Mi van?

SÁRA: Te normális vagy? Mi van, ha egyszer neked vágják le a fejed?

GYURI: Dehogyan vágják.

SÁRA: Otthon ülsz, aztán egyszer csak odajönnek valami emberek, és levágják.

GYURI: Sacika. Én tisztellek, becsüllek, de én olyan csávó vagyok, aki elmondja az igazit. Most ezt vagy szereted, vagy nem, de... Mert az Attila, az is megy ám balhézni. Csak ők hatan ugranak két cigányra, én meg...

SÁRA: *(meghall valamit)* Gyuri!

GYURI: Mi van?

Csend.

GYURI: Bazmeg!

Gyuri felpattan, és sietve bemegey a másik szobába.

GYURI: A gyerek miatt! *(bevágja maga mögött az ajtót)*

Sára dermedten áll a kanapé előtt.

Lassan nyílik a bejárati ajtó. Attila feltűnik a résben.

Megáll a küszöbön, hosszan nézi Sárát.

Odamegy hozzá.

Aztán továbbindul a másik szoba felé.

SÁRA: Attila!

Attila megáll a másik szoba ajtajában.

Megfordul, visszamegy a nőhöz.

ATTILA: Kurva jól nézel ki.

SÁRA: Minek jöttél haza?

ATTILA: Hozzád.

SÁRA: De menj vissza nyugodtan, ha akarsz.

ATTILA: De nem akarok. Veled akarok lenni. Lementem, végiggondoltam a dolgokat. Végiggondoltalak, bazmeg.

SÁRA: Gyere, akkor aludjunk.

ATTILA: De nem vagyok álmos.

SÁRA: De azt mondtad, hogy fáradt vagy.

ATTILA: De már nem vagyok.

Attila gyengéden, de határozottan elkezd vetkőztetni Sárát.

SÁRA: Most nem akarom...

ATTILA: Dehogynem akarod.

SÁRA: Nem érted, hogy nem akarom?

ATTILA: Én meg akarom.

SÁRA: Hagyjál... Hagyjál már...

ATTILA: Ne mondjad már mindig ezt, bazmeg.

SÁRA: De nem jó...

ATTILA: Azt hiszed most, hogy nem jó. De jó lesz.

SÁRA: Fáj a hasam.

ATTILA: Fáj a hasad.

SÁRA: Fáj a hasam, igen.

ATTILA: És mitől fáj a hasad?

SÁRA: Nem tudom, csak úgy rám jött.

ATTILA: És hol fáj a hasad?

SÁRA: Mindenhol.

ATTILA: Itt?

SÁRA: Ott is.

ATTILA: Meggyógyítsam?

SÁRA: Nem kell... Ne... Ne csináld... *(próbálja eltolni)* Hagyd abba!
Ne!

ATTILA: Bazmeg, te hülye vagy?

Attila megüti a nőt.

ATTILA: Te hülye vagy, bazmeg? Kitolod a szememet? Kitolod a szememet, te szar? Mit képzelsz magadról! Ne játsszad a hercegnőt! Hazajövök, bazmeg, ugatsz itt nekem, pofázol, öntöd rám a szarodat! Hülye vagy, bazmeg? Hülye vagy? (*hasba rúgja*) Mindjárt odamegyek, és lerúgom, bazmeg, a fejedet!

Sára összegörnyed a szőnyegen.

ATTILA: Rám nézzél! Rám nézzél, amikor hozzád ugatok! Ide nézzél rám! Kihaszznál, bazmeg! Kihasználod, hogy jó vagyok hozzád! Hogy nem baszlak itt helyben agyon! De gondolkodjál el! Gondold végig egy kicsit az elmúlt négy évet, hogy mi lett volna veled, ha nem kaparlak ki a gecis, véres szarból! Ott rohadsz meg Nyíregyházán, bazmeg! Alád raktam, a picsád alá raktam egy lakást! Kitartalak, bazmeg, én tartalak ki, vendég vagy itt! Be vagy fogadva! Ezt a szart, meg ezt, meg mindent, ami rajtad van, az én pénzemből veszed! Hülye vagy, bazmeg? Fáj a hasad? Kitolod a szememet?

Attila megint elindul Sára felé, mintha meg akarná ütni, de félúton elfogy belőle az indulat.

ATTILA: Elmegyek innen a picsába. És viszem a gyereket is.

SÁRA: Nem!

ATTILA: Kuss!

Attila újból megüti a nőt, aki nekivágódik a falnak, és elterül a földön.

ATTILA: Figyelmeztettelek! Kussoljál el, mert rád baszom az asztalt! Beledolgozlak a padlószőnyegbe!

Elindul a másik szoba felé, de az ajtó előtt megáll.

ATTILA: A faszt megyek el. Te fogsz innen eltakarodni, és viszed a mocskaidat is, amit idehordtál. Fél órád van! És a gyerekekhez, a gyerekekhez ne merjél hozzányúlni, mert utánatok megyek, és eltöröm mind a két kezedet. Elettöröm, megérttetted? Azt kérdeztem, megérttetted?

Sára bólint.

ATTILA: Fasz kurva.

Attila kimegy, nagyot csattan utána a bejárati ajtó.

Csend zuhan a nappalira. Sára megsemmisülten hever a földön.

A másik szoba ajtaja kivágódik.

GYURI: Sacika... Jól vagy? Hol van? Utánamegyek, basszameg. Beleütöm a betonba a fejét. (*a bejárati ajtónak*) Megbaszom a ravatalon

a kurva anyádat, úgy utánad megyek! Hát hogy lehet egy ilyenekkel, Sacika? Ez egy senki! Majdnem szétvertem az ajtót. Már azon voltam, hogy kijövök, és felkenem a falra. De a gyerek miatt... A Lilla miatt... De ha egy ujjal is hozzányúl... *(az ajtónak)* Ha egy ujjal is hozzányúlsz, én esküszöm, elvágom a torkodat!

SÁRA: Vigyél el, Gyuri.

GYURI: Hova?

SÁRA: Vigyél el.

GYURI: Vigyelek?

SÁRA: Nem bírom már ezt. Megyek veled.

GYURI: Most?

SÁRA: Most. Csak vigyél el innen.

Csend.

GYURI: Hát, ha... Akkor... Jó? Jó, akkor... Akkor jól van. Menjünk.

SÁRA: Megyünk?

GYURI: Megyünk.

SÁRA: Tényleg elmegyünk?

GYURI: Pakoljál már! Szedjed össze a holmid! Hozom a kocsit, itt állok a Jendrasikba!

SÁRA: Tényleg elviszel?

GYURI: Akkor elviszlek, basszameg! Család leszünk!

SÁRA: De Gyuri, hova megyünk?

GYURI: A Lillának a cuccait pakoljad, meg neked, ami kell, ruha. Minden mást itt hagysz a picsába!

SÁRA: De hova viszel?

GYURI: Adj egy csókot!

SÁRA: De hova?

GYURI: Hozom a kocsit!

Gyuri kirohan a lakásból.

Sára megáll a nappali közepén. Hosszan mered maga elé.

Aztán vesz egy mély levegőt.

Besiet a másik szobába, kihoz két táskát, visszarohan.

Szekerénycsapódás, ruhák tompa puffanása.

Kihoz egy kupac babaruhát, ledobja a kanapéra, elkezd begyűrni őket az egyik táskába.

Berohan a másik szobába.

Visszajön kezében egy fotóalbummal, egy rongyos sütőkesztyűvel, egy kopott bögrével. Óvatosan pakolja be őket, mintha törékenyek lennének. Kiválogatja a szekrényből a ruháit, ami nem kell, félredobja, ami kell, hajtogatás nélkül begyűri a táskába. Gyorsan mozog, kapkod, hamar végez, de csak az egyik táska telik meg, a másik szinte teljesen üres.

Felegyenesedik. Zihálva, kétségbeesetten körbenéz, mintha most először jutna eszébe, hogy az egész élete belefér egyetlen táskába.

Berohan a másik szobába.

Visszajön még néhány ruhával. Elkezdi bepakolni őket.

Ekkor kinyílik a bejárati ajtó.

Attila megáll a küszöbön. Egyik kezében két sörösüveg, a másikban egy szál virág.

Sára felpillant.

Nézik egymást.

Aztán a nő folytatja a pakolást.

ATTILA: Sárrika, ne csináld.

SÁRA: Elmegyek.

ATTILA: Dehogy mész.

SÁRA: De, elmegyek.

ATTILA: Ne hülyéskedj, hova mennél?

SÁRA: Elmegyek.

ATTILA: Nem mész te sehova. (átöleli, hogy ne tudjon pakolni) Figyelj, én nem akartam... Csak fáradt vagyok, kurva fáradt... És kurva nehéz napom volt. És tudod, hogy ha fáradt vagyok, akkor... De nem akartam... Nem akartam, hogy ez legyen. Csak felidegesített, hogy nem hiszed el, amikor őszinte vagyok. Én veled őszinte vagyok. Ne haragudj, bocsánatot kérek.

SÁRA: De haragszom.

ATTILA: Bocsánat.

SÁRA: Én ezt már nem bírom tovább. Hogy megiszol egyet, és ez van.

ATTILA: Tudom.

SÁRA: És én nem akarom, hogy ezt lássa. Hogy még ő is ebben nőjön fel.

ATTILA: De mondom, hogy nem akartam.

SÁRA: De miért kell ezt csinálni?

ATTILA: Bocsánat.

SÁRA: Én szeretlek, de ha mindig csak ez van, hogy bocsánat meg sajnálom...

ATTILA: De most már nem lesz ez. Most már rendesek leszünk, egy rendes család.

SÁRA: De mindig ezt mondd.

ATTILA: Tudom, de most tényleg más lesz, megígérem.

SÁRA: De annyiszor megígérted.

ATTILA: Tudom, de most tényleg megígérem. Nekem se jó ez, nem akarom már ezt én se...

Belép Gyuri.

GYURI: Na, itt vagyok.

ATTILA: Bögös.

GYURI: Hello.

ATTILA: Te mi a faszt keresel itt?

GYURI: Hát én...

ATTILA: Hogy jöttél be?

GYURI: Nyitva volt az ajtó, és...

ATTILA: És?

GYURI: Jöttem.

ATTILA: Jöttél?

GYURI: Mondták, hogy jöjjenek.

ATTILA: Ki mondta?

GYURI: Merthogy keresel.

ATTILA: Én? Téged?

GYURI: Azt mondták.

ATTILA: Ki mondta?

GYURI: Hát lenn a... A srácok, lenn.

ATTILA: Milyen srácok?

GYURI: A kocsmában a kis... Kis szőke gyerek.

ATTILA: Zolika? Itt van Zolika?

GYURI: Lehet, hogy már elment.

ATTILA: De én nem kerestelek.

GYURI: Nem?

Attila értetlenül bámulja Gyurit. Gyuri Sárát nézi.

GYURI: Jól vagytok különben?

ATTILA: Jól, persze.

GYURI: Jól is néztek ki. Lakás is klassz. Buli volt?

ATTILA: Ja, hát most felújítjuk majd. Lesz egy kisebb felújítás.

GYURI: Jó ez így szerintem. Aranyos, kompakt. Örülni kell a kicsinek is. Meg hát, ami ennél nagyobb, az nagyobb. Tudod te, mennyi az, kifüteni egy emeletes házat?

ATTILA: Na és veled minden jó?

GYURI: Persze.

ATTILA: Kérsz egy sört?

GYURI: Vezetek.

ATTILA: Mióta zavar az téged?

Csend.

ATTILA: Ritkán látlak mostanában.

GYURI: Másfelé mozgok.

ATTILA: Ezekkel az ukránokkal?

GYURI: Magyarok azok, ugyanolyan magyarok, mint te vagy én.

ATTILA: És a régiek? A Fecóék, meg a Csizma?

GYURI: Most mindenki kicserélődött.

ATTILA: Fecókával mi van?

GYURI: Bent van egy ideje.

ATTILA: Hallottam valamit, igen.

GYURI: Tudod, ez már az a szint, ahol könnyű elcsúszni. Megbotlasz, úgy maradsz.

ATTILA: Jó haver volt pedig.

GYURI: Úgyhogy most én lettem a főnök.

ATTILA: Kisfőnök?

GYURI: Főnök, igen. Kell valami, szóltok.

ATTILA: Én a börtönt kihagynám, de azért kösz.

GYURI: Persze, hát az nem ez az alkat.

ATTILA: De még targoncázol?

GYURI: Nem, már nem.

ATTILA: Mert mondta egy gyerek, itt lakik a negyediken, az is ott melőzik, aztán mondta, hogy még csinálod.

GYURI: Besegítek, hogyha kell. Mindenhol ott vagyok. Na de most akkor te mit akarsz tőlem? Valami kölcsön kéne?

ATTILA: Gyurikám, bazmeg, hát mondtam, hogy én nem hívtalak.

Csend.

GYURI: Jó, hát akkor... Akkor megyek.

ATTILA: Örültem. Majd megkérdezem azért Zolit, hogy mi volt ez.

GYURI: Nyomozd ki, Atuskám.

ATTILA: Hülye vagy, bazmeg? Mi az, hogy Atus?

GYURI: Csak viccelek, na.

ATTILA: Gyuri, bazmeg, vigyázzál magadra.

GYURI: Na jó.

ATTILA: Szevasz.

GYURI: Várjál csak! Várjál már, most jut eszembe, van lenn a kocsimban pár ilyen... Babaruha. Nem kell nektek?

ATTILA: Babaruha?

GYURI: Van rózsaszínbe, vagy amit akartok. Most született a kislány, nem?

ATTILA: Egy éve.

GYURI: Na, és nem kell neki? Odaadom ingyen.

ATTILA: Figyelj, én nem tudom. *(Sárának)* Kell Lillának babaruha?

GYURI: Gyere, Sára. Nézd meg.

ATTILA: Megnézed?

GYURI: Hozd a kicsit is.

2.

Ötödik emeleti folyosó Budapest belvárosában, egy régi bérházban, a kétezerhúszas évek elején.

Lillát követjük a lépcsőházban, vállán túrazsák, alakja beleveszik a sötétbe. A folyosó végén megáll, kinyitja a biztonsági rácsot, betolja az ajtót.

A lakásban ég a villany. A konyhával egybenyitott előszobában rendetlenség, mocskok.

A lány leveszi a cipőjét, ledobja a táskát, bemegy a fürdőbe.

LILLA: Bálint! Mi a faszt csinálsz?

Bálint meztelenül ül a kádban, ölében egy kutya, együtt fürdenek.

LILLA: *(felkap egy törölközőt)* Ez koszos? Ebbe bele lehet törölni? De miért csinálsz ezt?

BÁLINT: De még büdös...

LILLA: Miért, mi történt?

BÁLINT: Hát figyelj, én sosem szerettem az illatát különösebben.

LILLA: De tudod, hogy utálja a vizet. Gyere, kicsim.

BÁLINT: Jól van, tőled egyből megnyugszik... Amúgy szia.

LILLA: Szia. De miért fürdeted a kutyát, bazmeg?

BÁLINT: Érintéshiányom volt.

LILLA: És a kutyán akarod kiélni? *(elkezdi megszáritani a kutyát)*

BÁLINT: Sosem voltál ilyen sokáig távol.

LILLA: Négy nap, az nem olyan sok.

BÁLINT: De jó volt? Vagy mondjál már valamit.

LILLA: Mi?

BÁLINT: Jó volt? Jól sikerült?

LILLA: Hát, igen, persze. Kurva jó ez az operatőr. Az operatőr, aki volt, ő az operatőre a Roy Anderssonnak is. Vele forgatta az About Endlessnesst.

BÁLINT: Nekem mondhatsz ilyen neveket, de tudod, hogy nem fogom ismerni.

LILLA: De hát a Roy Anderssonot vágod, te fasz, hát azt együtt néztük a Báronnal filmtörin.

BÁLINT: Jó, figyelj, nem figyeltem.

LILLA: Tudod, van az a svéd filmrendező, aki ilyen nagyon tág képeket használ...

BÁLINT: Nem lehet, hogy nem voltam ott?

LILLA: Szerintem ott voltál... De bazmeg, Bálint, szerintem télen nem lehet kutyát fürdetni.

CUT TO:

Bálint próbálja berángatni Lillát ruhástól a kádba. Két kézzel öleli a lányt, húzza le a vízbe, ő pedig nevetve igyekszik kiszabadulni.

LILLA: Ne, Bálint, ne! Kérlek, ne!

BÁLINT: De olyan rég fürödtünk együtt, úgy hiányoztál...

LILLA: Kérlek ne! Ne, ne, ne!

BÁLINT: Én nem hiányoztam neked?

Ahogy a lány belekapaszkodik a csaptelepbe, véletlenül megnyitja a forróvizet.

LILLA: De hiányoztál! Bálint! A zsebembe van a dohányom!

BÁLINT: Jaj, de forró! Forró! *(elereszti)*

LILLA: Itt a telefonom is! Bazmeg, Bálint! Hülye fasz! Te be vagy baszva?

BÁLINT: Hát, figyelj, gondoltam, hogy ha már jössz haza, akkor jókedvűen fogadlak.

LILLA: Miért, pia nélkül nem tudsz jókedvűen fogadni? *(kimegy a konyhába)* Van itthon valami kaja?

BÁLINT: Nem tudom, nézd meg. Nem jössz be mellém?

CUT TO:

A nappaliban még nagyobb a káosz, poharak és bögrék mindenhol, széthányt alsógatyák, zoknik, zsebkendők, pólók a földön.

LILLA: Olyan undorító, tényleg, bazmeg, hogy itthagysz a gecis zsepijeidet az üvegasztalon! Oké, maszturbáljál, bazmeg, de én nem akarom... Tényleg!

CUT TO:

Lilla a kanapén telefonozik, mellette ott ül a kutya.

Bálint belép alsógatyában, vizesen, kezében a hajszárítóval.

LILLA: Miért nem törölköztél meg? Vizes vagy.

A fiú arrébb löki a kutyát, és levágódik a lány mellé.

BÁLINT: *(bújik)* Na végre valami szeretet.

LILLA: Vizes vagy.

BÁLINT: Erre vágytam, végre.

LILLA: Na, öltözz fel, mert meg fogsz így fázni.

BÁLINT: Bízd rám, hogy megfázok-e vagy sem, jó?

LILLA: *(nevet)* Nagyon be vagy baszva, Bálint. Na, öltözz fel, hol a ruhád?

A lány feláll, ruhát keres a fiúnak. Bálint bedugja a hajszárítót.

BÁLINT: Hogyha elmész legközelebb, akkor vagy vigyél magaddal, vagy... Hogy mondjam... Vagy akkor taníts meg engem létezni, amikor nem vagy itt. Azt érzem, hogy... Minthogyha az akkumulátorom mászkálna el, amikor te elutazol.

LILLA: És ez szerinted az én hibám?

BÁLINT: Nem, de azt érezném, hogy egyenlőbb a kapcsolatunk, hogyha mondjuk ez fordítva is így lenne. Ha te válnál magatehetetlenné, amikor én távol vagyok.

LILLA: Miért nem utazol el a Misuékkal valahova? És akkor biztos én is magatehetetlen leszek. Jó, amúgy nekem is szar volt, amikor forgattatok a szigeten. De nem voltam magatehetetlen.

BÁLINT: Nem tudom, lehet, hogy el kéne utaznom, de...

LILLA: Bazmeg, most azt érzem, hogy fel kell zárkóznom a piával, mert annyira részeg vagy.

Bálint bekapcsolja a hajszárítót.

LILLA: A fülébe nem ment víz, ugye? *(az ölébe veszi a kutyát)* Kapott ma kaját? Biztos?

Bálint bólogat.

LILLA: Na, akkor beszéljünk. Mit csináltál ezen az egy héten?

CUT TO:

Lilla és Bálint a kanapén ülnek, kezükben borospohár, cigi.

LILLA: Nem tudom, bazmeg, mit csináljak ezzel a kurva diplomafilmmel. Az, hogy le kellett adni, az akkora, nem tudom, ilyen nyomás rajtam, hogy... És kurvára nem tudom, hogy ezt akarom-e megcsinálni, vagy sem.

Csend.

LILLA: Jó neked, hogy legalább te tudod, hogy mi a faszomat akarsz csinálni.

BÁLINT: Hát figyelj, nekem van egy ilyen múzsám. Sajnálom, hogy én nem tudok neked az lenni.

LILLA: Hát mert... Nekem másfajta múzsám van.

BÁLINT: Tudom, mindig különböző emberek... Különböző érdekesnek vélt emberek, akik egy hétre érdekelnek, aztán pedig hagyod őket a francba. Én valójában ilyen szempontból egy nagyon-nagyon hálás ember kell hogy legyek, hiszen élvezem azt a privilégiumot, hogy Kizlinger Lilla nem csupán egy hétre szeret, hanem úgy tűnik, hogy... Ha nem is az, hogy szeret, de legalábbis hosszútávon is elvisel.

CUT TO:

Bálint a szoba közepén áll, részeges, szerelmes tekintettel nézi a kanapén ülő Lillát.

CUT TO:

A fiú a lány arcát csókolgatja a kanapén.

BÁLINT: Mielőtt elmentél, sokkal kevesebb is elég volt, hogy... Hogy azt érezsem, hogy vagyok valaki melletted. De most, hogy elmentél Horvátországba, most, hogy ez a faszagyerek operatőr forgatott veled...

LILLA: Hagyjál már.

BÁLINT: Hirtelen minthogyha...

LILLA: Hagyjál már a kibaszott operatőrrel.

A fiú eldől a kanapén, és nyöszörögni kezd.

LILLA: De mit akarsz? *(odabújik, csókolgatja)* Mit akarsz, hm?

CUT TO:

A kanapén ülnek, kezükben borospohár, cigi.

LILLA: Annyira öntelt vagy, és nem tudom, egomán, bazmeg, hogy abban akarsz lenni, hogy neked van egy csajod, és akkor azt a csajt, bazmeg, csak egy ember érdekelje, a pasija. De mivel intelligens vagy,

ezért tudod, hogy nem így működik a világ, hogy egy embert csak egy ember érdekel, meg azt is tudod, hogy a monogámia, az egy olyan dolog, amit... Amit az emberek így ráaggattak évek alatt az egész társadalomra, mert így éltük túl, de, bazmeg, emiatt... Emiatt nem reszkirozhatsz engem éveken át, hogy én miért vágyódom el tőled, vagy miért érdekel valaki, bazmeg, intellektuálisan...

BÁLINT: De én nem... Nyugodtan érdekeljen...

LILLA: Inkább beszéljünk, bazmeg, arról, hogy...

BÁLINT: Lilla, ez a szeretetnyelvem. Ebben fejeződik ki az, hogy szeretlek. Hogyha nem lennék féltékeny, az lenne a probléma. Szóval hogyha egyszer hazajössz egy egyhetes forgatásról, ahol mit tudom én, milyen nagy művészek, mit tudom én, milyen jó csávók vannak, és nem vagyok féltékeny...

LILLA: Nem is mondtam, hogy jó csávók vannak.

BÁLINT: ...és nem vagyok féltékeny, na akkor érezd azt, hogy bajban vagy. Mert az azt jelentené, hogy...

LILLA: Nem is mondtam, hogy jó csávók voltak.

BÁLINT: Jó, most ez csak egy példa volt. Miért, nem voltak jó csávók?

LILLA: Az a baj veled, hogy nem lehet őszintén válaszolni ezekre a dolgokra. Ha azt mondom, hogy voltak jó csávók, akkor kiakadsz, hogyha azt mondom, hogy nem voltak jó csávók, akkor meg hazudok.

BÁLINT: De nyugodtan elmondhatod. Nekem is vannak lányok, akik tetszenek.

LILLA: Például?

BÁLINT: Például... Most mondjam el, hogy kik tetszenek?

LILLA: Mondd el, hogy kik tetszenek.

BÁLINT: Hát figyelj, általában hogyha van egy barátnóm ilyen régóta, mint te vagy, akkor azok a lányok szoktak megtetszeni, akik hordozzák magukban azokat az attribútumokat, amik benned mondjuk nincsenek meg. Tehát most különösképpen vonzódom azokhoz, akiknek nagy a melle. Nem tudom, valahogy lett egy olyan mániám, hogy az utcán a kreol lányokat jobban megnézem. Mert neked meg olyan szép hófehér a bőröd. De ez nem azt jelenti, hogy... Hogy ez problémát jelent. Mármost, hogy ezen már túl vagyunk, hogy ezt...

LILLA: De az mit jelent, hogy tetszenek? Szóval az azt jelenti, hogy rájuk gondolsz, miközben velem szexelsz? Vagy rájuk gondolsz, miköz-

ben velem vagy? Vagy az, hogy tetszenek, az azt jelenti, hogy csak így megnézel valakit az utcán, és megdugnád?

BÁLINT: Nem, dehogy. Hogyha veled szeretkezem, akkor maximum természetfilmekre gondolok, hogy ne menjek el olyan hamar.

LILLA: Vagy a nagymamádra.

BÁLINT: Igen, a nagymamám halálára, az mindig segít.

LILLA: Az anyai nagymamád halt meg, nem?

BÁLINT: De olyan régen volt, hogy teljesen lényegtelen.

LILLA: Hány éves voltál?

BÁLINT: Három-négy? De el se mondták. Nem volt egy konkrét pillanat, amikor közölték volna, hogy...

LILLA: De mi, akkor csak úgy nőttél fel, hogy meghalt a nagymamád?

BÁLINT: Igen, és aztán már nem ért olyan távolra az emlékezetem, hogy össze tudtam volna rakni, hogy volt, meg hogy aztán nem volt. De ez most nem lényeges.

LILLA: Jó, de hát legalább a másik nagymamád él. Az pozitívum. Legalább egy nagymamád van.

BÁLINT: De azzal is jobban vagy, mint én.

LILLA: De azért az egy pozitívum, hogy neked vannak felmenőid, akikre alapozhatsz.

BÁLINT: (*elmosolyodik*) Nem panaszkodnék a helyedben, azért apák-ból például te sem állsz rosszul. Ha akarsz, még válogathatsz is közülük.

CUT TO:

A fiú és a lány összebújva fekszenek a kanapén, szoros ölelésükből épp csak kilátszik a kutya.

BÁLINT: Megfürdettem, és csak büdösebb lett.

LILLA: (*röhög*) Nem kellett volna megfürdetni.

CUT TO:

A kanapén ülnek, kezükben borospohár, cigi.

BÁLINT: Anyai nagymamád volt hajléktalan, azt mondd?

LILLA: Hát elvileg még mindig hajléktalan, ha él.

BÁLINT: Nem tudod, hogy él-e?

LILLA: Nem. (*a fiú pajeszára*) Ezt nem kéne levágni?

BÁLINT: Szerinted volt, hogy az Attilával együtt járták az utcákat? Vagy nem ismerték egymást?

LILLA: Ismerték egymást, de biztos, hogy nem járták együtt az utcákat. Ezt ne vágjuk le?

BÁLINT: Miért, az milyen szép lenne, hogy az utcára kerülsz, és az anyósoddal lógsz.

LILLA: Csinálj erről egy filmet. Na, ezt levágjuk, ezt a kis...? Nem vagy zsidó, le kéne vágni.

CUT TO:

Bálint pompán, részegen hever a kanapén. A háttérben LGT szól a hangszóróból, az Egy elfelejtett szó.

Lilla bejön a konyhából, kezében egy üveg Unicum és két bögre.

LILLA: Tudod, mi a gáz? Nincs felespoharunk, az a gáz. *(hamisan énekel)* Minden ember jó, ha megtalál egy szó! Minden szó is jó, ha embernek való!

A fiú próbál pókerarcot vágni, de végül elneveti magát.

LILLA: Te már nagyon részeg vagy? Mennyit ittál?

BÁLINT: Éppen eleget ahhoz, hogy ezermilliószor jobban szeresselek, mint amúgy. De ezt úgy képzeld el, hogy önmagában is eléggé szeretlek. És azt szorozd meg ezerrel.

LILLA: És ha megiszod ezt az Unicumot, akkor kétezerrel kell megszorozni?

BÁLINT: Szeretnéd, mi, hogy szeresselek? Te szeretethiányos fasz!

CUT TO:

A kanapén ölelkeznek.

A fiú játékból megpaskolja a lányt arcát, aki viszont reflexből visszaüt.

LILLA: De ne pofozzál... Bedugult a fülem, bazmeg, úgy megpofoztál! *(meghúzza a fiú haját)* Hülye fasz! Hülye fasz vagy!

A lány felnevet, és eldől a kanapén, a hajánál fogva magával rántja Bálintot.

BÁLINT: *(eltolja magától)* Nem, ez nálad valamilyen félrekattanás... Néha egy picit így megütlek, vagy viccből adok egy taslit, és az neked valami egészen más... Nyilván nem tudok haragudni rád, amiért mondjuk más mértékben vertek a szüleid, mint engem, de...

LILLA: De engem nem vertek a szüleim! A szüleim egymást verték, nem engem vertek, ezt geci sokszor elmondtam.

BÁLINT: Azért én tudok pár elég jelentős pofonról.

LILLA: Hát, volt amikor megütöttek, de nem vertek. Biztos téged is... Az apád téged nem ütött meg?

BÁLINT: Nem, soha. Engem soha nem ütött meg.

LILLA: Soha?

BÁLINT: Nem.

LILLA: De az anyád megvert.

BÁLINT: Nem.

LILLA: De az anyád néha megütött.

BÁLINT: Nem, soha.

LILLA: Dehogynem.

CUT TO:

Lilla a laptopja előtt ül a kanapén, próbálja beüzemelni a projektort a szemközti falra.

A fiú fel-alá járkal a szobában.

BÁLINT: Te nem hiszel a monogámiában, nem?

LILLA: Hát, nem hiszek, de nagyon rosszul esne, ha megcsalnál. Ha én megcsalnálak téged, az kevésbé esne rosszul. De hogyha én megcsalnálak téged, és az téged nem érintene meg, az rosszul esne. Ha téged megérintene, akkor az nem esne annyira rosszul.

Csend.

LILLA: Adsz a cigimből, amit én tekertem magamnak?

BÁLINT: Az a baj, hogy azt egyenlőtlenségnek érzem, hogy te nem hiszel a monogámiában, én meg csak lázadásból is hinni akarok, érted?

LILLA: De amúgy hinnél?

BÁLINT: Hát figyelj, ha egy olyan világ lenne, ahol mindenki a monogámiában hisz, és...

LILLA: De egy olyan világban élünk, Bálint.

BÁLINT: A faszt!

LILLA: Egy olyan világban élünk.

BÁLINT: Egy olyan világban élünk, ahol az összes szülő... Az összes szülő, bazmeg... Tökmindegy, hogy a te szüleidről van szó, vagy az anyéimról, vagy az osztálytársaink szüleiről... Kurvára megcsalták egymást. Szerinted ők a monogámiában hittek?

LILLA: Jó, oké, de gondoldj bele abba, bazmeg, hogy húsz évig együtt vagyunk, Bálint, és nem kúrunk senki mással. Te is kúrnál mással, és én is kúrnék mással. Valld be magadnak őszintén! Te is kúrnál, én is kúrnék. És önmegettartoztatás, és hazugság lenne, ha nem kúrnánk mással.

BÁLINT: De ez nem egy örök, feloldhatatlan egyenlőtlenség? Hogyha megcsaljuk egymást, akkor legalább beszéljük meg előtte. Vagy valami.

LILLA: Hát de ez az, ami miatt nem hiszek a monogámiában, hogy beszéljük meg előtte, vagy valami. Hogy megbeszéljük előtte, de kúrhatunk mással. Ezt nem csinálják az előttünk lévő generációk, csak kúrnak mással, mert nem voltak abban a nyitottságban és szabadságban, mint mi.

BÁLINT: Akkor mondd el, hogy te kivel szeretnél kúrni, és akkor én is megmondom, és akkor megnézzük, hogy kinek sikerül. Ez szerinted így egészséges lenne?

LILLA: Én nagyon szeretnék kúrni a Csanáddal. Én nagyon szeretnék kúrni a Fehér Balázs Benővel. Én nagyon szeretnék kúrni a Szabó Sipos Tomival. Szerintem ez a három Budapesten, aki bejön, és akivel szívesen kúrnék.

BÁLINT: Na, és akkor az szerinted egyenlőség, hogy te három emberrel szeretnél kúrni, én meg csak eggyel?

LILLA: Na, de mondd el, mondd el! Te kivel szeretnél kúrni?

BÁLINT: Én a Katával szeretnék kúrni.

LILLA: Jó, de bazmeg, az kurvára más, hogy te az exeddel... Te az exedet akarod, bazmeg, megbaszni, és a faszért vagy velem, hogyha a kibaszott exeddel akarsz járni, és közben bazmeg velem vagy, akkor erre mi a faszt mondjak, Bálint? De most őszintén. Akkor mi a faszt mondjak arra, hogy azt mondd, hogy megbasznád az exedet? Én most mondtam három embert, akit alig ismerek, és megkúrnám őket, és te meg mi a faszért hozol fel olyan embert, akivel együtt jártál, bazmeg?

BÁLINT: Lehet, hogy azért, mert én monogámabb típus vagyok. De most ki az, aki eldönti, hogy...

LILLA: Akkor baszd meg a Katát! Akkor menj el a Katához, hívd fel, és kúrd meg! És én meg megkúrom a Csanádot, mondjuk, vagy a Benőt.

BÁLINT: És akkor kvittek leszünk?

LILLA: Akkor kvittek leszünk. De hát, ha te azon gondolkodsz, hogy meg akarod baszni a Katát, akkor baszd meg a Katát... Akkor baszd meg a Katát, vagy nyomd el magadban ezt a gondolatot, mint ahogy én teszem. Én megbasznám ezeket az embereket, de... De tudod, mi a különbség?

BÁLINT: Na, mi a különbség?

LILLA: Az a különbség, bazmeg, Bálint, hogy te kibaszottul csak... Csak szexuális utakon terjed az agyad, mert faszod van, és feláll a faszod, ha a kibaszott Katára gondolsz, és a barna szemére, bazmeg.

De nekem... Nekem az van, hogy intellektuális utakon... Hogy láttam a Benőnek az előadását, és bazmeg, benedvesedtem. Látom a Csanádnak a dalait, és odavagyok érte.

BÁLINT: És az nem szexuális, hogy benedvesedsz, ugye?

LILLA: Ez nem... Nem szexuális, mert ez intellektuális. Mert ha intellektuálisan kapcsolódom, az más, hogy bejön nekem ő, mint férfi. Az más, mivel nekem intellektuálisan kell ő, mint férfi. Neked hogy kellene ezek a lányok? Úgy, hogy feláll a faszod!

BÁLINT: És én szerinted hogy érzem magam, amikor te azt mondod, hogy intellektuálisan, Budapesten, csak Budapesten, van három ember, aki intellektuálisan jobban bejön neked, mint én? Én hogy érzem magam? Az szerintem sokkal, de sokkal szerényebb, hogy nekem van egy exbarátnőm, akivel azt érzem, hogy nem éltük ki teljesen a szexualitásunkat, és ezért lehetne mit bepótolni, mint az, hogy teljesen ismeretlen emberekre rágerjedsz, de úgy, hogy nem is szexuális szempontból... Tehát nem azért, mert jobban néznek ki, mint én, vagy nem azért, mert más attribútumokat hordoznak, mint én... Hanem, bazmeg, azért, mert tehetségesebbek.

LILLA: De én nem azt mondtam, hogy tehetségesebbek. Nem azt mondtam, hogy tehetségesebbek.

BÁLINT: Hát csak láttad az előadását, és benedvesedtél.

LILLA: De ez a benedvesedés, ez... Hogy mondjam, metaforikus...

BÁLINT: Lelki... Lelki benedvesedés, mi?

LILLA: Lelki, igen. Agyi! Agyi benedvesedés...

BÁLINT: Mert te lelkileg is be tudsz nedvesedni, mi?

LILLA: Az agyam nedvesedett be attól az előadástól.

BÁLINT: Én mikor fogok olyan filmet rendezni, bazmeg, amitől benedvesedsz? Hogyha belerakom a Fehér Balázs Benőt meg a kurványám Csanádot?

CUT TO:

Lilla és Bálint karaokézna. A kanapé előtt állnak, a fiú kezében hajszárító, abba énekel. A hangszóróból az Ain't No Mountain High Enough szól, a dalszöveg ki van vetítve a szemközti falra.

BÁLINT: *(énekel)* Ain't no river wide enough, baby...

LILLA: *(hamisan énekel)* If you need me, call, no matter where you are...

BÁLINT: *(énekel)* Don't worry, baby!

LILLA: *(hamisan)* Just call my name, I'll be there in a hurry, you don't have to worry...

Jön a refrén, Lilla felhangosítja a zenét, együtt énekelnek, táncolnak a fiúval.

CUT TO:

A hangszóróból a Blue Velvet szól. Bálint kezében borosüveg, abba énekel, miközben lassan táncol ki a nappaliból a konyhába.

BÁLINT: *(énekel)* She wore blue velvet, bluer than velvet was the night...

Kiér a konyhába, részegen botladozik a mosdó felé.

BÁLINT: *(énekel)* Softer than satin was the light, from the stars...

Benyit a mosdóba, leül a kád peremére.

A lány pisil. A fiú pislogás nélkül nézi, ahogy feláll, és lehúzza a végét.

CUT TO:

Bálint hullarészegen hever az üres kádban, lába átlóg a peremen, szeme csukva. A lány odahajol fölé, tenyerébe fogja az arcát, így csókolgatja.

BÁLINT: Végre figyelsz rám.

Csend.

BÁLINT: Lilla...

LILLA: Igen?

BÁLINT: Kire emlékeztetlek?

LILLA: *(nevet)* Menj a picsába. *(kézen fogja)* Gyere.

BÁLINT: Kire emlékeztetlek?

LILLA: Nem emlékeztetsz senkire.

BÁLINT: Attilára?

LILLA: Nem emlékeztetsz senkire, csak karold át a nyakamat, és felhúzlak, jó?

BÁLINT: De Lilla...

A lány felhúzza a fiút.

BÁLINT: Emlékeztetlek a Gyurira?

LILLA: *(nevet)* Hagyjál már. Nem emlékeztetsz senkire. Senkire nem emlékeztetsz.

BÁLINT: De akkor én egy senki vagyok?

LILLA: Nem vagy senki. De miért, én kire emlékeztetlek téged, az anyádra?

BÁLINT: Persze. A mamára, a mamucikámra.

CUT TO:

A kanapén ülnek. Alig látnak a részegségtől, dülöngélnek jobbra-balra, összegabalyodva ölelik egymást.

BÁLINT: Nem szexeltem egy hete.

LILLA: Egy hete nem szexeltél?

BÁLINT: Nem.

LILLA: Igen?

BÁLINT: Nem.

LILLA: És szexelni akarsz?

BÁLINT: Nem tudok már.

LILLA: *(nevet)* Nem tudsz már? Nem tudsz már szexelni? Bébi, ennyire részeg vagy?

BÁLINT: Nem vállalom a felelősséget.

CUT TO:

A hangszóróból a New York, I Love You, but You're Bringing Me Down szól. A lány énekel, a fiú a falnak dőlve ingatja a fejét. Kezében még ott a borospohár, de már állni is alig bír, olyan részeg.

Aztán lassan lecsúszik a fal mentén, és hangos puffanással érkezik a földre.

LILLA: *(nevet)* Bálint!

BÁLINT: *(elsírja magát)* Miért kell elmenned New Yorkba?

LILLA: Bálint...

BÁLINT: New Yorkban ezer olyan van, mint én.

LILLA: Dehogyan van. Nincs olyan, mint te.

BÁLINT: Ezer van olyan.

LILLA: Nincs olyan, mint te.

BÁLINT: Ezer.

LILLA: Nem, csak itt, Budapesten van olyan, mint te.

BÁLINT: Ezer?

LILLA: De nincs Budapesten se.

BÁLINT: Nincs?

LILLA: Csak te vagy olyan, amilyen vagy.

CUT TO:

Bálint ájultan hever a vécé mellett, arca a csészén pihen. Szeme csukva, nem tud magáról, ájulásig itta magát. Lilla mellette guggol, a haját simogatja.

Aztán feláll. Odalép a mosdótálhoz, egy rózsaszín borotvával jön vissza. Részeg mozdulatokkal elkezd leborotválni a fiú pajeszát.

CUT TO:

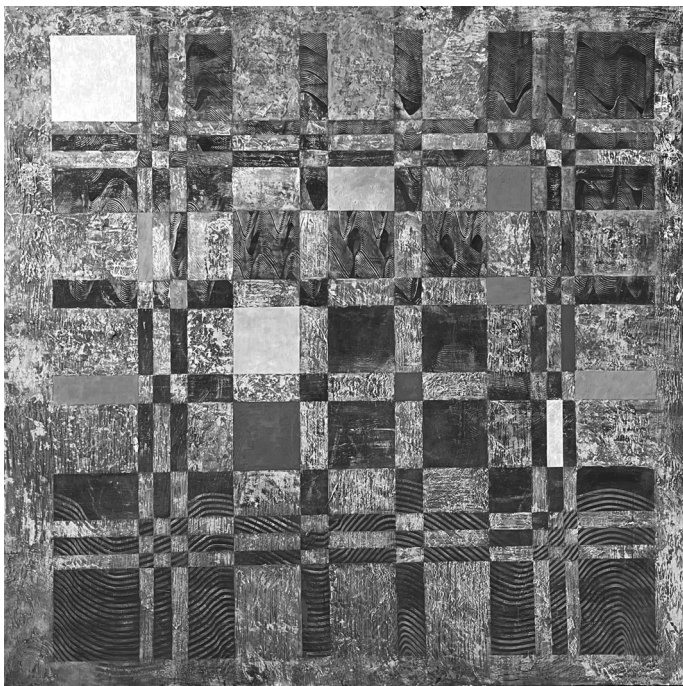
Odakint hajnalodik, Lilla és Bálint a földön ülnek a nappaliban.

A hangszóróból a The Weeping Song szól, a falon ott a dalszöveg. A fiú a falat nézi, akadozó nyelvvel fordítja magyarra a mondatokat a lánynak. Lilla a vállára dőlve alszik.

BÁLINT: *Úgy sajnálom, apám. Nem gondoltam, hogy ennyire fájni fog. Ez egy ének a sírásról. Egy ének, amiben sírni kell. Miközben kényszerítjük magunkat arra, hogy aludjunk, inkább csak sírunk. De nem fogunk sokáig sírni. Nem fogunk sokáig sírni.*

A lány felébred.

Bizonytalanul felemeli a fejét a fiú válláról, álmos szemmel nézi a falon a dalszöveget.

Minta I., 2024

(122 x 122 cm, olaj-tojástempera, olajfesték)

Keszthelyi György

FUTÓÁROK

Csukott ablakhoz csapódik
légy, madár, pufók kerub,
lezuhanak – a sarki padon
okádék nyoma, ezek a pacák
jelzik, hogy bukásra állunk,
szakad és reped a hang, a mozdulat,
a szomszéd utcából unottan
caplat valaki megint a bolt felé,
gumipapucsban caplat, látod,
te meg leckéztetsz, ne igyál,
jó kis paródia, oltalmazd
inkább a sirályok udvarát,
fészkeket a szürke kéményeken,
vagy nézz körül, hány józan
virtuóz talpán pukkan a hólyag,
hány óra sántít a tornyokon.

Összefutottunk, az ütközés
erejétől megbolondultam,
magával sodort a huzat,
belém fogtál, megbirkózom veled,
súlyos tartalmunk érthetetlen
visítás, mint a párzó szamaraké,
belőlem egy gyermekkor üvölt,
arcomra karmolva harcom,
mint tiltott jel, könyv, üzenet.
Marhavagonok, talpfák között
kölcsonbe adtad a tested,
homlokom futóárkában
aszalódsz – kinyújt az aszfalt,
fortyog a lég is, görbül a szája,

szurokfekete talpnyomokkal
reklámozzuk az import cipőt.

MAGAMRA BÍZTALAK

Megloptam magam – merre mész?
Lapít a félsz a szavak mögött,
lakatot reá! – így ordítottam.
Várnak a falak, emészt a mész,
sötétzöld mocsárrá alázottan
tisztulok feddhetetlenné.

Ziháló baka-mellkasomon
varratok, Isten asztalán
az óra – mozdulatlan szemmel
gyűrött öltönyöm rád akasztom,
szívverésed a fogasom.

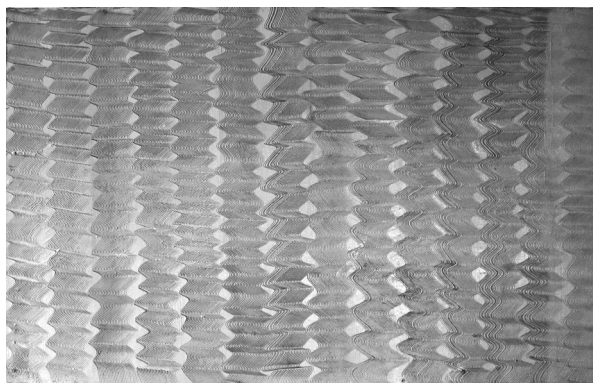
Címlapot látok – a nagyok
röpködő csillámporait
lenyelem, ma is ott vagyok,
ahol legsötétebb a hang,
ahol némák a harangok
és éhesen tátognak a halak.

Tolvajként magamra bíztalak,
lefokoztalak, van ugyan rangod,
amit a szülészetem kaptál
végül, mert elfogadtad magad,
de a hajtúd, a mankód én vagyok.

AZ ARC CSONTJAI MÖGÖTT

Az arc csontjai mögött falvak,
fehér és kék falak nőnek, nádfedelek,
rakoncátlan ösvények vonala,
akár a sikló művészi mozdulatai,
tekerőznek a lábujjak nyomai között,
majd rendre magunkra hagynak,
elfelejtenek, örökbe adnak.
A gyámkodást is tanulni kell,
bőrödbe égnek a türelem nyomai.

A fakerítésből kis kapu nyílik,
lépj csak be, légy gondviselőm,
késélen jártam, ingereket loptam
az előzményekből és a hátterekből,
anyagtalan koponyák széfjéből raboltam.
A hús éhsége, telhetetlensége
vezet a szemüregek barlangnyílásáig,
végtagok hófehér sztalagmitjai
ütnek majd lovaggá, avatnak mesterré.

Cím nélkül, 2024

(127 x 80 cm, tojástempera, olajfesték fatáblán)

MAGAMAT ADTAM – VAGY KERESTEM...

– *Székely Ferenc beszélgetése Boros Zoltán rendezővel,
zeneszerzővel, televíziós szerkesztővel –*

– *Sokan ismernek téged Erdélyben, sőt az egész országban: van, aki a tévéből emlékszik rád, más meg látott, hallott játszani a Szebeni Jazzfesztiválon, koncerteken, esetleg megvette a lemezed. Mesélj magadról! Kezdjük a gyermekkorral: mikor és hol születtél?*

– Egy dél-bihari faluban, Gyantán születtem 1939-ben, ahol édesapám 1933 óta szolgált református lelkészként. Boros Ferenc egy szegény sorsú, Nagyváradra költözött gyantai család korán félárván maradt fia volt, édesanyja egész fiatalon halt meg tuberkulózisban. Apja az evangélikus elemibe, majd a legrangosabb váradi iskolába, a Premontrei Főgimnáziumba íratta be. Hamar jelentkezett irodalom iránti érdeklődése, diákkorában a nagyváradi Bethlen Gábor Irodalmi Önképzőkör elnöke volt, versei, elbeszélései, tanulmányai jelentek meg az *Ifjú Erdély* című folyóiratban. 1923-ban a hatóság az iskolát bezáratta, apám átkerült a román Gojdu Líceumba, ahol vizsgákon a legfontosabb feltétel a románul tudás volt. 1926-ban, érettségi után a kolozsvári református teológiára iratkozott, 1930-ban tette le a lelkési képesítő vizsgát. A teológia elvégzése után segédlelkészként szolgált Bihar és Szatmár megyei egyházközségekben, majd 1933-ban megválasztották parókus lelkésznek a Bihar megyei Gyanta községben, ahonnan a szülei is származtak.

Édesanyámmal még segédlelkész korában ismerkedett meg Királydarácon, ahol ő tanítónő volt. A szatmári villanytelep műszaki vezetőjének a lánya kisgyerekkorától tanult zongorázni is, de az impériumváltás után, hogy megtanulja az ország nyelvét, apja Dél-Romániába, akkor úgy mondták, hogy a Regátba, Pitești-re íratta be tanítóképzőbe. Szerencsére ott is talált zongoratanárt, és a tanítóképző elvégzése után a kolozsvári zenekonzervatóriumban elvégezhetette a zongora szakot. Amikor összeházasodtak, a zongoráját is elhozta Szatmárról a gyantai parókiába. Ma is csodálkozom, hogy az akkori útviszonyok között ez hogyan sikerülhetett...

Szüleim nővéremmel

- *Mit kell tudnunk a szülőfaludról?*

- Gyanta a Fekete-Körös alsó völgyében fekszik, közel a móc vidékhez. Neve már 1215-ben szerepel az ún. Váradi Regestrumban, tehát ennél sokkal régebbi település lehetett. Amikor 1940-ben Észak-Erdély újból Magyarországra része lett, a falu Romániában, tehát Dél-Erdélyben maradt, a határtól néhány tíz kilométerre. Tudni kell, hogy a mócok az Aranyos völgyét körülölelő dombokon, hegyekben laknak, összetartó román közösséget alkotnak, a közeli magyar falvakkal mindig is cserekereskedelmi kapcsolatot tartottak. A közeli Köröstárkányból szereztek be a zöldséget, gyümölcsöt, Gyantára pedig, mivel

fejlett kisipara volt, a kovácshoz lovat patkoltatni, a kerékgyártóhoz szekeret csináltatni, javíttatni, a vízimalomba lisztért jártak, cserébe hordókat, fonott kosarakat kínáltak. Áruikat kis mokány lovak hátán hozták, megálltak a falu közepén, nem messze a parókiától, estére mindenük elkelt, vihették haza a terményeket, amelyek a dombos Mócvidéken nem termettek.

A történelem sajnos kevésbé békés jelenetekről is tud a vidék román lakosaival kapcsolatban. Például az első világháború végén román katonák és felfegyverzett hegylakók beözönlöttek Köröstárkányba, és legyilkoltak közel száz személyt.

- *Hogyan viszonyult a falu a lelkészaláddhoz azokban a nehéz időkben?*

- A magyar falvakban a lelkészek mindig is fontos, nem egyházi szerepet is betöltöttek, hisz a falusi értelmiség a legtöbb helyen mindössze az orvos és a lelkész volt. Ők fogalmazták meg előszóban,

sőt gyakran a presbiteri jegyzőkönyvben a közösség érdekeit, betöltöttek egyfajta influencer szerepet is, mert a templomba összegyűlteket tudták tájékoztatni, tanácsokkal ellátni. A reformátusoknál az istentisztelet *Hirdetem* rovatában sok minden elfér.

– *Milyen emlékeid vannak a II. világháború éveiből, a közelben elhaladó front borzalmairól?*

– Maga a front elkerülte Gyantát, bár a légiriadók alkalmával az elsötétítéseket ott is be kellett tartani. A légi riadót a kisbíró dobolta ki faluhosszan, az elsötétítés kötelező volt. Olyankor a szüleim bezárták az ablakot, eloltották – no nem a villanyt, mert az nem volt, hanem – a petróleumlámpát. Ültünk vagy feküdtünk a sötétben, és amikor nálunk lakott egy zsidó család, viccek hangzottak el, a felnőttek nagyokat nevettek. Nem véletlen, hogy háború vagy bármilyen krízis alkalmával születnek a legjobb viccek, egyfajta védekezés ez a szorongás ellen. Máig megőriztem egy Bayer falinaptárt 1944-ből, ami valahogy épen maradt, ez áll rajta: *Verificați camuflajul!* (Ellenőrizze az elsötétítést!) A naptáron két román népi ruhás nő képe, a bal oldali kezében a rokka fonaltartója, a jobb oldali ül. Alattuk a felirat: *Verificați camuflajul! Mi, gyerekek, így értelmeztük a képet: „Verifi Kati tud fonni, Kamufla Juli nem tud fonni”.*

– *Kik laktak nálatok?*

– A Romániához tartozó Dél-Biharból 1943-ban összegyűjtötték a zsidó lakosokat, és kényszerlakhelyként Gyantát jelölték ki, ahonnan vonat járt Nagyváradra. A falusiak kellett elszállásolják őket, de csak melléképületekben, csűrben, nyári konyhában lett volna szabad. Édesapámék ezt nem tartották be, és a nappaliba tettek ágyat a Sebő házaspárnak. A faluban is sokan tisztességesen, emberi körülmények között fogadták be őket.

A kisiparos falut a Gyantára összegyűjtött, többek között váradi zsidók jelenléte szinte kisvárossá alakította. Most már volt még három orvos a korábbi egy román doktor mellett, én Grósz és Markbreiter doktor bácsikra emlékszem. Voltak órásképzészek, fényképész, állástalan tanárok, ügyvédek. A parókia hétköznap egyfajta társasági, közösségi találkozóhely lett, esténként kihallatszott a zongoraszó. Anyám nagyon szépen játszott, emlékszem Liszt második rapszódiajára.

ra, de a Karácsonyi albumból a Karádi nótákat is akkor hallottam először. A zongoraszék mögött a falon faliszőnyeg, Rákóczi elfogatása. A társaság szerkesztett egy kézzel írott humoros, satirikus lapot *Társalkodó* néven, ma is nagy élvezettel olvasom.

Megpróbálom felidézni a helyzetet. A csoportos kényszerlakhely a deportálást előzte meg, vonattal vitték volna őket valamelyik haláltáborba. Lelkileg erre készülve a parókia vendégszerető hangulatában társasági életet szimuláltak, humorizáltak, lapot szerkesztettek, hogy elűzzék a lehetséges, várható szörnyűségtől való rettegést. „*Társalkodó – politikai és világnézeti díszszemle. Zsidóság és gojság bánatára szerkeszti Aproz Singer Mihály.*”

A kényszerlakhely 1944-ben, ahogy Románia átállt a szovjetek mellé, azonnal megszűnt.

- *Mi következett a második világhégés után? Gyanta Dél-Erdélyben volt, tehát Romániához tartozott, 1944-ben nem kellett „felszabadítani”, de ma már tudjuk, hogy a dél-erdélyi magyar falvak is veszélybe kerültek ebben az időszakban.*

- Ha úgy vesszük, hogy Romániában akkor ért véget a világháború, amikor átállt a szovjetek oldalára, ennek a szimbolikus dátuma 1944. augusztus 23. A román hadsereg nem tette le a fegyvert, csak megfordította. Azonnal elindultak visszafoglalni az 1940 óta ismét Magyarországhoz tartozó Észak-Erdélyt. Fegyveres ellenállás nem volt, de az útba ejtett dél-erdélyi falvak békés, román állampolgárságú magyar lakosai is megszenveték az erdélyi román falvakból verbuvált hegyivadász hadosztály és ambíciós tábornokuk, Leonard Mociulschi bosszúvágát.

- *Te ott voltál gyerekként Gyantán, amikor a vérengzés történt. Mire emlékszel?*

- Emlékezni csak arra emlékszem, hogy édesanyám a parókián egyszer csak megragadta a kezünket, és elrohant velünk a falu román orvosának a házába, ott bezárt egy sötét, hideg, nedves helyiségbe, és nem volt szabad beszélni, csak sutogni. Ott ültünk nővéremmel, Babukával összebújva, étlen-szomjan estig, nem tudtuk, miért, nem tudtuk, mi történik. Majd egyszer anyánk bejött, és hozott egy csokoládét, amit én még azelőtt soha nem ettem. Nagyon finom volt! Megismételte, hogy nehogy zajongjunk, csak ülünk, ne beszéljünk, ne

mozogjunk. Furcsa ruha volt rajta, Rebeka, a mi cselédünk viselt ilyeneket. Aztán később megint bejött, leült mellénk, magához szorított, éreztük, hogy reszket. Mi is reszkettünk, hideg volt.

- *Mi történt azután?*

- Onnan nem mentünk haza a parókiára, az orvosék egyik szomszédja fogadott be bennünket egy időre.

- *Édesapád hol volt ezalatt?*

- Édesapámat akkor vitték el a lágerbe, amikor Románia már megfordította a fegyvereit, 1944. szeptember elején. A dél-bihari magyar helységek több mint nyolcvan magyar előjárójával együtt gyalog hajtották őket a délnyugatra 40 kilométerre fekvő Kishalmágyig. Ott dolgoztatták a csoportot, a pusztá földön aludtak, vérhasban többen elpusztultak. Apám és sorstársa, Olosz Lajos lelkész is versben emlékezett meg a táborról. Idézhetek?

- *Természetesen.*

- „Hajnalba foszlik a kékes lámpafény / Nyütt testek árnyát őrzik a falak / Zuhog a vér az erek vízesésén / Fetrengve nyög száz súlyos gond alatt / A tábor, a tábor...” (Boros Ferenc: *Hajnali tábortűz*)

„Tízre elértük, ahol a munka várt: / a völgyből a csúcsra hordani fel a fát. / Csatárláncba oszlott fel a csapat / és kézről kézre adtuk a bükkhasábokat – és a szurdok letarolt erdeje / szaporán kígyózott kezünkön felfele...” (Olosz Lajos: *Fahordás ünnepe*)

- *Mikor tudtátok meg, hogy mi történt?*

- Anyám csak annyit mondott, hogy a parókia leégett. Katonák gyújtották fel, de a szomszéd román faluból is jöttek emberek, és vittek a berendezésből, amit csak tudtak. Valaki látta, hogy egy rohányi asszony ült a pincelejártnál, mellette volt a pincéből a hajóláda, amibe anyánk a téli ruháinkat, bundát meg az evőeszközöket rejtette.

A teljes történetet csak 1993-ban tudtam meg, amikor filmet akartam készíteni, és amikor elolvashattam az apám írásával a presbiteri jegyzőkönyvben részletesen lejegyzett történetet: egy visszavonuló magyar csapat megszállt Gyantán egy rövid pihenőre, a falusiak örömmel fogadták a katonákat, a néhány telepés rádió elkobzása után semmit

se tudtak a háború, a front alakulásáról. A telepes rádió mindössze egy nagyobb fülhallgató-szerűség volt, ami, áram nem lévén a faluban, óriási akkumulátorral működött. Arra emlékszem, hogy a BBC magyar adását lehetett fogni vele Gyantán, de '43-ban mindenkitől elvették, és a községházán őrizték. A nyomukban érkező román csapat tábornoka, Leonard Mociulschi, aki mellesleg alig pár héttel korábban még a németek oldalán harcolt, ezt árulásnak tartotta, és úgy döntött, ahogy a hitleri hadseregben volt szokás a partizánokkal kapcsolatot tartó falvak megbüntetésekor. Kiadta a parancsot: a házakat felgyújtani, a lakosságot kiirtani. A végrehajtó két tiszt negyvenegy embert, fiatalokat, öregeket, kisgyerekeket, teljes családokat összegyűjtött, és a temetőkertben egy közlegény légépfegyverezte őket. A gyűjtogatást a parókián kezdték, ahol korábban a magyar tisztek szálltak meg, aztán folytatták a többi házzal, és csak akkor álltak le, amikor az egyik román család kétségbeesetten kiabálta, hogy itt románok is laknak. Isten áldja meg a román orvost, Pop Augustint és feleségét, nekik köszönhetjük, hogy életben maradtunk. A gyilkosok hozzájuk jöttek vacsorázni, anyám cselédnek öltözve szolgálta ki őket. Megkérdezték, hogy hol van a pap meg a papné, akiknél a tisztek laktak? Majdnem elejtette a tányért, és akkor jött be hozzánk reszketve.

A gyantai parókia 1944 decemberében

- *Ötéves lehattél. Hol laktatok ezután?*

- Minden vagyonunk odaveszett a rajtunk levő ruhán kívül. Nem messze a parókiától volt egy kisebb ház, a kántorlak, ott laktunk, a falusiak adtak össze néhány berendezési tárgyat. Nem emlékszem arra, hogy a hétéves nővérem meg én kétségbe lettünk volna esve. Anyánk velünk volt, biztonságban éreztük magunkat. Mit számított, hogy se paplan, se párna, se más cipő vagy fehérnemű, se eszcájk satöbbi! Együtt voltunk, megvoltunk.

- *Édesapádról mit lehetett tudni?*

- Semmit, amíg egyszer csak megjelent. Amikor a lágerből elengedték, és negyven kilométer gyaloglás után lesoványodva, koszosan, rongyos öltönyben, egy ócska aktatáskával a hóna alatt begyalogolt Gyantára, kinyitotta az épen maradt kapunkat, de a parókia helyett üszkös romokat látott. Azt hitte, mind meghaltunk. Fáradtan, kétségbeesetten lerogyott a kapu lépcsőjére, és ott ült tehetetlenül órákig. Az arra járó falusiak sokáig nem ismerték meg, azt hitték, hogy csavargó vagy koldus. Aztán mégis akadt valaki, aki odament hozzá, felismerte és megmondta: a tiszteletes asszony meg a gyerekek élnek, jöjjön, megmutatom, hol húzták meg magukat.

- *Felvehette újból a papi talárt, dolgozhatott parókus lelkészként?*

- Igen, de nem rögtön. Szabadon engedésekor közölték, hogy Gyanta ezután kényszerlakhelye, nem szabad elhagynia, a templomban nem szabad szolgálnia. Végül a református püspökség hivatalos közbenjárására október 29-én léphetett fel a szószékre, ahogy ő emlékezik, palást nélkül, egy tízéves kopott kabátban. Az egyház iratai, kegytárgyai odavesztek, az elégett, 1760 óta jegyzett anyakönyv helyett új anyakönyvet kellett nyisson. Abban és az első presbiteri gyűlés alkalmával a presbitériumi jegyzőkönyvben, a falubeliek beszámolóí alapján részletesen leírja a történeteket. Ezek a szövegek dokumentálják minden kétséget kizáróan mindazt, ami Gyantán történt. Az események tényszerű rögzítéséhez mind a lelkész, mind a dokumentumot aláíró és a többi jelenlevő presbiter bátorsága, majd éveken keresztül a titoktartása kellett, hisz Gyanta az első világháború óta mindvégig román fennhatóság alatt volt, a tábornok a saját országa állampolgárai ellen rendelte el az öldöklést.

- *Végül nyilvánosságra került-e, hogy mi történt Gyantán? Megbüntették-e a bűnösöket?*

- A vérengzés nyilvánosságra hozatala sértette a berendezkedő kommunista hatóságok érdekeit. A román hadsereg által elkövetett magyarellenes atrocitásokról 1944-45-ben jelentek meg beszámolók, Balogh Edgár sürgette a felelősségre vonást a MADOSZ-ban, és úgy tudom, nyilvánosan a lapjában (*Világosság*), de aztán tilos lett még csak említeni is. Egészen a kilencvenes évekig kizárólag a magyar hadsereg civilek elleni erőszakos cselekedeteiről lehetett olvasni, hallani.

A parancs végrehajtásával megbízott tiszt, Bridea Tiberiu vagy Teodor hat évet ült börtönben.

Mociulschi tábornokot háborús bűnökért nem ítélték el, sőt „Erdély felszabadítójaként” több kitüntetést is kapott, Nagyváradon utca viseli a nevét.

- *Az egyház életére milyen kihatása volt a kommunista hatalomátvételnek?*

- Aki elolvassa a jegyzőkönyv további beírásait, részletes képet alkothat arról, hogyan, milyen taktikákkal igyekezett a kommunista hatalom tönkretenni nemcsak a gyantai egyházközséget, hanem általában az erdélyi egyházakat, a román ortodox egyház kivételével. Pénzbevéltáskor az egyházközség pénztárában levő összeget egyszerűen nem váltották be. A parókia újjáépítésére a hívek adakozásából összegyűlt pénz is odaveszett. Az új parókia építésére csak több mint fél évszázad után nyílt lehetőség. Édesanyám munka után kellett nézzen, Szalontán kapott tanítói, majd énektanári állást.

- *A háború után bevezették a kötelező terménybeszolgáltatást. Sikeresen teljesíteni?*

- Az egyházi földek után járó törvényes mennyiség kétszeresét követelték, majd amikor Apám a feletteseknél tiltakozott, újságcikkekkel, vádaskodásokkal igyekeztek ellehetetleníteni. 1948-ban a nagyváradi *Új Élet* napilap három cikkben vádolja meg, mert úgymond elvonta a falusi fiatalokat az Ifjú Munkás Szövetség munkájától (apám színjátszókört szervezett, ottléte alatt 30 bemutatót tartottak), és nem engedte - püspöki körlevélre hivatkozva -, hogy a Magyar Népi Szövetség az egyházhoz tartozó iskolában tartson gyűléseket. Abban az

időben egy ilyen újságcikk megjelenése rendkívüli hatással bírt, a sajtóban megjelent írásokat perekben hiteles tanúvallomásként, vádpontokként is elfogadták.

- *Hogyan tudott védekezni édesapád a vádak ellen? Lehetett szó válaszcikkről?*

- A faluban megalakult, akkor még demokratikusnak indult szervezeteknek a vezetői nyilatkozatban megvédték a vádak ellen, és az 1943-ban Gyantára kényszerlakhelyre összegyűjtött dél-bihari zsidóság egyik, a faluban letelepedett tagja, Berger Margit is kiállt mellette, és leírta, hogy 1943-ban a faluba deportált zsidóságnak Boros Ferenc lelkész a rendelkezésére bocsátotta a kultúrházat, és háza nyitva állt előttük, „bátorságot merítették tőle sanyarú sorsuk elviseléséhez”. Ennek ellenére a sajtó folytatta a befektetést. 1948-ban édesanyámat igen súlyos fájdalokkal, életveszélyben, székérrel Nagyváradra kellett szállítani. A Szent József Kórházban Kende doktor perforált vakbélgyulladást, hashártyagyulladást és bélcsavarodást állapított meg, amiből akár egy is halálos lehet. A kiváló sebész megoperálta, anyám öt hétig maradt a kórházban, és felépült. Miránk ezalatt a kórházban is dolgozó vincés apácák vigyáztak.

- *Miért tartóztatták le édesapádat?*

- Vetőmag híján, meg hát anyám betegsége miatt elmulasztotta az őszi búzavetés megszervezését, ezért letartóztatták és egy hétig börtönben tartották, majd pénzbüntetést kapott és fogva tartása költségeit is kifizették vele. A háború óta egymás után ért megpróbáltatások kikezdték egészségét, súlyos idegkimerültséggel kezelték. Miután kikerült a kórházból, megpróbált az egyházkerületben más parókiát megpályázni, de sikertelenül, a püspökség is ismerhette az ellene felhozott vádak sorozatát. 1949-ben lemondott gyantai lelkészi állásáról.

- *Hogyan költöztetek Váradra, hol laktatok?*

- Anyánk egy elhunyt nagynénénk utáni örökségéből Nagyváradon potom áron vásárolt házat, és odaköltözünk. Ez a vásárlás azért sikerülhetett, azért volt megfizethető áron, mert a tulajdonos házak bérbeadásából élt, és már megtudta, hogy akinek egynél több ingatlana van, azt államosítják. Sorban eladta mind a hat ingatlanát.

- *Teológiai végzettséggel, de állás nélkül édesapád hogyan tudott elhelyezkedni?*

- Édesapám tanárként, újságíróként próbált elhelyezkedni, és ismét az irodalom felé fordult. Korábbi irodalmi sikerei és színvonalas fordításai ismeretében a szerkesztőségekben szívesen fogadták. 1950-től fordító a nagyváradi *Fáklya* című napilapnál, novelláit az *Utunk* közli, és külön kötetekben is megjelennek, *Túl a falon* című novellájával a *Havi Szemle* (1944), a *Vásárfia* cíművel az *Utunk* (1947) novellapályázatát nyerte el. Az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó rendszeresen rendelt nála regényfordításokat, de egy idő után – feltehetően titkosszolgálati megfigyeltsége hatására – elhidegül körülötte a légkör, megkérlik, hogy ne a saját nevét használja, hanem válasszon álnevet. Miután a *Fáklyánál* megszűnik az állása, korrektorként helyezkedik el a nyomdánál. A ma már kutatható titkosszolgálati dossziéjából kiderül, hogy 1935 óta figyelték, és a megfigyelését hivatalosan csak halála után három évvel szüntették meg.

- *Gyantán – gondolom – a zongora is odaveszett...*

- Elégett, mindössze a bronztőkéje maradt meg, elolvadva, összefacsarodva. Évek múlva valaki nyersanyagként megvette.

- *Hol jártál iskolába?*

- Az egyház épületében összevont I-IV. osztályból álló iskola működött, ott voltam elsős, aztán Szalontán is jártam egy kicsit iskolába, majd Váradon, a Teleki utcai elemi iskolában folytattam 1949-ben, negyedikesként. Nem kértek bizonyítványt, csak azt, hogy tudok-e írni, olvasni. Ötödiktől édesapám a Premontrei Főgimnázium utódiskolájába, a Klasszikus Magyar Vegyes Líceumba íratott (ma Mihai Eminescu Főgimnázium), ahol a román, orosz, francia nyelv mellett ógörögül, latinul is tanultunk, és csillagászati óráink is voltak. Apám valahogy szerzett egy majdnem teljes Révai nagy lexikona sorozatot, abban néztem utána minden mitológiai névnek, fogalomnak, a görög és a római mitológia szerelmese lettem.

- *Édesanyád konzervatóriumot végzett, de zongorátok már nem volt. Hogy tanultál meg zongorázni?*

- Anyám zenetanári diplomával éveket csak helyettes tanítónőként tudott elhelyezkedni. Minden ősszel reszketnie kellett, hogy kap-e állást. Zongorát úgy szerzett, hogy az ötvenes években jó feketeüzletnek számított a zongorakereskedés, mégpedig Bukarestből erdélyi városokba. Az ok talán a fővárosban lakó régi polgári családok elszegényedése vagy a kivándorlás lehetett, esetleg a fűthető blokkokba költözés. Váradon el lehetett adni több mint dupla áron az odaszállított és kissé feljavított zongorákat. S aki kereskedett, valahol kellett tartsa a megérkezett zongorát, amíg vevője akadt. Egy ismerős kérésére így rendszeresen érkezett hozzánk egy-egy zongora, és ott volt hónapokig, sőt évekig. Tehát volt min gyakoroljak. Előbb a Népi Művészeti Iskolában, később Fischer Stefániánál, egy csodálatos idős zongoratanárnőnél tanultam, aki valamikor Bartók tanítványa volt. Rengeteget mesélt róla.

- *Mesélj a középiskolás éveidről: zene, kultúra, irodalom.*

- Szerencsém volt, mert egy nagyszerű magyartanár volt az osztályfőnökünk, akitől a magyar irodalom szeretete átragadt ránk is, de nemcsak irodalomra, hanem emberségre is tanított bennünket: dr. András Ágoston, azaz Öcsi bácsi. A történelemtanárunk, András Gusztáv elvitt bennünket a színházba, amikor a budapesti Nemzeti Színház vendégszerepelt Váradon Illyés Gyula *Fáklyaláng* című darabjával, és több hétig elemeztük a történelmi dráma témáját, Kossuth és Görgey viszonyát, a magyar forradalom és szabadságharc bukásának az okait. Az orosz tanárunkról nem tudtuk, hogy tulajdonképpen a fogságban tanult meg oroszul. Ötvenhatban Öcsi bácsi és Gusztai bácsi is börtönbe került, utána nem taníthattak.

- *Humán jellegű iskola után logikus volt, hogy bölcsészkarra vágytál.*

- Nem egészen. Zeneakadémiára szerettem volna felvételizni, de kikértem Antal Ilona nagyváradi zongoraművész, tanárnő véleményét, s szerinte a zongorajátékom még nem volt azon a szinten. Abban az évben, 1955-ben, tíz osztály után érettségiztünk, tizenhat éves voltam.

- *Tehát mégis filológia következett?*

- A másik nagy szerelmem az irodalom volt, úgyhogy a magyar nyelv és irodalom szakra felvételiztem a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Filológia Karára.

- *Milyen volt a diákélet az ötvenes években?*

- Nekem érdekes, izgalmas, új világ volt egy addig nem látott városban. A diákszálláson tizenketten laktunk egy szobában, kibírható volt, mert mindnyájan a bölcsészkarra jártunk, beszélgettünk, vitatkoztunk, együtt hallgattuk a Szabad Európa Rádiót egy közösen vásárolt készüléken. Aztán mégis, amikor Szisz (Szilágyi Domokos) jelezte, hogy majdnem szemben a Marianummal volna egy kis kiadó szoba, de csak kettőnek adják ki, megnéztem, és odaköltöztem vele. Addig Páll Laji volt a szobatársa.

Abban az időben (1955) a magyar számított az egyik legrangosabb szaknak, lehetett tudni, hogy onnan kerülnek ki a későbbi írók, költők, nyelvészek, lapszerkesztők, azaz neves értelmiségiek. A mi évfolyamunkra vonatkoztatva ez a feltételezés igaznak bizonyult. Az évfolyamtársaim között volt többek között Szilágyi Domokos, Lászlóffy Csaba költő, író, Nagy Kálmán, a Kalevala legkiválóbb fordítója, Koczka György újságíró, dramaturg, később tévés kollégám, Metz Katalin

színikritikus (*Magyar Nemzet*), Kelemen Kálmán, aki 1990 után megalapította a Romániai Magyar Kereszténydemokrata Mozgalmat (RMKDM), és ő az egyetlen, aki a felsoroltak közül most, 2024-ben még él. Ketten, Szisz és Nagy Kálmán fiatalon öngyilkosok lettek. Van egy fényképünk a Fellegváron, ahol felkapaszkodtunk egy fakeresztre, így nevezem: *Egy nemzedék a kereszten*. Akkor még nem tudhattuk, hogy ez a legveszélyesebb szak is egyben, onnan a legkönnyebb börtönbe, kényszermunkatáborba jutni.

*Egy nemzedék a kereszten.
Legfelül Szisz és jómagam*

- *Kik voltak a tanáraitok?*

- Kiváló tanáraink voltak: Antal Árpád, Szigeti József és Jancsó Elemér magyar irodalmat, Szabó Zoltán nyelvhelyességet, kiejtést, Vámszer Márta nyelvjárást és finn nyelvet, Csehi Gyula esztétikát tanított, Kohn Hillel adta elő egy egész évig Marx *A tőke* című tanulmányát, Márton Gyula nyelvészprofesszor volt a dékán. Kedvencem Jancsó Elemér volt, aki úgy tudott beszélni a 18. század irodalmáról, a testőrírókról, mintha mi is ott lennénk velük Bécsben, tanúi lehettünk a mindennapi életüknek, szokásaiknak, szerelmi viszonyaiknak, szinte ismerőseink lettek, így nem volt gond megérteni, megérezni az írásaikat. Ennek a módszernek ma is vannak hívei, például amikor Nényei Pál *Az irodalom visszavág* című többkötetes rendhagyó irodalomtörténetét olvasgatom, mintha Jancsó professzor úr személyes sztorikkal, anekdotákkal teleszótt irodalomóráin lennék.

- *Mi történt Kolozsváron, a Bolyai Egyetemen '56 őszén?*

- A kari IMSZ (Ifjú Munkás Szövetség) titkárát '56 őszén szabadon választottuk meg Szilágyi Domokos évfolyamtársunk személyében. Az akkor épp alakuló diákszövetségnek a diákok által megbízott öt hallgató dolgozta ki a statútumát, de nyílt gyűlésen mindenki javasolhatott. Elhangzott többek között az IMSZ-től való függetlenség igénye, hisz a szövetség nem politikai, hanem gyakorlati, érdekvédelmi jellegű – gondoltuk. Beszéltünk arról is, hogy a városban vissza kellene állítani a magyar feliratokat az üzletekre. Könyvüzletben árulnak magyar könyveket is, de kizárólag román a felirat.

- *És amikor elkezdődött a forradalom?*

- Ötvenhatban az egyetem diáksága magáénak érezte a magyar forradalmat. A Szabad Európa Rádió szinte minden adását meghallgattuk, lelkesedtünk és féltettük a pesti fiatalokat, bár az, hogy az értelmiség, főleg az írók a forradalom pártján voltak, azt a reményt éltette bennünk, hogy mégse lehet valami rossz a vége.

- *1956. november elsején a kolozsvári magyar diákok mind kint voltak a Házsongárdi temetőben, hogy virágot helyezzenek el nagyjaink sírjára. Te mire emlékszel?*

- Pár nappal korábban a magyar szakosok egy csoportja megtisztította íróink sírjait, halottak napjának estéjén következett a világítás. Sorba jártuk a sírokat több csoportban, és gyertyákat gyújtottunk, Dsida Jenő sírjánál valaki felolvasta híres sírfeliratát: *„Megtettem mindent, amit megtehettem, / kinek tartoztam, mindent megfizettem. / Elengedem mindenki tartozását / felejtsd el arcom romló földi mását.”* Dsida indexen volt, ezért ez később megbocsáthatatlan bűnnek számított, az elítéltek dossziéjában gyakran szerepelt vádpontként, még két évvel később is.

- *A ti évfolyamotokról tartóztattak-e le valakit?*

- A diákszövetség alapító okiratának szerkesztőit tartóztatták le, közülük négyet szigorú börtönbüntetésre ítélték: Várhegyi Istvánt, Nagy Benedeket és két évfolyamtársamat, Koczka Györgyöt és Kelemen Kálmánt. Ott voltam Koczkáké tárgyalásán, a bírót Macskási Pálnak hívták, a kinevezett védőügyvéd nem védte, hanem inkább vádolta őket. Szegény Koczka Gyuri feldagadt arccal kellett elmondja, hogy milyen „jól bántak” velük a letartóztatásuk óta...

- *A letartóztatások után ment tovább az élet úgy, mint azelőtt?*

- Egyrészt mindenki megijedt. Már nem gyűltünk össze esténként, hogy megtárgyaljuk a nap történéseit, ki mit hallott, miről szerzett tudomást. Ki-ki végezte a maga dolgát. Ha mégis találkoztunk, az volt a téma, hogy mit is kéne csinálni? Valamilyen tiltakozást, beadványt, vagy mit? De hát Magyarországon is csend lett, mit tehetünk mi, gondoltuk.

- *Mesélj a lakásról, ahová Szisz hívott; milyen közös élményre emlékszel?*

- A Horea úton, a Marianummal átlósan szemben nyíló Cloșca utca elején, az egyetemtől három percre, egy fűtetlen szobácska. Szisz hallgatag ember volt, ritkán beszélt. Amikor valamelyik üres teremben tárgyaltuk a világ dolgait, rendszerint leült a fal mellé, és csak nagy sokára mondott néhány szót. Csend lett, próbáltuk értelmezni, s ha nem egészen sikerült, akkor is tudtuk, hogy ez a legokosabb megoldása a vitánknek. Kiváló képességeiről hamar meggyőződünk. Az Egyetemi Könyvtár olvasótermében, ahova tanulni, olvasni jártunk, ritkán láttam, de amikor valamelyik tanár felszólította, briliánsan válaszolt. Még

a sportfelméréseken is jól szerepelt, bár nem volt egy izomkolosszus, a legjobb volt futásban, távolugrásban. Én meg, az évfolyam legfiatalabbja, mindig lemaradtam. Több mint két évig laktunk együtt, gyakran találkoztunk jóbarátjával, Páll Lajossal, aki a Ion Andreescu-ra járt, és szintén költő is volt. Emlékszem, egy talponállóban, egy fél rum mellett olvasta fel nekünk Szisz a *Csodaszarvas* című versét. „*s ha erőmből már nem futja tovább: / megpihenek a Meotisz-parton. / Megpihenek, és azokra gondolok, / akik utánam fognak élni: / talán unokáim között lesz egy ügyes vadász, / aki megtépázva, véresen – de: eléri.*”

Sajnos, mint tudjuk, Szisznek nincs unokája. Kisfiát, Kobakot a hetvenhetes földrengés betemette. Persze, a vers zárata nem feltétlenül szó szerint értendő.

– *Ötvenhat után úgy éreztétek, hogy keményebb lett a diktatúra?*

– Ellenkezőleg. A forradalom és a megtorlások után egy darabig úgy tűnt, hogy enyhül a diákságra nehezedő proletkultos politikai nyomás, mintha a párt és az IMSZ megtanulta volna jobban tisztelni a fiatalokat. Például: az egyetemnek volt egy kiváló kórusa, amelynek tagja voltam, de nem úgy emlékszem, hogy csupán a kötelező mozgalmi vagy román hazafias kórusműveket adtuk volna elő. Bárdos Lajos darabjait és főleg Kodály Zoltán csodálatos kórusműveit, a *Székely keservest* és az *Öregeket* énekeltük, ma is megborzongok, amikor meghallom e két remekmű harmóniáit. Persze az is lehet, hogy a kevés próbával betanulható, könnyebb muszáj-repertoárt az emlékezetem mint zavaró jelentéktelent törölte.

– *Ez az enyhülés meddig tartott?*

– Talán egy évig. Aztán fokozatosan ismét szorult a hurok, közben a Román Kommunista Párt készült a nemzetiségi kérdés „végleges megoldására”. Folyt a főleg moldovai lakosok betelepítése városfejlesztés és iparosítás címén az erdélyi magyar többségű városokba. A „végleges megoldás” egyik alapművelete a magyar felsőoktatás lefokozása volt. Értelmiség nélkül egy kisebbség lemorzsolódik, beolvad, ezt a változtatások szöveggönyvirői nagyon jól tudták. 1958-ban a diákság megfélemlítésére az egyetemeken megrendezték az ötvenhatos „bűnök” második megtorlását, hogy ’59 tavaszán „békésen” – sőt, a megfélemlített magyar diákok kikényszerített javaslatára – egyesülhessen a

Victor Babeş Egyetem a Bolyaival, és a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben létrejön egy román kar is. Az egyesítés eredményét, a magyar részleg fokozatos visszaszorítását ismerjük. És ismét börtönök, kizárások.

- *1958-ban az ötvenhatos események, történések „tisztázása” történt, amikor sokan börtönbe kerültek ártatlanul, vagy kirúgták az egyetemről. Veled és társaiddal hogyan bántak el? Neked mi volt a „bűnöd”? Kiket csuktak le?*

- A második leszámolási hullám idején egy, a diákok nyilvános színvallását célzó gyűlésen az egyetemi aula színpadára kiállított diák-társaink közül azok, akik nem válaszoltak megfelelően arra a kérdésre, hogy ötvenhatban Magyarországon forradalom volt vagy ellenforradalom, súlyos börtönbüntetéseket kaptak. Péterfy Irén harmadéves magyar szakos hallgatót tíz évre ítélték, többek között azért, mert nem tudta kimondani, hogy „ellenforradalom volt”. A vádiratokban szereplő egyéb „bűne” az volt, hogy lemásolta Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versét a becsempészett *Irodalmi Újságból*, és beszélgetett évfolyamtársaival arról, hogy az elesett fiatal forradalmárok emlékére halottak napján és utána fekete szalagot kellene viselniük. Tehát: csak beszélgetett! Tíz év! Vastag Lajostól azt kérdezték: „Ha ötvenhat októberében Pesten lettél volna és fegyver van a kezvedben, kire lőttél volna?” Feszült csend, majd rávágta: „Főbe lőttem volna magam”. Hat év börtön. Engem hat társammal együtt exmatrikuláltak, azaz kizártak, mert tiltakoztunk a gyűlés diktatórikus vezetése ellen. Tizenkilenc évesen lettem negyedévről kidobott egyetemista, mesterség, végzettség nélküli munkanélküli, katonaköteles.

- *Gondolom, hazamentél Váradra. Hogyan fogadtak a szüleid?*

- Mikor elmeséltem, hogy mi történt és hogy már nem vagyok többé egyetemi hallgató, bár egy kemény dorgálást vártam, csak ennyit kérdezett anyám: és most mi lesz? A továbbiakban se hallottam egyetlenegy szidó, dorgáló szót sem, csak azon törték a fejüket, hogy miként segítsenek. Semmihez nem értettem, kellett egy mesterség. Tanultam könyvelést, voltam raktáros, muzsikáltam lakodalmon, végül beiratkoztam egy egészségügyi technikumba klinikai laboránsnak. Közben gyakoroltam és készültem a zeneakadémiára.

– *Mint kidobott egyetemista, reménykedtél abban, hogy valahová felvesznek?*

– Valóban, ötvennyolcban az ország minden egyeteméről kizártak bennünket, később a többieket mégis egyenként visszavették a Bolyai Egyetemre, engem valamiért nem. Négy év múlva, az egészségügyi technikum és sok muzsikálás után felvételiztem a zenekonzervatóriumba, Iași-ba. Azért oda, mert gondoltam, hátha nem ismerik a sötét múltamat. Naiv gondolat volt, de tiszta tiszességgel mégis felvettek. Két év múlva sikerült átmennem a kolozsvári Gheorghe Dima Zenekonzervatóriumba. Az az érzés még nagyon sokáig kísértett, hogy velem bármikor bármi megtörténhet, elővehetik a káderlapomat, és akkor mehetek.

– *Mesélj a második diákkorodról is.*

– Kolozsvárnak országos zenei központként filharmóniája, zeneakadémiája, nemzetközileg elismert intézményei voltak, a vendégkarmesterek, szólisták az akkori idők nemzetközi élvonalából kerültek ki. Jártam a szimfonikus koncertekre, kórusunk énekelte Mozart Requiemjét is, de tulajdonképpen legjobban a Romániában akkor már éledező jazzmuzsika érdekelt, a konziban ennek a megértéséhez, előadásához, jazzdarabok komponálásához kerestem az elméleti, szakmai alapot. 1965-ben Tripa János nagyváradi szaxofonossal együtttest alapítottunk az *Egyetemiék Háza Jazz Kvartettje* néven, mellyel a Kolozsvári Rádióban és Bukarestben, a televízióban is készültek felvételek.

Egy kis kitérő. Ugorva az időben, zenei tanulmányaimat később egészen más módon folytattam, tévés koromban szerelmes lettem a magyar régi zenébe. Műsoraimhoz a régi századok magyar muzsikájának a megismerése elengedhetetlen volt, bele kellett ásnom magam a magyar zene történetének a korai fejezeteibe, hisz a zeneakadémián ezt alig tanították. Ebből a szinte kutatói munkából egy könyv is született, a 16–18. századi magyar világi énekek reprezentatívnak szánt gyűjteménye, az *Énekekben hallottam... Régi magyar világi énekek* című, amit a Kriterion 30 év után, 2010-ben ismét kiadott.

A zeneakadémián 1967-ben diplomáztam, de nem voltam megelégedve a „repartíciómmal”, az elválasztott állásommal, mert bár a három zeneakadémia (Kolozsvár, Bukarest, Jászvásár) végzősei között nekem volt a legnagyobb médiám, nem kaptam meg a választott helyet, a

bukaresti rádió zenei szerkesztői állását, azzal az ürüggyel, hogy „nincs bukaresti buletinem”, azaz állandó lakhelyem a fővárosban. Úgy döntöttem, hogy megpróbálok szabadúszó zenészként megélni. Eleinte jó szerződéseim voltak a román tengerparton, egy brassói éjjeli bárban, hajózenészként beutaztam a Földközi-tengert a Transilvania turistahajón, de két év elég volt ahhoz, hogy rájöjjenek, szabadúszónak lenni egy rendkívül kötött rendszerben nem perspektíva, egy-egy szerződés rendszerint csak 2-3 hónapra szól, utána bizonytalan a folytatás. A nagyváradi színházban megürült a karmesteri állás, arra jelentkeztem.

- *A váradi színház az operettjeiről volt híres, annak idején Ady is írt színikritikát a bemutatókról, Juhász Gyula egy operettszínésznőbe lett szerelmes. Operettet még játszottatok 1969–1971 között?*

- Valóban, Juhász Gyula *Milyen volt...* című versének Annája is operettszínésznő volt. Amikor 1969-ben a színházhoz szegődtem, operett már nem, de sok zenés vígjáték és népszínmű szerepelt a műsoron, és nagyon népszerűek voltak a zenés, táncos, humoros összeállítások szilveszterenként, de nemcsak akkor. Kiváló énekesek, énekes színészek voltak, többek között Papp Magda, Belényi Ferenc, Csiky Ibolya, Gulácsi Albert, a magyar és a román társulat összebevételének a legnagyobb részét épp a magyar zenés előadások hozták. Szinte minden drámai előadásban volt háttér- vagy élő zene is, amit szintén a zenei mindenesnek számító karmester állított össze vagy komponált. Szerettem a színház hangulatát, a színész kollégákat, szép évek voltak. Különben is zenéből élni, egyáltalán azzal keresni meg a kenyeret, amit alapvetően szeret az ember, szerintem ideális állapot.

- *Milyen kapcsolatot volt a legendás magyar rendezővel, Szabó Józseffel?*

- Mi, váradiak, városunk szerelmesei vagyunk. Különleges élmény volt számomra, amikor Szabó József Ódzsa (1928–2019, a szerk. megj.), az akkori idők kiváló színházi rendezője megkért, hogy zenésítsem meg Tabéry Géza méltatlanul mellőzött váradi író, költő, Ady és Csinszka barátjának egyik versét, és adjam elő zongorán kísérve a színpadon Tabéry *Álomhajó* című darabjában. Különleges volt, mert édesapám, aki akkor már nem élt, ismerte Tabéryt, el is vitt hozzá gyerekként. Nagyvárad egyik jeles irodalmára volt, aki Csinszka kérésére megismertette őt Adyval, de aki, amint az a *Hattyúdál* című verséből kiderül,

szintén szerelmes lehetett Boncza Bertukába. A bemutatón ott volt Tabéry özvegye is, Irénke néni. Ódsával évtizedek után is meghatottan emlékeztünk vissza az *Álomhajó* előadására, barátságunk mindvégig töretlen maradt.

- *Mikor és hogy kerültél a Román Televízió bukaresti magyar adásához?*

- A váradi színháznál hamar kiderült, hogy zenészi szakmai ismeretimnek, muzsikus mivoltomnak csak egy kis szegletére van szükség, fejlődésre vagy előrelépésre kevésbé van lehetőség. 1970-ben a Siculus könnyűzene fesztiválon, amelyre én is jelentkeztem, megismerkedtem Bodor Pállal, a Román Televízió magyar adásának akkori főszerkesztőjével. Egy évre rá, 1971-ben már én készítettem a fesztiválról zenei szerkesztőként a tévéműsort a magyar adásnak. Nem volt könnyű felvenni engem, a tévé káderese jelezte, hogy a kizárásom miatt nem hagyhatja jóvá. Végül mindketten elmentünk Kolozsvárra, és Bodor megkereste annak az ominózus gyűlésnek a levezetőjét, ami miatt engem kidobtak, Farkas Zoltán hajdani IMSZ-titkárt, aki akkor már filozófiaprofesszor volt a Bolyain. Csak Bodor ment be hozzá a Széchenyi téri lakására, nekem soha nem mesélte el részletesen, hogy mit is tárgyaltak. A lényeg az, hogy 1971 júniusában aláírhattam a munkaszerződést.

- *A sajtóban, rádióban, tévében működött a cenzúra. Lehetett-e valódi, értelmes mondanivalót kommunikálni, vagy csak a párt szócsövének kellett lenni?*

- A kommunizmus évtizedeiben a sorok közötti, szöveg mögötti tartalom az író és az olvasó, a műsoralkotó, előadó és néző által egyaránt elfogadott kódolt nyelv volt az egyetlen valódi kommunikáció, aminek közösségi hatása tudott lenni. A hivatalos cenzorok legtöbbször nem tudott jól magyarul, hisz ennek az állásnak a megbízhatóság volt a fő kritériuma, és erre a legjobb garancia a román-magyar vegyes házasság volt. A konkrét szövegre koncentráltak, az áthallások megértéséhez nem volt sem elég műveltségük, sem empátiájuk.

Az akkori erdélyi magyar emberek, még a legkisebb faluban is, tisztelték íróinkat, költőinket, akik az első világháború utáni romániai magyar lét támaszai voltak, Kisbán Miklós, Kós Károly, Tamási Áron, Nyíró József könyveiből az sugárzott, hogy érdemes a szülőföldön élni, magyarként, székelyként megmaradni. Mikor ezt mondom, sajnos az

is eszembe jut, hogy az ittmaradásra bátorító szerzők egyike-másika végül mégis áttelepült Magyarországra.

A második világháború utáni író-, költőnemzedék is hamar megtalálta a közös hangot olvasóival, a színház nézőivel, Sütő András, Székely János, Páskándi Géza drámái, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Farkas Árpád, Szócs Kálmán versei sokszor áttételesen, költői eszközökkel, esetleg történelmi környezetben az erdélyi magyarság, sőt azt mondhatnám, hogy Európa keleti felének az érzés- és gondolatvilágát fejezték ki, viszonyát a mindenre kiterjedő politikai, szellemi diktatúrához. Mégis megjelenhettek ezek egészen a nyolcvanas évek közepéig, amikor a Ceaușescu által kínai példára bevezetett „kulturális forradalom” már teljessé vált, amikor a magyar szellemi elit egyes beszervezett tagjai már segítettek megfejteni például Páskándi Géza abszurd drámáinak vagy Székely János színpadi műveinek a valódi mondanivalóját.

Miért mondom el mindezeket? A költőink, íróink által használt metakommunikációs nyelvezet példájára a hetvenes években a román állami televízió (más nem volt) magyar nyelvű műsorában néhányan megkíséreltünk olyan tartalmakat elrejtetni, ami, bár nem érte el a cenzor ingerszintjét, üzenet volt sorstársaink felé. Például magyar történelemről szó sem eshetett hivatalosan, de hát a csíkszeredai Régizene Fesztivál egyik kezdeményezőjeként mondhatom, hogy 1980-tól öt évig szólhatott a régi századok magyar muzsikája, műsorvezetőként pedig a megfelelő történelmi háttér ismertetésére is lehetőségem volt.

A *Zenés Karaván* és a *Klubdélután* című műsoraim egy-egy erdélyi városhoz kötődtek, és minden alkalommal sor került a város történetére is. Nagyváradon a vár, a püspöki palota, Marosvásárhelyen a Teleki Téka és Bernády György, Kolozsváron a legrégebbi magyar kőszínház volt a téma. A *Mondod-e még* című másfél órás zenés történelmi dokumentumjátékban a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium múltja, az erdélyi magyar nyelvű oktatásért folyó szünet nélküli küzdelem elevenedett meg Sütő András narrációjával. A zenés irodalmi műsorokban segítségemre volt az a három év is, amit a Bolyai Egyetemen töltöttem.

A központi propaganda erőltette, hogy a magyar adásban is legyen „educație patriotică” (hazafias nevelés), ami Románia éltetését, a román nacionalizmust jelentette. A Székelyudvarhely melletti Szejkelfürdőn egy domboldal megtelt a *Zenés Karaván* közönségével, de a mi

„hazafias nevelőműsorunk” nem a román állam, hanem a szülőföld, Erdély, Székelyföld szeretetéről szólt, tartozzon bármelyik országhoz vagy birodalomhoz is. A marosvásárhelyi színiakadémia diákjai egy magyar középkori iskoladrámát játszottak el, Kányádi Sándor, Farkas Árpád, Czegő Zoltán verseit Csíky András és Visky Árpád szavalták, közben az akkori legjobb rockzenekaraink, könnyűzenei, folk előadókink is felléptek a hangulathoz illő számokkal. Azt szerettük volna elhitetni, hogy Erdély magyarországnyi területén még sokan vagyunk, még érdemes itt maradni, még tudunk értelmet adni az életünknek. Voltak, akik ezt megértették.

- *De mi volt ebben a különleges?*

- Semmi. Mindez természetes egy normális világban, de a '70-80-as évek Romániáját egy paranoiás, önimádó diktátor házaspár és klientúrája birtokolta, a rendet és a fegyelmet a gondolatrendőrség, a titkosszolgálat ellenőrizte. Körülöttünk meg volt húzva egy krétakör, amiből kilépni nem lehetett, de örültünk, ha néha-néha, legalább a fél lábunkkal mégis megérintettük a körön kívüli talajt. Ilyenkor azt hittük, hogy

A Mondod-e még forgatásán

kijátsszuk a hatalmat, hogy legalább egy kis időre szabadok vagyunk. Aztán rendszerint jött a felébredés: vissza a körbe, vissza a palackba!

- *A cenzúra mit szólt mindehhez?*

- Ahogy teltek a nyolcvanas évek, egyre kevésbé volt toleráns. A *Nagyvárad* *Klubdelután* például egy évig ült a filmtárban, amíg végre - sajnos, csonkításokkal - adásba került. A Váradi vár, Rogerius kanonok története, Patasich Ádám, a püspöki palota építetójének emlegetésekor az zavarta a cenzort, hogy túl kevés szó esett a románok múltbéli jelenlétéről Váradon. Más. Volt egy dal az egyik rockzenekar, a Vox T repertoárjában, amely Áprily Lajos *Tetön* című versére íródott, így kezdődik: „Ősz nem sodort még annyi árva lombot, / annyi riadt szót: »Minden összeomlott...«” Trianonról van szó és Erdélyről. Felvettük, klip is készült rá, bár tudtam, hogy Trianon tabutéma. A cenzor nem vette észre, egyszer adásba is került, de amikor másodszor akartam műsorra tűzni, a szerkesztőség egyik ideiglenes vezetője, művelt magyar újságíró hallgatta meg, és szinte tragikus hangsúllyal mondta: „Ugye tudod, hogy én ezt nem engedhetem adásba?” „Tudom” - mondtam. Az Electrecord lemezgyár cenzora már nem volt ilyen éber, felajánlottam, és egy kislemezen megjelent Áprily Trianon-versének rockváltozata.

- *A '70-80-as években a zeneüzletekben kaphatók voltak hazai magyar lemezek, könnyűzene, táncmuzsika, verslemezek, mesék, de ti is készítettetek zenei felvételeket.*

- A Román Televízió bukaresti zenei stúdiója volt akkor műszakilag a legfejlettebb, a műsoraimhoz rendszeresen készítettem zenei felvételeket, több műfajban. Hogy a magyarul énekelt dalok felvételeit én irányíthassam, hisz a kiejtés, a helyes hangsúly nyelvenként más, kitanultam a zenei rendező, ahogy nevezték, a hangmester (maestru de sunet) szakmát is. Az adás megszűntéig, összeszámoltam, közel hétszáz zenei felvételem került a hangtárba.

A hetvenes években az országos magyar tévéadás és a sikeres zenei fesztiválok, a székelyudvarhelyi Siculus, a csíkszeredai Régizene Fesztivál, táncszínházalkotások, a Kaláka sorozat hatására valóságos ifjúsági zenei mozgalmak indultak könnyűzene, régizene, táncmuzsika műfajában. Egymás után alakultak az együttesek, s ha jól szerepeltek a

fesztiválokon, meghívtuk a műsorainkba. Könnyűzenéből a legjobban sikerült felvételekből lemezanyagot állítottam össze, az Electrecord lemezgyár a felvételeimből körülbelül harminc hanglemezt gyártott. Én készítettem Illyés Kinga Szilágyi Domokos verseiből összeállított *Lírai oratórium* című lemezét, és *A kis herceget* is. Zenei klipjeink kiváló fiatal román rendezők és operatőrök munkáját dicséri, ma is élvezettel nézhetők a neten.

A rendezvényeket a tévé bukaresti magyar adása szinte patronálta, az 1980-ban beindított Régizene Fesztivál létrejöttének szakmai háttérét, de a jóváhagyatást is Pávai Istvánnal ketten szorgalmaztuk, majd a korabeli jelmezeket is a tévé hozta. Rendszeresen részt vettem a Siculus zsűrijében, szóval a szívügyemnek tekintettem mindent, ami az erdélyi magyar zenekultúrában mozgott.

- *Hogyan viszonyult az írott sajtó az országos sugárzású és '69 óta a legnézettebb médium megjelenéséhez? Írtak rólatok?*

- Ami a tévékritikát illeti, ma már a műfaj szinte kiveszett, de a '70-80-as években, a régi magyar adás megszűntéig, elég gazdag sajtóvisszhangot váltottak ki a tévéadások. Az akkori műsoraimról közel másfél száz cikket tartok számon, és ma is hálás vagyok azoknak az újságíróknak, akik érdemesnek tartották, hogy beszámoljanak nemcsak az egy-másfél órás műsorainkról, filmjeinkről, mint amilyen a *Mondod-e még*, a *Zenés Karavánok* vagy a *Klubdélutánok* voltak, hanem még egy-egy rövid szórakoztató zenei műsorról is. László Ferenc zeneíró, Bartók-szakértő, Halász Anna színház- és filmkritikus, Sylvester Lajos közíró, Krizsán Zoltán újságíró tartalmas elemző, értékelő cikkeket írtak a nagyobb producióinkról. Természetesen voltak kritikus hangok is, észrevették, felrótták a bakijainkat, tanultunk ezekből az írásokból, és persze, néha mérgelődünk is. Én úgy vettem, hogy az a jó, ha írnak a műsorainkról. Ha nem írnának, azt jelentené, hogy azt se érdemelték meg, hogy észrevegyék. A legjölésőbb visszajelzés számomra mégis az, hogy bár több mint két évtizede nem vagyok aktív tévés, erdélyi magyarul városlakta városokban most is elég gyakran előfordul, hogy rám köszönnek, megszólítanak ismeretlen emberek, sőt pár perc beszélgetés után ma is bizalommal elmondják ügyes-bajos dolgaikat.

- 1985 januárjában megszűnt a magyar adás, a szerkesztőség tagjai munka nélkül maradtak. Hogyan vészelted át azt az öt évet az adás újraindításáig?

- Egy másfél évtized alatt kialakult néző-alkotó kapcsolat, a Magyarországon kívüli leggazdagabb, sokoldalú, az elektronikus médiát, televíziót és rádiót is magába foglaló, egymásra figyelő, egymást kiegészítő magyar kultúrvilág, kultúrhálózat csonkult meg 1985-ben, amikor a „kulturális forradalom” csúcspontjaként a hatalom elhallgattatta az összes területi rádiót, és beszüntette a nappali televízióműsorokat. Egyfajta „médiatrianon” zajlott le Romániában. Egyik napról a másikra megszűnt a kolozsvári és a marosvásárhelyi rádió napi többórás magyar adása, valamint a televízió kettes csatornája (ahol magyar adás is volt, és vasárnap esténként egy félórás jazzműsorom a tévé zenei szerkesztősége részére). Az egyes csatornán maradt mindössze – egész Európában példátlan módon – kétórányi fekete-fehér tévéműsor este nyolctól tízig, amelyben szinte egyfolytában a diktátort éltető elképesztő személyi kultusz folyt. A délutáni magyar adás idején, ha valaki véletlenül megnyomta a gombot, csak egy sistergő, sötétszürkén remegő képernyőt láthatott.

- *Mi történt a szerkesztőkkel, operatőrökkel, a többi munkatárssal?*

- A szerkesztőségeket érdekes módon nem szüntették meg azonnal, még hosszú hónapokon keresztül járt a fizetés, amíg el nem helyezték az embereket, vagy ki-ki talált magának más állást. Nem kellett áldozatok, elég, ha a szólás szűnt meg. Nekem aránylag könnyű dolgom volt, a tévé zenei szerkesztőségével régóta működtem együtt, úgyhogy zenei szerkesztőként, majd zenei rendezőként dolgoztam tovább a televízió és a Bukaresti Rádió stúdióiban. Élveztem, hiszen az ország legjobb muzikusaival dolgozhattam szinte minden műfajban, és többet foglalkozhattam a zenével, a szerzeményeimmel, a jazzegyüttesemmel.

- *A '70-es évektől, emlékszem, Szebenben működött egy színvonalas jazzfesztivál, amelyre külföldi zenekarokat is meghívtak. Te is írtál a szebeni jazzfesztiválról, sőt játszottál is.*

- Játszottam az első romániai jazzfesztiválon is, 1969-ben Ploiești-en. A szebeni jazzfesztiválon 1976-ban léptem fel először, majd egy hosszú szünet következett. 1983-ban megelégteltem, hogy csak mint zenei

szerkesztő vegyek részt, már évek óta bizsergetek az ujjaim, hogy én is leüljek zongorázni. Az első sikerünk 1984-ben volt Alin Constanțiu klarinétossal, Ovidiu Bădilă nagybőgőssel és Gabriel Teodorescu dobossal. Nyolc éven át, 1991-ig velük és más muzsikussal rendszeresen koncerteztem, minden hazai fesztiválon felléptünk, Bukarestben a rádió koncerttermében, az Athenaeumban, Szebenben, Costinești-en, Brassóban, Galați-on, önálló hangversenyeink voltak szerte az országban, többek között Konstancán, Marosvásárhelyen, Nagyváradon. Külföldi fellépés a nyolcvanas években szóba se jöhetett. Mindenkori muzsikustársaim közül hadd említsem még meg Tripa János, Wertheimer Péter, Bebe Prisada, Virgil Popovici szaxofonost, a bőgős Ovidiut, valamint Decebal Bădilă, Marosi Mihályt és Wolfgang Güttlert (aki utóbb a Berlińi Filharmonikusoknál játszott Karajan keze alatt), Mihai Farcaș, Puiu Hațeganu, Billy Bontaș, Visky Bubu dobost, és a legutóbbi zenésztársaimat a bukaresti Balassi Intézetben, a Bukaresti Magyar Jazznapok nyitókoncertjén, Trendler József dobost és Virgil Popescu basszusgitárost. Az Electrecord jazzsorozatának a 23. számú lemezét, a *Pași spre infinit* (Lépések a végtelenbe) című szerzői lemezemet a Bădilă testvérekkel és G. Teodorescival készítettem. Dalaimat többek között Csíky Ibolya, Aura Urziceanu, Győry Klára, Anca Parghel, Szilágyi Enikő énekelte, a tragikus körülmények között elhunyt (meggyilkolt), rendkívül népszerű Mihaela Runceanu utolsó tévéfelvétele is az én szerzeményem volt.

- *Mikor érezted a legjobban, hogy a közönség szereti és érti a zenéteket, mikor volt a legnagyobb sikered?*

- Sose voltam híve a l'art pour l'art felfogásnak, meggyőződésem, hogy szavak helyett a művészetben, tehát a zenében is lehet üzenni, érzéseket, gondolatokat ébreszteni. Emlékszem, az 1989-es szebeni jazzfesztiválon mi zártuk az utolsó hangversenyt. Előbb félórás szvitet adtunk elő *Alternative* címmel. Siker, hosszú taps, majd amikor a záró szám címét bementem: *Ziua aceea* (Az a nap), a nézőtérén néma csend lett. '89 tavasza volt, mindenkinek ugyanoda fordult az esze, „azt a napot” várta mindenki, a diktatúra végét, ami karácsonykor el is jött. Felszabadult hangulatú gyors szám volt, virtuóz improvizációkkal. Körülbelül negyedórás tappsal ért véget a koncert.

Zeneszerzőként régóta dolgoztam azon, hogy kialakítsak egy olyan dallam- és harmóniavilágot, ami a legjobban megfelel elképzeléseimnek. Az évtized végére úgy éreztem, hogy sikerült egy kvartokra építkező, tonális, de mind a tizenkét hangot egyaránt használó hangrendszert kidolgoznom, amelyre improvizációim szervesen épülhettek. Anca Parghellel van egy felvételem, *Un gând* (Rád gondolkok), ami már így készült (lásd youtube). 1989-ben a Zeneszerzők Szövetsége nekem ítélte jazz kategóriában *Az év szerzeménye* díjat a fenti szvitért, épp idejében, mert decemberben lelőtték Ceaușescut, és azután... a zenétől már messze sodort az élet.

- *1989. december 22-én a tömeggel együtt a Román Televízióhoz mentél, és az elsők között szólaltál meg magyarul a Szabad Román Televízió képernyőjén. Milyen érzés volt egy ilyen rendkívüli történelmi pillanatot átélni? Hogyan éltétek meg, mit lehetett érteni abból, amit közlő társaságok?*

- 1989 decemberében Bukarestben részben spontán, részben szervezett események történtek, amelyeknek máig is vannak értelmezhetetlen elemei. Természetesen lelkesedtünk. Mindent elhittünk, amit az események nagy részét élőben közvetítő televíziónk mutatott. Amikor Ceaușescu a Palota téri, a párt által szervezett tüntetésen nem tudta befejezni a beszédét, mert a tömegből zavaró hangok hallatszottak, elhittük, hogy na végre, a többi szocialista ország után nálunk is megtörténik a csoda, a kommunizmus vége, és a tévé előtt ülve hanyatt vágtuk magunkat. Csak hát nemsokára megjelentek a forradalom sikerét veszélyeztető „terroristák”, akiket senki nem látott, de félni kellett tőlük, meg egymást lötték kivezényelt katonai egységek, mind egyiknek azt mondták a parancsnokaik, hogy a másik a terrorista... Sejthető lett, hogy forgatókönyv szerint történnek a dolgok, mert hát milyen forradalom az, ahol nincsenek halottak. Az Iliescu-perben többet hallhatunk majd ezekről a történetekről, ha egyáltalán sor kerül a perre.

- *Hogyan állt össze a csapat?*

- A tévé megszüntetett magyar adásának volt munkatársai közül az események idején néhányan bementünk a televízióhoz, ahová akkor az ment be, aki akart. Az udvaron néhány ezer ember is lehetett. A híradó stúdiója volt a központ, ahonnan élőben közvetítették az új ország-

vezetést felvállaló csoport jelentkezését. Szinte éjjel-nappal ott maradtunk ketten, Simonffy Katalin kolléganőmmel. Úgy éreztük, hogy jelezni kellene, hogy a magyarok is a forradalom pártján vannak, főleg, mert már évek óta folyt a nacionál-kommunista, magyarellenes propaganda, a vezér is pár napja azt hirdette, hogy az egész megmozdulás külföldi „agentúrák” műve és magyar beavatkozás.

A stúdióban jelenlétünket a régóta ismert román kollégáink természetesnek vélték, meg is szólaltunk a képernyőn. Temesváron a Tőkés László parókiája elől elindult csoport a központ felé menve azt skandalizálta, hogy „Români, veniți cu noi!” (Románok, gyertek velünk!), mi meg azt várjuk a románoktól, hogy azt mondják: „Magyarok, németek, más nemzetiségűek, maradjatok velünk!” Ezt próbáltam elmondani. Az erdélyi szászok többsége már Németországban élt, és megkezdődött egy magyar kivándorlási hullám is. Felhívtam telefonon a magyar nagykövetet, Szűts Pált, kértem, hogy jöjjön már ő is be a televízióba, mondja el, hogy Magyarország hogyan viszonyul a forradalomhoz, hiszen már több nyugati nagykövet ezt megtette. Összeszidott a tiszteletlen hangnemenemért, de másnap megjelent. Szóval lelkesek voltunk, és hittünk

Az első jelentkezésünk

az átalakulásban, a többségi nemzettel való összeborulás, kibékülés lehetőségében.

- Szóval újraindult a Román Televízió magyar nyelvű adása. Kik segítettek ebben, a régi munkatársak mellé toboroztál újakat is? A szóki-mondó, világos megfogalmazás lett minden egyes műsor kifejezési formája, és ezért a nézettsége abban az időben vetekedett a román televízió esti híradójáéval. Egyre több román nemzetiségű is nézte a magyar műsort; milyen visszajelzések érkeztek tőlük?

- A lényeg, amit titokban reméltünk, a magyar tévéműsor újraindítása volt. El tudod-e képzelni bárhol Európában, hogy bemegy néhány civil egy köztelevízió épületébe, beül egy programtervező ülésébe és kijelenti, hogy ezután hetente egy, az állam nyelvétől különböző nyelvű adást fog készíteni ilyen és ilyen adásidőben? 1990-ben a Román Televízióban ez történt, és a december végi, forradalom diktálta kaotikus tévéadások utáni első ad hoc programgyűlés vezetője – igazgató már nem lévén, a zenei osztály főnöke –, Dumitru Moroşanu szó nélkül elfogadta a javaslatunkat.

- De hisz öt évvel korábban megszűnt a szerkesztőség, a volt kollégák máshol dolgoztak...

- Napok óta bejárt a tévébe néhány kolléga, akárhol is volt épp a munkahelye. Egymásra néztünk: tudunk-e három nap alatt egy háromórás televízióműsort produkálni? Egy rég hallott mondatot morzsolgattam magamban: *mikor, ha nem most, ki, ha nem mi?* Zavaros idők voltak, s aki határozottan lépett fel, elhitték, hogy az új hatalom embere. Felmentünk a kilencedik emeletre és egyszerűen visszafoglaltuk a szerkesztőség korábbi szobáit. A magyar adás megszűnte óta ott dolgozó román kollégák ismertek bennünket, és szó nélkül átadták a helyüket. Érdemes rögzíteni, hogy kik voltunk ott az újraindulásnál: Aradits László, Feczkó Zoltán, Simonffy Katalin, Tomcsányi Mária és jómagam szerkesztők, Öllerer József operatőr, Petruka Judit vágórendező, Aradits Lukács Zsuzsanna és Rostás Emília vágók, Miklós Pataki Georgina gyártásvezető, Todan Ildikó fordító és két barátunk, Kacsó Sándor és Györfy György informatikus mérnökök, akiket megkértünk, hogy segédkezzenek legalább az első adásban. Mindketten otthagyták később a munkahelyüket, és velünk maradtak. Három nap múlva,

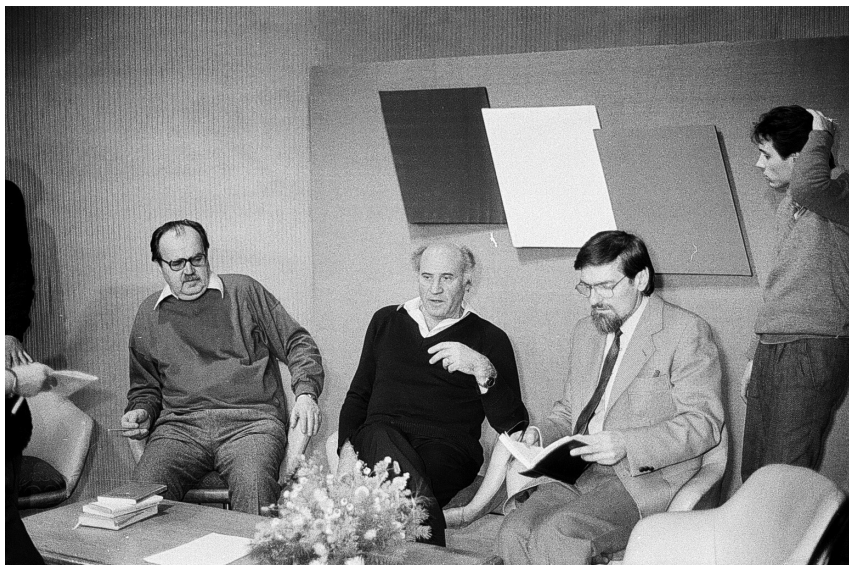
hétfőn, 1990. január 8-án az erdélyi magyarok ismét hallhattak magyar szót a már régóta csak román és csak eszeveszett propagandát sugárzó tévécsatornán.

- *Hogyan lettél főszerkesztő?*

- Kollégáim látták az adást, tudták, hogy a televíziózás minden műfajában készítettem műsorokat, film, riportkocsi, stúdió stb., és természetesnek vették, hogy az első adást én koordinálom. Hetek múlva rendeztünk egy szavazást, hogy ki legyen a főszerkesztő, mert naivul azt hittük, hogy a demokráciában ez így működik. Egyhangúlag engem választottak, az intézmény új vezetősége később tudomásul vette és kinevezett.

- *Milyen érzés volt beleszöppenni egy számodra új pozícióba, tudad-e egyáltalán, hogy mi a dolga egy főszerkesztőnek?*

- Egyetlen vezetői gyakorlatom a zenekarvezetői volt, ahol a menedzseri feladatok is rám hárultak, de még ez is segített. Persze, rám fért volna egy kis továbbképzés, csoportlélektan, adminisztrációs ismeretek,

Az egyik első új magyar adás Domokos Gézával

HR, avagy személyzeti problémamegoldások, kommunikáció, de erre nem volt idő. Úgy vettem, hogy az egész a saját műsorom, csak több munkatárssal, kollégával együtt készítjük.

- *A '90-es évekre úgy emlékezünk, mint a nagy remények, a várakozások és a gyakori csalódások évtizedére. Hogyan éltétek meg Ti ezt Bukarestben, a változások középpontjában?*

- A '89 utáni két-három évben szinte mindennap történt valami a fővárosban. A ma már puccsnak értelmezett bukaresti „forradalom” utáni lelkesedés nem tartott sokáig, hamar kiderült, hogy a hatalmat a kommunista párt második vonala vette át. Tömeges tiltakozások törtek ki, éledezett a hajdani történelmi pártok addig bebörtönzött vagy emigrációban élt tagjaiból, vezetőiből verbuválódott ellenzék, és a hatalom régi-új birtokosai a saját védelmükben diverziók sorozatát játszották le. Képzelt ellenségeket üldöztek, „terroristákat”, vasgárdistákat”, „golánokat”, megszervezték, hogy a bányászok „spontánul” beözönljenek a fővárosba, feldőlják az ellenzék székházait és békés járókelők százait agyba-főbe verjenek, majd a megvertekre kenték az atrocitásokat. Az úgymond megszüntetett Szekuritáté újra hivatalossá tétele érdekében több hetes magyarellenes kampányt indítottak a megyei napilapokban, Marosvásárhelyen és környékén a magyarok ellen heccelték a román lakosokat, amiből majdnem magyarirtó pogrom lett. A diverzió szólamvezetője a tévéhíradó volt, a diktatúrából még ott maradt szerkesztők hozzá voltak szokva, hogy a képernyőn nem a valóság kell megjelenjen, hanem az, amit a valóságról a hatalom el akar hitetni az emberekkel.

- *A régi magyar adás a cenzúra idején azt választotta, hogy kulturális adás legyen, és akkor kevesebb a probléma. Ti mondhattatok mást, mint az esti híradó?*

- Megváltozott a helyzet. Azt vállaltuk fel, hogy korlátok nélkül elmondjuk a valót a jelenről és a múltrol, hisz évtizedek óta hazugság-özönben éltünk. Mi is leforgattuk ugyanazokat az eseményeket, amelyeket a híradó, csak hogy a valóságot mutattuk be, rendszeresen cáfoltuk az ott elhangzottakat. A román közvélemény is felfigyelt ránk, a kormányhű lapok támadtak, az ellenzéki lapok felhívták a figyelmet az adásra, és a román lakosság is elkezdte nézni a műsorainkat.

A magyar adás hamar bekerült a romániai sajtó élvonalába, ennek hatását személyesen is éreztem: minden fontos médiatanácskozásra meghívtak, részt vettem az audiovizuális törvény megalkotásában, tagja lettem az első műholdas román televízió kuratóriumának is.

- *Kérlek, mondj néhány emlékezetes esetet a rendszerváltás első éveiből.*

- Tényszerűen beszámoltunk a tüntetésekről, a bányászok atrocitásairól, a marosvásárhelyi véres eseményekről. Mindehhez arra volt szükség, hogy legyenek olyan munkatársak, akik vállalják a veszélyes vagy kényes helyzetekben még a fizikai kockázatot is. Vásárhelyen Simonffy Katalin, Györfy György forgatott, riportjukból kiderült, hogy a verekedést a román fél kezdte; Aradits László Bukarestben megkeverte, lefilmezte a kórházban a sebesült Sütő Andrást; Koczka György a magyarokat verni Ibănești-ből bejött, de végül földre tepert, nemzeti hősnak kikiáltott Mihai Cofarut szólaltatta meg a kórházban, aki elmondta, hogy a Nemzeti Megmentési Front helyi titkára szervezte a dorongokkal felfegyverkezett falusiak beutaztatását. Galbács Pál a börtönben kereste meg a verekedésért 15 évre ítélt magyar embert, aki elpanaszolta, hogy a mellé bezárt foglyok módszeresen kínozzák, kiderült, hogy a „pitești-i jelenség” a román börtönökben 1990 után még működött. A kínzások a riport után elmaradtak. Koczka Györgynek volt egy tényfeltáró rovata, *A hivatalnak packázásai*, s a hozzánk érkező levelekből kiindulva hónapok, sőt évek óta a bürokrácia útvesztőjében rekedt ügyek oldódtak meg műsorai nyomán.

- *Tudtommal 1990 után filmet forgattál Fekete vasárnap címmel. Minek állítottál emléket, hogy fogadta a szakma és a nézőközönség alkotásodat?*

- A gyantai szörnyű vérengzésről szól a film, ami 1944. szeptember 24-én, vasárnap történt, s amiről fél évszázada nem íródott le egy sor se. 1993-ban még igen közel voltunk a Szekuritáté rémuralmához, a forradalomhoz és a marosvásárhelyi pogromkísérlethez, úgy gondoltuk, jobb, ha ad hoc filmezés lesz, előzetes megbeszélés nélkül. Xantus Gábor operatőr kollégával húsvét napját választottuk, mindenki otthon volt, az emberek megnyíltak, kendőzés nélkül elmondták a történeteket.

A tévében a műsorok az én felelősségemre kerültek adásba, tehát csak a kollégák tudták, mi következik. A magyar katonák által elkövetett

atrocitásokat hosszú évek óta rendszeresen felröptta a román sajtó, és ez volt az első olyan film, ami arról szólt, hogy háborúk alkalmával a román hadsereg egyes tisztjei is adtak ki parancsokat békés polgárok meggyilkolására. Ha ez nyilvános lesz, hátha alábbhagy a magyarok elleni propaganda – reméltem. Az adás lement, este megkezdődtek a telefonhívások, fenyegetések, szidalmazások stb. Másnap az aktualitásért felelő igazgató hívatott. Ugyanaz a Petre Popescu, aki a forradalom idején bemutatott bennünket az adásban, egyébként barátságos régi román kolléga. Látszott rajta, hogy már ivott. Szinte kétségbeesetten kérdezte: – Mit csináltak velem? Életemben ilyen letolást nem kaptam. Legalább szóltatok volna előtte, hogy tudjam, mi történik... És főleg, hazugság az egész! Amikor megmondtam, hogy én az esemény egyik túlélője vagyok, családjukat halálra keresték a gyilkosok, akkor nyugodott meg, de a *Fekete vasárnap* sugárzása nyomán majdnem alkoholmérgezést kapott.

A film sugárzása után megkeresett bennünket a parancsot végrehajtó tiszt özvegye, férjének a védelmében szeretett volna elmondani valamit. Egyetértettem, a film operatőre, Xantus Gábor kamerája előtt felolvasta Bridea naplóját a Gyantán történekről. Az idős asszony, szándéka ellenére, ezzel a leghitelesebb információkat szolgáltatva Mociuschit tábornokról, hogy hol és mikor adta ki a gyantai vérengzésre a parancsot. A *gyilkos naplója* című filmdokumentum megnézhető az interneten.

A filmet később az MTV is műsorra tűzte a Panoráma külön kiadásában, és vetítette a Duna Tv, az évek folyamán többször is.

– *Az erdélyi közeli és távolabbi múlt egyfajta fehér folt volt, korábban keveset és csak hamis beállítással lehetett hallani, látni róla a médiában.*

– Az adás nemcsak a jelenről szólt, a nézők első ízben tudhatták meg az ötvenhatos és a korábbi politikai elítéltek sorsát Tófalvi Zoltán filmjeiből, B. Nagy Veronika és Vetési László *Juhaimnak maradvékát összegyűjtöm* című rovatából szembesülhettek azzal, hogy az erdélyi magyarság nemcsak a beolvasztási politika és a kivándorlás miatt fogy, hanem van egy – odafigyeléssel, támogatással lassítható – természetes lemorzsolódás: a szórványosodás. A sorozat hatására valódi szórványmentő mozgalom indult, nyári táborokat szerveztek gyerekeknek, egy-egy addig ismeretlen helység, például Magyarigen a filmek nyomán

szinte turisztikai látványossággá vált, és megindult a roskadozó templomok felújítása.

Az aktualitás uralta az adást, de volt ifjúsági rovatunk, az *Ébresztő* (Kacsó Sándor, Schneider Tibor), filmek az erdélyi műemlékekről (Bartha Ágnes, Balázs János, Xantus Gábor), Erdély története (Meltzer Éva Lia), könnyűzene, régi zene (Antal Áron), színházi rovat (Tomcsányi Mária, Nagy Enikő), oktatás (Antal Tövissi Ildikó), a bukaresti magyarokról szóló reggeli rovatunk (Gödri Ildikó), riportok (Kós Anna), híradó (Bodor Tamás, Nagy Éva, Mosoni Emőke), én a *Fórum* rovatban ütköztettem véleményeket, álláspontokat, figuráztam ki a hatalom túlkapasait, és a *Hinta* rovatban ültettem (bűvös) hintaszékbe neves politikusokat, kultúrembereket, akik vállalták, hogy keyes kérdésekre válaszolnak.

Elkötelezett csapat gyűlt össze, a „valóság nagybátyánk” hazatért, láthatóvá vált, de meggyőződhattünk arról, hogy a hatalomnak csak ritka pillanatokban érdeke, hogy tükröt tartsanak elébe, amiben magára ismer. Kollégáim bátorságáért máig hálás vagyok.

– *Emlékszem, a sajtó is beszámolt róla, hogy át akarták tenni a hétfő délutáni adás felét egy nem országos csatornára.*

– Nem tudom elfelejteni azt a tiltakozási hullámot, ami arra a hírre indult, hogy a tévé vezetősége a hétfő délutáni három óra felét a területileg kevésbé lefedett kettős csatornára tette át. Hatalmas regisztrációkban érkeztek a tiltakozások, körülbelül hétszázötvenezer aláírás gyűlt össze, a református templomokban az adás korábbi időpontjában, hétfő délután négy órakor még hónapokon keresztül szóltak a harangok.

– *Az adás szókimondásáért – ebben biztos vagyok – azokban a viharos években sokszor értek téged mint főszerkesztőt támadások? Melyek voltak a legsúlyosabbak? Hogyan lehetett kivédeni?*

– A támadások több irányból jöttek. A kormányhű kiadványok átkokat szórtak ránk, a *Totuși iubirea*, Ceaușescu udvari költőjének a lapjában Adrian Păunescu és Hajdu Győző írt förmedvényeket a „hortista nyelvű adásról” („emisiunea în limba hortistă”), a megszüntetését és az én menesztésemet követelték. Parlamenti interpellációkban tiltakoztak egy-egy olyan műsorunk ellen, amelyben Erdély történetéről volt szó, hisz a románságnak, hála a kommunista történelem-

könyveknek és a hivatalos propagandának, egy sajátos, a valóságtól elrugaskodott képe volt Erdély múltjáról, egyáltalán a magyarokról. Mégis, a marosvásárhelyi véres március közben és után, sok olyan levél és telefonhívás is érkezett románoktól, amelyekben a nézők a román–magyar természetes, békés együttélést, együttműködést tartották fontosnak, és biztosítottak bennünket arról, hogy továbbra is nézik és szeretik a műsorainkat.

Kaptam viszont egy levelezőlapot, amelyben a családom kiirtását helyezték kilátásba, ha nem hagyjuk abba a „románellenes” műsorokat (amikor a hatóság valamilyen intézkedését vagy a fennálló állapotokat bíráltuk, a vád az volt, hogy „a románokat” támadjuk). A levelezőlap aláírása: *Cavalerii Arhanghelului Mihai*. Azt hittem, valaki viccel, nem tulajdonítottam neki jelentőséget, azt se tudtam, hogy a vasgárdisták nevezték így magukat. Aztán kiderült, hogy '89 után hivatalosan megalakult egy, a Vasgárda hajdani címerét kítűző szervezet Bukarestben, a neve és az emblémája emlékeztetett a légióra. Székhelyük az Északi Pályaudvarhoz közel, az egyik mellékutcában volt. A vezetőjük, fiatalember, megszólított egyszer egy a kommunizmus rémtetteiről szóló kiállításon, és biztosított arról, hogy ők egy békés civil szervezet. Abszurdnak tűnik, ha nem velem esett volna meg, én se hinném. Aki kíváncsi, utánanézhethet, hogy a kilencvenes években a vasgárdának honlapja is volt, a Románia Mare site-járól volt elérhető.

Amikor az első március tizenötödikei ünneplésekről beszámoltunk, az iskolában és a sajtóban évtizedek óta ösellségnek beállított magyarok himnuszának a hangjait és a nemzeti színek megjelenését hazaárulásnak tartották. Külön műsorban ismertettük a himnusz történetét és a tényt, hogy egyben egyházi ének is. Az volt a véleményem, hogy nem félni kell ezektől a visszajelzésektől, hanem tájékoztatni és megszoktatni a román nézőket a normalitással, hogy egy nemzeti kisebbségnek is vannak, lehetnek tárgyi, grafikai, zenei jelképei. Minden nemzeti ünnepen továbbra is szólt a himnusz és lengtek a magyar zászlók, a műsorunkban is.

A tiltakozások az évek során ritkultak, de ma már nem vagyok olyan derűlátó. Úgy látom, hogy száz év nem volt elég arra, hogy a magyarok jelenlétét Romániában természetes állapotnak tekintse a román politikai osztály és szavazóik jó része. A magyarellenesség, a „magyar veszély” elleni védőbástya szerepének a megjátszása mint szavazatokat

hozó politikai szólam ma éppúgy napirenden van jobb- és baloldalon, mint harminc évvel ezelőtt, a politikai eszközként használt hungarofóbia a rendszerváltás óta csak rövid időszakokra szünetelt. Szerencsére, a román lakosság egésze mégsem dől be ennek a propagandának, mindig is voltak, és ma is vannak főként értelmiségi rétegek, amelyek nevetségesnek és etikátlannak tartják a politikusok ilyen megnyilvánulásait, amelyek szavazategyűjtő hatása viszont a lakosság egy jelentős részére ma is vitathatatlan, és ez a legszomorúbb.

Sajnos, az EU fő áramlata, amely mindennemű kisebbség vagy vélt kisebbség jogait foggal-körömmel, jogszabályokkal védi, a nemzeti kisebbségek létéről, gondjairól tudomást se akar venni, hisz épp a nemzetállamok megszüntetése és egy Európai Egyesült Államok létrehozása a hivatalosan is meghirdetett cél.

- *A hivatalos cenzúrát megszüntették, de vannak kifinomultabb eszközök is a tartalom befolyásolására. Próbáltak másként nyomást gyakorolni rátok?*

- Az intézmény, a Román Televízió vezetősége, a '90-es évek elején az adást, épp népszerűsége miatt, tiszteletben tartotta. Egy idő után, mivel a bírálatokat ők kapták, próbáltak - nem kifejezett módon, hisz a cenzúra tilos volt - hol a fordítás „nyelvhelyességének ellenőrzése” ürügyén, hol tartalmi behatárolással befolyásolni. Ismét kellett vitáznom közvetlen feletteseimmel egy-egy szóért, kifejezésért, gondolatért. Néha apró nyelvhelyességi, stíláriis dolgokban engedtem is, de nem tudok olyan lényeges tartalomról, ami ne szólalhatott volna meg a képernyőn a tizenkét év alatt.

- *Mint főszerkesztőt próbáltak elmozdítani a beosztásodból?*

- Sokat törtem a fejem, hogy a támadások és makacsságom ellenére miért maradhattam mégis egy évvel a nyugdíjkorhatár utániig a helyemen, az egymást követő tévéelnökök miért nem váltottak le? Csak találgatni tudok. Talán az is közrejátszott, hogy első perctől fogva megpróbáltam beírni magunkat egyrészt az általános magyar nyelvű média rendszerébe, de az európaiba is, jó kapcsolatokat építettem ki a diplomáciai képviselőkkel. A magyar követség természetesen állandó partnerünk volt, a magas rangú magyarországi vendégekkel a kövi épületében (Magyarország Bukaresti Nagykövetségének beceneve a

bukaresti magyar szlengben) számtalan interjút készítettünk. Az amerikai sajtóattasé, Aggie Kuperman tudott magyarul, videófelszereléseket kaptunk tőlük, engem meghívtak egy tanulmányútra Amerikába. Ott alkalmam volt a Kongresszus épületét meglátogatni, és fogadott Tom Lantos irodafőnöke, aki nem volt más, mint a felesége. Amikor Tom Lantos később Bukarestben járt, a Romániának megadandó legnagyobb kereskedelmi kedvezmény kritériumai közé sorolta azt is, hogy a Román Televízió magyar adásának megfelelő adásidővel, műszaki körülményekkel kell rendelkeznie. Amikor a Román Televízió értünk is felelő igazgatója be akarta tiltani, hogy a műsor politikával és közélettel is foglalkozzon, az Európa Tanács közgyűlésén első alkalommal résztvevő román parlamenti küldöttség egyik RMDSZ-es tagja szólalt fel a védelmünkben. A tévé akkori elnöke, Paul Everac olyan szidást kaphatott felettesétől, Iliescutól, hogy amíg ő volt az elnök, minden egyes hozzá beadott kérvényemet azonnal aláírta.

Ezeket a játékaimat a magunk számára úgy fogalmaztam meg, hogy „ha a lábadra taposnak, legalább mondd azt, hogy jaj, másként azt tehetnek veled, amit akarnak”. Szóval, lehet, hogy kialakult egy olyan, tulajdonképpen csak virtuális, de működő nimbusz, hogy nem jó velünk kikezdeni. Persze az ilyesmi nem tart örökké, de ma is hálás vagyok a sorsnak, hogy kollégáimmal együtt részt vehettünk egy kísérletben, amelynek a célja egy valóban kiegyensúlyozott, a köz, a közösség szolgálatában álló kisebbségi közszolgálati médium működtetése volt.

- Régi álmod volt, hogy a Kárpát-medencében magyar nyelvű műsorokat szóró rádiók és televíziók között alakuljon ki egy természetes partneri kapcsolat, egy platform, egy politikamentes együttműködés. A Magyar Újságírók Romániai Egyesülete audiovizuális alelnökeként, valamint az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács alelnökeként hogyan sikerült ezt az álmodot megvalósítanod?

- A nagy fordulat, a vasfüggöny részleges leomlása - 1989 - után valahogy azt hittük, amit a múlt század húszas éveiben Amerikába, a „végtelen lehetőségek” hazájába kivándorló európai szegény emberek: mindent meg lehet próbálni, ami eddig tilos volt, amit eddig nem lehetett. Nekem a média területén volt néhány, ma már idealistának tűnő ötletem, amelyekből akár lehetett volna is valami. Az egyik, hogy ha már a határok ennyire átjárhatóvá váltak, a '90-es évek elején

beugrottam több olyan kezdeményezésbe, aminek a célja egy műholdas magyar televízióadás létrehozása volt, még a Duna Tv megalakulása előtt. Elnöke lettem például a magyarországi Dunasat Alapítványnak. Tulajdonképpen az érdekelt, hogy az erdélyi magyarság élete, kultúrája, művészete látható legyen legalább az egész Kárpát-medencében. Amihez nem értettem, de utólag úgy látom, hogy a társaim, partnereim se igazán, az a megvalósítás pénzügyi háttere volt, így ezek az ötletek nem jártak sikerrel. Később bevontak a Duna Televízió előkészítési tanácskozásaiba, amelyet filmhez, irodalomhoz kiválóan értő értelmiségiek indítottak útjára, de tévés szakember alig volt közöttük. Csép Sándort és engem többször is meghívtak egy-egy többnapos közös gondolkodásra, brainstormingra.

- *Amikor megalakult az Országos Audiovizuális Tanács és licencet lehetett kérni rádióra, televízióra, te mivel kísérleteztél?*

- Marosvásárhelyen néhány hozzám hasonló álmodozóval együtt beindítottunk egy városi televíziót földi sugárzással, a *Maros Televíziót*, ami reklámokból kellett volna fenntartsa magát. Több mint két évig élt, de fejleszteni, élő adásra is alkalmassá tenni anyagi okokból nem sikerült, így le kellett mondanunk róla. Mindezt „mellékesen”, a főszerkesztői munkám mellett próbáltam menedzselni. Most utólag úgy látom, hogy ha csak a Maros Televízióval foglalkoztam volna, talán még ma is működne.

A MŰRE audiovizuális alelnökeként volt olyan elképzelésem, hogy a régióban és a diaszpórában magyarul sugárzó televíziók, rádiók között a Franciaországban ma is fontosnak tekintett „frankofón világ” kapcsolattartási mintájára jöjjön létre egy *magyar médiagalaxis*, egy *hungarofón* hálózati kapcsolatmodell. A szlogen ez volt: „*az éterben nincsenek határok, a határok bennünk vannak*”. Cikkeket, tanulmányokat írtam, megkerestem magyar politikusokat, felvettük a kapcsolatot az ungvári, az újvidéki, szabadkai magyar tévés kollégákkal, egy clevelandi magyar rádióműsor szerkesztőivel, néhányukkal máig barátok maradtunk. Megszerveztem az Audiovizuális Kollégiumot, a romániai magyar tévés-rádiós főszerkesztők tanácskozási fórumát, és elindítottam egy *Drótposta* nevű online folyóiratot, a romániai magyar elektronikus média lapját, ami eljövetelem után megszűnt.

2000-ben, az első Orbán-kormány idején, a határon túli magyarokat a politikai elit végre a magyar nemzet részeként kezdte tekinteni. Egy budapesti rendezvényen a régió és az emigráció magyarul sugárzó stúdióinak a vezetői, magyar médiaszakemberek és politikusok kidolgoztunk egy projektet, aminek a lényege az volt, hogy a szomszédos országok, egyáltalán a világ magyarságáról a tájékoztatást ott élő és működő tévések, rádiósok lássák el a Duna Tv és a Magyar Televízió részére. Ülészervezőként a konferencia záródokumentumát én kellett megszövegezzem, és a jelenlevők jóváhagyásával eljuttattuk a döntéshozókhoz. Azután kezdte kiépíteni a Duna Tv és az MTV a Kárpát-medencei tudósítóhálózatát. Ebben az irányban sok minden történt, ami nem fér most ide.

- *Tizenkét évig voltál főszerkesztő. Mi volt a legnehezebb?*

- Az örökös birkózás a mindenkori hatalommal. Azért, hogy az adás megőrizze az adásidejét, a mondanivalóját, az üzenetét, hogy ne csorbuljon az az alapvető jogunk, hogy anyanyelvünkön szabadon szólhasunk a nézőkhöz.

- *A köztvéének, közrádióknak az igazgatótanácsában minden parlamenti pártnak, az RMDSZ-nek is ott ült a képviselője. Ez hogyan hatott a szerkesztőségre?*

- Amikor 1996-ban az RMDSZ bekerült a kormánykoalícióba, a sorsunk bizonyos szempontból könnyebb, más szempontból nehezebb lett. Egyrészt Emil Constantinescu elnök idején szünetelt a hatalom irányából is támogatott magyarelles propaganda. Másrészt az RMDSZ is a hatalomra került, amelyről hat éven keresztül, amíg ellenzékben volt, a nagy nyilvánosság előtt szinte kizárólag csak a jót mondtuk el. Addig a kritikai hangnemünk elsősorban a román politika magyarokat is érintő intézkedéseit vagy épp azok hiányát célozta meg.

A szövetség megalakulása óta rendszeresen jelen volt a műsorainkban, minden kis lépését üdvözlöttük. Amikor kormányba kerültek, az erdélyi magyarok elvárásai megnőttek, egy cikkben írtam: „*eddig úgy tekintettük, hogy a pohár már félig tele van, ezután: a pohár félig még üres*”. Vártuk az eredményeket, számon kértük a választási ígéretek betartását: Bolyai Egyetem! Autonómia! Ez a két szó már csak kampányban hangzott el, és csak magyarul.

Korábban a Cotroceni-ből, az elnöki palotából jöttek a támadások egy-egy adás kapcsán, 1996 után egyszer csak magyarul szólalt meg valaki a telefonban az RMDSZ Operatív Tanácsa nevében, hogy „Zoli, úgy gondoljuk, ehhez a vitaműsorhoz, amelybe meghívtatok, tőlünk nem jön senki, sőt egy ilyen műsor nem is kellene adásba kerüljön”. Egy megyei vezető szövetségi tisztségről kialakult vitát szerettünk volna a nyilvánosság előtt lefolytatni.

Sokat vívódtam azon, hogy mi legyen a válasz? Mondjunk le engedelmesen a vitáról? Végül úgy döntöttem, hogy egy közszolgálati műsor nem lehet egyetlen ember vagy csoport kizárólagos szószólója. Ha az erdélyi magyarságon belül lényeges kérdésekben vannak különböző számottevő vélemények, amelyek nem egyeznek a kormányba került szövetségével, azok is el kell hangozzanak, döntse el a néző, hogy kinek van igaza. Az említett vitát lefolytattuk, újságírók versus megyei vezető szereposztásban, ezzel világossá téve, hogy '89 után a közszolgálati média – legalábbis a mi esetünkben – nem irányítható kézilég, illetve telefonon a politikai párt által.

Ma is az a véleményem, mint akkor, hogy egy vezető politikai réteg hitelességét jobban szolgálja a párbeszédkészség és az esetleges hibák belátása, mint a tökéletesség és tévedhetetlenség imázsának a mindenáron való fenntartása. A véleményemet nyílt levélben juttattam el Markó Béla elnökhöz, ami a *Drótpostában* jelent meg, és bejárta az alakuló online világot a *Hungarian Human Rights Foundation* honlapján.

- *Emlékszem egy lehallgatási botrányra, amely nemcsak téged, hanem több román személyiséget is érintett...*

- Nyugdíjazásom előtt, szinte azzal egybeesve történt egy máig teljességgel fel nem derített eset. Az *Evenimentul Zilei* című lapban 2002. június 6-án napvilágot látott egy 1991-ben (!) készült dokumentum, amely szerint a Román Hírszerző Szolgáltatnak adatai és jelzései vannak arról, hogy tizenhárom személy – köztük én – „1991. szeptember 25. és 28. között kezdeményezői és résztvevői voltunk olyan rendkívül erőszakos, nagy méretű akcióknak, amelyek célja az ország demokratikus intézményeinek a megdöntése volt”, és ezért Gheorghe Donose SRI ezredes a Katonai Ügyészség jóváhagyását kéri megfelelő technikai eszközök beszerzésére és (nemcsak telefon) beszélgetéseink

lehallgatására. Tehát Rodica Culcer, Stelian Tănase, Sorin Roșca Stănescu újságírók, Marian Munteanu, az 1990-es Egyetem téri tüntetések diákvezére, Bogdan Hossu, Dumitru Iuga szakszervezeti vezetők stb. és jómagam ellen akartak eljárást indítani a jelzett napokban lezajlott negyedik „mineriáda”, bányászjárás megszervezése miatt, aminek az eredménye nemcsak Petre Roman miniszterelnök lemondása volt, hanem négy ember halála és 455 megsebesülése is! Az sem zavarta a SRI-t, hogy én azokban a szeptemberi napokban épp Moszkvában tartózkodtam, az EBEÉ (Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet) kongresszusán. A tizenhármas lista az Iliescu-rezsim nyilvános bírálót gyűjtötte csoportba, valószínűleg terhelő adatokat akartak gyűjteni ellenünk. Koncepciók per készült? A SRI-t felügyelő parlamenti bizottságnak Verestóy Attila szenátor, frakcióvezető is tagja volt, ezért egy beadványban hozzá fordultam, hogy segítsen megszerezni, milyen „adatai és jelzései” voltak a Román Hírszerző Szolgáltatnak rólam, amelyek alapján Gh. D. ezredes azt állította egy hivatalos okiratban, hogy egyik kezdeményezője és résztvevője voltam a bányászok „erősza- kos, nagy méretű akcióinak”? A válasz visszautasító volt, magánszemélyek ügyei nem tartoznak a frakcióra.

Később, 2000 táján, volt egy érdekes alkalmam arra, hogy magyarázatot kérjek a történetekre. A Román Hírszerző Szolgálat, valószínűleg romló imázsának a korrigálására, rendezett egy tanácskozást, amire meghívtak újságírókat, többek között engem is, valamint a Politikai Foglyok Szövetségének vezetőit. Ott felszólaltam, beszámoltam a lehallgatási ügyről, és magyarázatot kértem. A tanácskozást egy kellemes külsejű hölgy vezette, RHI szóvivő. Válaszában elmondta, hogy nem tud ilyen esetről, de ha megtörtént, a szolgálat nevében elnézést kér. Zsebre raktam a szóbeli elnézést, ezzel maradtam, ez is valami. Az akció valódi céljáról továbbra is csak feltételezéseim vannak.

- *Milyen érzés volt 2002-ben nyugállományba vonulni, egy olyan aktív ember, mint te, hogy élted meg ezt? Mi következett ezután?*

- 2002. június utolsó szerkesztőségi gyűlésén minden kollégámnak, kolléganőmnek adtam egy szál virágot, így búcsúztunk. Azóta kiderült, hogy korántsem végleg, hiszen együtt ünnepeltük a magyar adás ötvenedik és az új magyar adás 30. évfordulóját 2019-ben, egy műsorozatot is készítettem a magyar adás részére a hetvenes évek zenei

együtteseiről, énekeseiről, *Játsszuk újra* címmel, és bemutatták néhány dokumentumfilmemet.

Egy percig se vettem úgy, hogy véget ér valami, hanem hogy kezdődik. Időm lett, nem foglalt le a szerkesztőség napi adminisztrálása, menedzselése, úgyhogy a sok éve halasztgatott dolgaimmal kezdtem foglalkozni, elsősorban dokumentumfilmek készítésével az általam is megélt évtizedekről, amelyeknek az igaz történetét a mai napig is csak részletekben írták meg. *Az átnevelés poklában* című filmben egy kolozsvári fiatalokból álló kommunistaellenes szervezkedés történetét mesélték el maguk a túlélők, akiket épp az juttatott börtönbe, aki beszervezte őket 1949-ben. Aki hallott is valamit a negyvenes-ötvenes években a pitești-i börtönben a politikai foglyoknak bevezetett kínzásokról, az sem tudhatta addig, hogy nagyon sok magyar is volt az áldozatok között. *A félelem nevében* és *A 7EK* című filmekben a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem és a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem diákjainak a kálváriája elevenedik meg, akiket 1958–59-ben, az '56-os forradalom utáni leszámolás második hullámában zártak ki negyed- és ötödévről. *Elfelejtett értékeink, a kolozsvári Hitel* című filmmel a kommunista *Korunk* árnyékában agyonhallgatott két világháború közötti kiváló folyóiratot igyekeztem hajdani munkatársakkal és elemzőkkel visszahozni a köztudatba. *Nyugatosok A Holnap városában*. A *Nyugat* folyóirat megalakulásának 100 éves megemlékezései idején jutott eszembe, hogy az Ady köré csoportosult költők időben egybeeső első jelentkezéséről, *A Holnap* című kötet és mozgalom megjelenéséről szinte egy szó sem esik, ez adta az ötletet, hogy a két irodalmi csoportosulás nagyváradi találkozásáról készítsék filmet, hisz a múlt század eleji magyar irodalom több volt annál, mint egyetlen folyóirat munkatársi gárdája. *Attila szekere a Szajna partján* egy székelyföldi szobrászról, Román Viktorról szól, aki Párizsban lett elismert képzőművész és idehaza elfelejtették. *Égig érhetne az ének* egy máig működő rockzenekarról, a Metropolról szól a kommunizmus évtizedeiben, a *Magyarok a Balkán kapujában* a bukaresti magyarok történetét meséli el. Majdnem az lettem én is, de úgy látszik, harminc év kevés volt ahhoz, hogy igazi bukarestivé váljak. A filmeket a Duna Televízió, a Magyar Televízió és a Román Televízió magyar adása sugározta, néhányat vetítettek a budapesti Uránia Nemzeti Filmszínházban, a

bukaresti Balassi Intézetben, valamint több erdélyi és magyarországi városban is.

A filmek mellett vállaltam egy társadalmi szerepet is. Amikor megalakult az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács, amely a romániai magyar nemzeti közösség autonómiájának a kiharcolását tűzte ki célul, csatlakoztam. Tíz évig voltam alelnök, tudtuk, hogy ez rövid távon nem érhető el, de abban ma is meg vagyok győződve, hogy egy kisebb közösség kiszámítható jövőjét csak egy hiteles, hivatalos státusz tudja biztosítani, egyébként ki lesz szolgáltatva a változó többségi politikai mezőny kénye-kedvének, sőt, amint azt már a közelmúltban is tapasztaltuk – horribile dictu –, még a csúfolódásainak is. Szerintem az autonómiaigényt ébren kellene tartani, a világ változik, sok minden – jó és rossz – lehetségessé vált, amit nem is oly rég el se tudtunk képzelni.

– *Élelművedet milyen fontos díjakkal ismerték el?*

– Ilyenkor azt illik mondani, hogy „a díjak nem érdekelnek, az ember nem azért dolgozik”, de hát az igazság az, hogy tulajdonképpen minden elismerés jólesik. Kaptam díjat dokumentumfilmért (Fekete vasárnap, *A legjobb alkotás 1994*, Határon Túli Filmek Fesztiválja, Siófok), jazzszerzeményért, zenélésért (*Az év szerzeménye 1989*, Romániai Zeneszerzők Szövetsége; *A Romániai Jazz Kiválósága 2010*, Muzza Alapítvány), filmzenéért (*Román Televízió „APTR” díj, 1995*), tévéműsoraimért (a *Magyar Televízió Nívódíja 1994*, a *Román Televízió Kiválósági díja 2006*), az autonómia eszméjének médiában való népszerűsítéséért (*Kós Károly-díj 2009*), televíziós újságírói és zenei tevékenységemért (*Bercsényi Miklós-díj 2020*), tévés, filmes tevékenységemért (*Arany Pillangó-díj 1996*, *EMKE*, *Janovich Jenő-díj 1999*, *EMKE*, *MŰRE Élelműdíj 2024*), a romániai magyar televíziózás újraindításáért (*Magyar Érdemrend Tiszti Keresztje 2010*). A legbüszkébb arra a díjra vagyok, amelyet eredetileg nekem szántak, de javaslatomra – hisz a televízió csapatmunka – nem én, hanem az a közösség kapta, amelynek tagja és tizenkét évig vezetője voltam: a Román Televízió magyar szerkesztősége 2001-ben átvehette a *Kisebbségeikért Díjat* a Magyar Parlamentben.

– *Rád mint meghatározó közéleti személyiségre büszkén tekint az erdélyi magyarság. Mit üzensz a fiataloknak, mi lenne a zenei, politikai, kulturális ars poeticád?*

Jazzest a bukaresti Cantacuzino-palotában 2010-ben

– Magamat legfeljebb média-mindenesnek tartom, és egy kicsit zenésznek. A kettő kiegészíti egymást: média-mindenesként mindig valamiért igyekeztem dolgozni, egy eszméért (a köz, a magyar közösség szolgálata), egy elvért (szabad szólás, magyarul), zenei szerkesztőként, menedzserként a fiatal tehetségekért. Jazzmuzsikusként, zeneszerzőként pedig én csak én voltam, *magamat adtam, vagy kerestem*.

A média, a nyilvánosság egy szeletében lehetőséget, szabad kezet kapni felér egy varázspálcával. Amihez hozzányúlsz, az bármilyen eldugott vagy titkos jelenség, ember, gondolat, a varázspálca érintésére láthatóvá válik. Milliókhoz eljuthat, észrevehetik, megtudhatják, megérthetik, továbbgondolhatják. Mondják: ami vagy aki nincs a médiában, az bizonyos szempontból nem is létezik. Ezzel viszont nem értek egyet, mert pont az teszi lehetővé a manipulációt, hogy miről beszél a főáramú média és mit hallgat el. Nem igaz, hogy amit nem kapott fel a média, az nem fontos, sőt, a mai világban sokszorosan igaz a kis herceg megállapítása: a lényeg láthatatlan. Viszont *az igazság, a lényeg felé vezető utat keresni, az úton haladni, megér egy életet*. Sokan úgy is gondolják, hogy tulajdonképpen maga az út a lényeg. Bocsánat, elkalandoztam.

Szóval kép, zene, szó, ezekkel dolgozni úgy, hogy ne add fel önmagad, szépnek tűnik. De lehetnek „kollaterális áldozatok”, például túl kevés idő jut a családra, a gyerekekre, a baráti kapcsolatokra, saját magadra. Nem panaszkodhatom, életem társával (B. Nagy Veronika, televíziós szerkesztő) észre se vettük, hogy már negyvenkét éve mondjuk egymásnak naponta: Jó reggelt! Hogy aludtál? Két fiam felnőtt, unokáim nőnek... Csak hát alkony felé, szürkületkor, amikor már közeledik az az idő, hogy se kép, se hang, és a zene is halkul, kezdi érezni az ember, hogy talán mégis, az élet nem egy *vagy-vagy* játék kellett volna legyen, hanem egy *is-is*. Csakhogy ez keveseknek sikerül...

- Gyakran mondod azt, hogy *játék*.

- Tulajdonképpen mindkét pálya (tévé, zene) olyan volt számomra, mint egy-egy nagy játék. Kötetnyi zenei cikket írtam, a régi magyar világi énekgyűjteményemet a mai napig használják muzsikuskok, tanárok, a magyar zene kedvelői, bekerült a magyar zene alap-dokumentum-tárába, mégse tartom magam zeneírónak, mert tudom, hogy mi mindenről írhattam volna még. Szerzeményeim között vannak olyanok, amelyeket több százezren meghallgatnak a youtube-on, ettől még nem én vagyok a könnyűzene- vagy jazzsztár. De legalább igyekeztem, hogy elérjem a hazai élvonalat. Szerettem, szeretek játszani, kipróbálni sok mindent, ami szakmai titkokkal terhelt nagy tudást, napi sokórás

Márton és Attila fiaimmal várat vívunk

Feleségem, Boros (B. Nagy) Veronika

hangszeren való gyakorlást vagy könyvtárakban eltöltött heteket igényel; lássuk, ha nagyon akarom, sikerül? Ennyi.

A műfajaim többsége, főleg ami a tévéműsorokat vagy a könnyűzenét illeti, időhöz, korszakhoz kötött, főként technikailag. Rövid idő után archívumdarab lesz belőle. Talán a dokumentumfilmek még érdekesek lehetnek később is, letapintható belőlük egy korszak más eszközökkel nem látható valóságselejte. Nem tudom tanácsolni, hogy csinálja utánam valaki... A tisztább, egyműfajú képleteket az emberek még ma is jobban megértik.

– Sokfelé sodort az élet, sok mindennel foglalkoztál. Melyik időszakodat tartod a legfontosabbnak?

– Az 1990–2012 közöttit, amikor a Román Televízió országos magyar adásának voltam a főszerkesztője, mikor immáron egy új korszakban, új játékszabályok között kellett küzdeni a szabad szólásért, és amikor milliók nézték az újraindított magyar adást, ami ma már nem mondható el a futballközvetítéseken kívül egyik magyarul sugárzó televízióról sem. Az irányelvünk kimondva és kimondatlanul a köz szolgálata volt.

A köz, esetünkben szakmai nyelven épp a célközönségünk volt, azaz a romániai magyarok. *A műsort róluk, nekik és értük (!) készítettük.* Ugyanakkor mindenkire szólunk, aki tud magyarul, vagy érti a román feliratot. Kiderült, hogy ennek a korszaknak az emléke legfeljebb a nézők egy részében maradt meg. A filmeket, zenei műsorokat újra lehet nézni, de a csatározások, a kulisszák mögötti küzdelmek, konfliktusok nyomát legfeljebb az én idegpályáim őrzik. Megtisztelő, hogy emberek az utcán még ma is megszólítanak, kedvesen, szinte szeretettel, akár csak rég, de a nevemet egyre kevesebben találják el.

- *Nem mondtad el, hogy mit üzennél a fiataloknak?*

- Szóval, hogy mégis mit javasolnék, tanácsolnék? Most, hogy nyitott a pálya és legfeljebb az anyagi lehetőségek korlátozzák a fiatalokat, nem káderlap vagy szülői kényszer, talán épp a bőség zavarában, nehezebb a tájékozódás, hogy ki milyen pályát is válasszon, merre forduljon. Mindenekelőtt ne dőlj be tetszetős vagy divatos áramlatoknak, ideológiáknak! Figyeld és ne hagyd magad megkaparintani! Az erősek szeretnék, ha csak az ő hangjukat, jó/rossz modelljüket követnéd. Szeretnék,

Pihenni kéne

hogyan legyen saját identitásod, főleg ne olyan, ami egy közösséghez és egy irányadó gondolatvilághoz köt. A nemzet, a vallás elavult kategóriák, fékeznek – szól, aki teljhatalmúan akar feletted uralkodni. Tudja, hogy ha van saját JÓ/ROSSZ mérleged, saját értékrended és körülötted emberek, akik ugyanúgy gondolkoznak, nem fogsz bedőlni a manipulációnak. A hit – iránytű, értékrendszer, viszonyítási alap. Ha elveszted vagy elhagyod a hited, akaratlanul találsz majd másikat, azt, amit a leggyakrabban tol eléd a kedvenc netlapod.

Az, hogy egy történet, történelem folytatása te vagy, ne hidd el, a múlt nem számít – mondják. Pedig semmit nem fogsz érteni a mából, ha nem ismered az előzményeket. A közösséged múltja a tied is, építeni lehet rá. Ha nincs múltad és közösséged, aminek fontos vagy és ami fontos neked, olyan leszel, mint az ember, aki elveszítette az árnyékát. Ne gondold, hogy csak a kézzelfogható, látható materiális világ vesz körül! A kis hercegnek van igaza, a lényeg láthatatlan. Hinni kell!

Azt mondanám: legyen egy iránytűd, egy kritériumod, ami szerint keresed az utad. Mindenek előtt próbálj olyan jellegű munkából megélni, amit szeretsz, ami egyben a hobbid is. És próbáld ki azt is, hogy milyen az, amikor úgy érzed, tettél valamit, mondtál valamit, ami fontos nemcsak neked, hanem másoknak is, egy közösségnek, amelyhez tartozol, embereknek, akiket meg szeretnél szólítani. Nem biztos, hogy bárki meghálálja. Megtörténhet majd, hogy a hátszél is szembe fúj, hogy még a feltételezett szövetségeseid között is vannak olyanok, akik nem értenek meg, vagy ellenérdekeltek. Lehet, hogy nem gyűjtesz halomra pénzt, de ne keseredj el! Próbálj meg a körülötted lévő világra nem úgy nézni, mint egy képernyőre vagy egy filmre, csak önmagad kivetítésére, hanem nyújtsd ki gondolatban a kezed, és ki tudja, akkor fogja meg valaki a kinyújtott kezed, amikor nem is várod, amikor már nem is számítasz rá.

Tőkés Lóránt

„...RAGADD MEG A KUNT ÖVÉNÉL FOGVA...”

– *Az övfogás archaikus formái és mitológiai háttere
a Szent László-legenda falfestményeken* –

A 19. század végétől fokozódó figyelem kíséri a középkori templomainkban egyre nagyobb számban fölbukkanó Szent László-legenda falképeket. Művészettörténészek, néprajzkutatók, régészek, kultúrtörténészek, lelkészek, ikonológusok, restaurátorok tollából egyre gazdagabb és izgalmasabb elemzések születtek, amelyek a falképek eredetével, stílusával, értelmezésével foglalkoznak. Ezek a falfestmények templomok falára készültek, a középkor keresztény hívőinek szóló tartalmakkal. A templom az „*imago mundi*”, kozmológiai szent hely, az istenek háza,¹ amelynek építési terve meg volt írva a csillagokban, ezért az építés kivitelezői égi mintákat követtek.² „A templom belső négy része a négy világtájat képviseli. A templom belseje a világmindenség. Az oltár a Paradicsom, amelyet keletre helyeznek el. (...) A nyugati rész ezzel szemben a sötétség, a rémület, a halál területe, az elhaltak örök lakóhelye, akik az utolsó ítéletkori feltámadásra várnak.”³ A Szent László-legenda megörökítése – az esetek többségében – a templomok nyugati-északi falain ugyanezen ősi vallásos élményen és igényen alapszik. Egy *hierophánia*, amely biztos eligazodást nyújt a szakrális térből való kilépés után is, amely inkább a szentség, az elvontabb hit nyelvén szól, mintsem a racionalitás világán keresztül. A magyar hősepikának ezen képi ábrázolása a magyar középkori ikonográfia egyedi alkotása, ahol Szent László személyében „a hivatalos egyházi szentkultusz összefonódott a néphagyománnyal, a mondák és a hiedelmek világával.”⁴ Nyilvánvaló tehát, hogy a különféle képi szimbólumok, attribútumok nyelvén már a maguk korában is nagyon beszédes falképek jelentős hatással voltak azokra a közösségekre,

1 Mircea Eliade: *A szent és a profán*. Szekszárd, 2014, Helikon Kiadó, 43. p.

2 Uo. 44. p.

3 Uo. 45. p.

4 Magyar Zoltán: Szent László a magyar művelődéstörténetben. *Korunk*, 2016/8. 30. p.

amelyek az emlékezetükben, szájhagyományukban őrizték a hős király emlékét. Ráadásul a „Szent László-tisztelet a művészi megformálás terén is határozott népi igényekkel, elképzelésekkel találkozott: az egyházi megrendelésre készült oltárok, falképek, szobrok vagy ötvösmunkák nemegyszer sajátos népi jegyeket viselnek magukon, elrugaszkodva a korabeli szentábrázolások egysíkú, egymástól gyakran csak attribútumaiban megkülönböztethető alkotásaitól.”⁵ A Szent László legendákhoz (szájhagyományban, az írott és képi anyagban) fűződő jelképek, kellékek (csatabárd, korona, dicsfény, kehely,⁶ kesztyű,⁷ szív, kard, pénz, íj, deréköv stb.) gazdagsága, az események mitikus síkja (üstökön ragadás, leányrablás, lerántás, halhatatlanok párharca, Achilles-ín elvágása, lovak küzdelme, sziklahasadás, vízfakasztás stb.) és asztrálmítoszi vonatkozásai egy olyan gondolkodásmódra emlékeztetnek, „amelyek ősi képekben, szimbólumokban fejezi ki magát, s ezek régebbiek a történeti embernél, ősidők óta vele születettek.” Éppen ezért „bölcseesség a hozzájuk való visszatérés.”⁸

Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy a legendában emlegetett övmegragadás és lóról való lerántás, valamint a küzdelemjelenet néme-lyikén előforduló övfogásos párharc eredetének gyökereit megvizsgálja. Már korábbi tanulmányban is felhívták a figyelmet, hogy az „egy egy elleni személyes küzdelmek alaposabb elemzésére további kutatások szükségesek.”⁹ Feltételezésem szerint a mitikus birkózások archaikusabb változatát az övharc- vagy derékfogásos ábrázolások jelentik, illetve az, hogy ezen archaikusabb küzdelem-ábrázolások hogyan jelen-tek meg az írott szövegekben, képi ábrázolásokban.

5 Uo. 34. p.

6 A kehelynek külön Szent Lászlóhoz fűződő legendája is van: a váradi ezüst csodacsésze, mint az istenitélet „igazság kelyhe”. Erdemes összevetni a nart hősköltemény Uacamong nevű „igazság kelyhével”. Vö. Hősmondák a nartokról (ford. Kovács J. Béla). In *Jászvári Évkönyv*, 2007, 61. p.

7 Az oklándi angyali koronázás epizód egyik hangsúlyos eleme a trónszéken ülő király bal kezében levő jobbkezes kesztyű, mint hatalmi jelkép, ugyanakkor jobb kézzel a püspök felé emel egy (megfigyelésem alapján) kelyhet vagy poharat, aminek a halvány körvonalat lehet kivenni. A kesztyű és a kehely is része volt a koronázási kellékeknek.

8 Jung C. G. In Hoppál Mihály, Jankovics Marcell, Nagy András, Szemadám György: *Jelképtár*. Budapest, 2010, Helikon Kiadó, 5. p.

9 Sashalmi-Fekete Tamás: *Újabb kutatási eredmények a Szent László-legenda falképeiről*. In Sashalmi-Fekete Tamás (szerk.): *Székelyek a keleti végeken. Harckészültségben minden időben*. Székelyudvarhely–Székelyderzs, 2020, Molioris-Arany Griff Rend Egyesület – Székelyderzsi Unitárius Egyházközség, 38. p.

A lejegyzett legendák nem részletezik a birkózás formáját, ezeket miniatúrákon, falképeken fedezhetjük fel. A 14. századi *Képes Krónikában* található legenda így írja le a jelzett eseményeket: „Szent László herceg meglátott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával. Azt gondolta tehát Szent László herceg, hogy ez a váradi püspök leánya, és ámbár nehéz sebben volt, mégis nagy hamar üldözőbe vette lova hátán, melyet Szögnek nevezett. Midőn azután lándzsavégre megközelítette, semmire sem ment vele, mert az ő lova sem maradt vissza semennyit sem; így mintegy kartávolság volt a lándzsa hegye és a kun háta között. Rákiáltott tehát Szent László herceg a leányra, és mondá: »Szép hűgám! Fogd meg a kunt övénél, és vesd magad a földre!« Az meg is tette. Mikor a földön hevert, Szent László herceg közlőről át akarta szűrni a lándzsával; a leány akkor nagyon kérte, ne ölje meg, hanem bocsássa el. Ebből is kitetszik, nincsen hívség az asszonyokban, bizonyára fajtalan szerelemből akarta megszabadítani. A szent herceg azután sokáig mérkőzött a férfiúval, majd elvágta inát és megölte. De az a leány nem a püspök leánya volt.”¹⁰ A „P” iniciáléban megfestett kép hangsúlyos eleme a jelzett legendarészlet birkózás jelenete, ahol a küzdő felek egymást derékon ragadva küzdenek. Ugyancsak a *Képes Krónika* őrizte meg Botond és az óriás görög fegyvertelen birkózásának emlékét is. Képi hasonlóságokat a 13. századból a *Keresztes Biblia*¹¹ egyes miniatúrái¹² mutatnak¹³, ahol Jákób tusakodását az angyallal derékfogásos párharcként ábrázolja.

Időrendben a következő írott hagyomány Mügeln Heinrich 1358–1369 között lejegyzett krónikájában (*Ungarnchronik*) található: „Akkor odakiáltott Szent László a leálynak, és mondá: Ragadd meg a hitetlent az övénél fogva, és bukj le véle a földre. A leány megtette. Ekkor László, a szent herceg megsebesítette a földön fekvő pogányt és meg akarta ölni. Akkor felpattant a pogány és sokáig birkózott Szent

10 *Chronicon Pictum. Képes Krónika. 14. század* (ford. Geréb László). Budapest, 1993, Magyar Hírlap és Mecénás Kiadó.

11 The Crusader Bible (<https://www.themorgan.org/collection/crusader-bible/patronage>) (Utolsó letöltés: 2024. 07. 01.)

12 A hasonlóságok mellett hiányoznak a legenda csatajeleneteiben gyakran felfedezhető markáns motívumok: üstök hátrahúzása, hátrafelé újzás vagy éppen a (övfogás)párharc és a saroksebzés összetett kompozíciója.

13 Jékely Zsombor: *Szent László kunok elleni csatájának képciklusai a középkori falfestészetben*. In Szent László emlékkönyv, BGAZrt, 2021.

Lászlóval.”¹⁴ Az ugyanebből a századból származó veronai *Passio Sancti Georgii* egyik miniatúrájában a Szent Györgynek a sárkánnyal való küzdelmét ábrázoló művész a kiszabadított leány kezébe övet helyez, amit a sárkány nyakába hajított (ennek azért van jelentősége, mert Szent Györgyöt tartják Szent László keresztény előképének). A kép szó szerint megegyezik a *Legenda Aureában* leírt jelenettel: „Azt mondta ekkor a leánynak: –Vesd övedet tüstént a sárkány nyakába, leányom! Az meg is tette.”¹⁵

A 15. századi legendalejegyzésekből már hiányzik a deréköv említése, csupán a lerántás pillanatát tartják fontosnak leírni a szerzők. Antonio Bonfini, aki Thuróczy krónikájának több más szövege mellett a László-legendát is forrásként használta *A magyar történelem tizedeinek* megírásakor 1497-ben, így írja le a küzdelmet: „...odakiált a bámulatos szépségű leányzó, hogy vesse le magát a lóról, és rántsa magával a támadóját is.”¹⁶ A szakirodalom úgy sejtí, hogy Bonfini és Mügel szövege a falképek ismeretében született. Több mint érdekes a lerántás jelenetének a leírása, hiszen az egyik legritkább jelenet a napjainkra fennmaradt falképek sorában. Véletlen lenne, hogy épp olyan falképeket ismertek, ahol ez a mozzanat szerepel? Ugyanakkor a leírások nem felelnek meg pontosan a képi megoldásoknak, hiszen Bántornyan földön áll a leány, Zsegrán a földön álló leány (húzza lefelé?) fogja a kun kezét, mintha búcsúzna, Türjén mindketten zuhannak a lóról, a szöveg viszont azt mondja, hogy a lány önmagával együtt lerántja az elrablóját. E „bámulatos szépségű leányzó” az 1559-ben kiadott Benczédi Székely István *Chronica ez Vilagnac Yeles dolgairól* munkájában már nem rántja le a kunt az övénel fogva a lóról. A nevét azonban megtudjuk: Szent Aglit/Angiit/Anglit asszony, azaz Szent Ágnes.¹⁷

Feltűnő, hogy a történet lejegyzői még abban a néhány mondatos szövegben is fontosnak találták leírni a „megragadás és lerántás” mozzanatát. Mintha egy korábbi szóbeli vagy írott hagyomány sajátos

14 Jánó Mihály: A hitvalló lovagkirály. In Isó M. Emese, Kollár Tibor, Kovács Gergely (szerk.): *Lovagkirály. Nyiregyháza – Kolozsvár, 2021*, Iskola Alapítvány Kiadó, Kárpátok Eurórégióért Regionális Fejlesztési Közhasznú Egyesület.

15 Uo. 21. p.

16 Uo. 25. p.

17 Összevetésképpen: Oklánd falu nevét, a középkori Ágnes (Anglont/Aglent) nevéből eredeztetik. vö. KISS Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest, 1980, Akadémiai Kiadó.

formulája lett volna, amelyet nem lehetett kihagyni. A lejegyzésekben kiemelt övtől való lerántás képi rokonsága napjainkra Zsegra, Bántor-nya templomaiban látható. A keleti határvidék falképein ez teljesen hiányzik. Nincsen olyan legendaábrázolás, amelyen a lerántás (amennyi-
ben úgy értelmezzük, hogy az övétől fogva ragadja meg) és az övharc jelenetek együtt szerepelnének.

A legenda küzdelemjelenetét a következő templomi falképeken ábrázolják övfogásos birkózásként:

1. Sepsikilyéni unitárius templom;
2. Sepsibesenyői református templom (elpusztult falkép, amit Huszka József akvarell másolatából ismerünk);
3. Maksai református templom (elpusztult falkép, amit Huszka József akvarell másolatából¹⁸ ismerünk);
4. Oklándi unitárius templom.¹⁹

Oklándi övfogásos párharc (a szerző fotója)

18 Az akvarell-másolat birkózás jelenete nem egészen pontos. Valószínűsítem, hogy övfogásos a párharc.
19 Sepsikilyén, Sepsibesenyő, Maksa egymás szomszédságában levő háromszéki falvak. (Homoród)Oklánd Udvarhelyszéken található, viszonylag távol e három falutól.

A többi eddig ismert falképen a küzdelemjelenetben a váll, a kar, a torok megragadást fedezhetjük fel. Ezen tanulmány nem kutatja ezek eredetét.

A deréköv tisztelete, szimbolikus tartalma már a korai mítoszok, eposzok, legendák világában is felfedezhető. Az ókori görög mitikus hős, Héraklész 9. munkája az amazonok királynőjének, Hippolüté bűvös hatalmú övének a megszerzése volt. Ugyancsak Héraklészhoz kapcsolódik az a történet, miszerint Ekhidné három fiút szül a hősnek, aki hagyatéknak hátrahagyja íját és övét az aranycsészével, azzal a kikötéssel, hogy azé legyen a királyság, aki képes lesz az íjat felajzani, és az övet felcsatolni. A három fiú közül Szküthész lesz a király, a szkíták mitikus ősapja. Az északi mitológia Tór isten legyőzhetetlenségét nemcsak a mágikus pörölye, hanem az erőöve, a Megingjörd is biztosította.²⁰ Nem véletlen, hogy egy germán mitológiai hős sárkánykigyóval való epikus küzdelmét egy övcsatra dolgozta ki az 6–7. századi avar kori ötvös.²¹ A középkori keresztény legendákban is találkozni az öv szimbolikájával. Ilyen Szent Patrik, Írország védőszentje, aki egy meghatározó élmény során egy kőövet kapott az égiektől, amely azt jelképezte, hogy Isten különleges megerősítést adott neki. Ez az öv segített neki a kereszténység terjesztésében az ír szigeteken. A Szent Györgyöt megörökítő legenda említést tesz arról, hogy egy deréköv segítségével sikerült legyőzni a sárkányt. Ereklétisztelet övezi Szűz Mária teveszőr övét, Szent Domonkos pamut övét is.

A mitikus, legendai tartalmakon túl, az öv mint az egyik legrégebbi ruhadarab a mindennapi életvitel fontos kelléke volt. Régészeti emlékek alapján a bronzkorban már ismert volt. Anyaga lehetett bőr, szövet, selyem, nemesfém, amit a nők és a férfiak egyaránt deréktájon viseltek. A ruházat összefogásában, a nadrág megtartásában, valamint különféle használati tárgyak (szerszámok, fegyverek, pénzermék, írószerek, hangszerek) szállításában, tárolásában játszott szerepet. Nagy erőt igénylő fizikai munkák, súlyok, emelések esetén csökkentette az alsó hátra nehezedő nyomást, illetve védte a hátat a hátrafeszléstől. Már a kezdeti időkben státuszszimbólumként is létezett: díszítési módjával, anyagának megmunkálásával, formájával, színével viselője társadalmi

20 Sz. A. Tokarev: *Mitológiai enciklopédia I–II*. Budapest, 1988, Gondolat Kiadó, 603. p.

21 Kiss P. Attila: Különös kép az övcsaton – Egy ábrázolás értelmezésének nehézségei. *Élet és Tudomány*, 2014/9.

rangját, helyét, vagyonát és származását is tükrözte. Fegyvertartó öv (fegyverövek) funkciója miatt a férfiasság egyik jelképe is; érintését, leoldását csak tulajdonosa vagy az a személy végezhetette el, akinek erre a tulajdonos engedélyt adott.²² Díszei, veretei bajelhárító, védő szereppel is bírtak. A „felövezés” a hatalom átadása, harcossá avató rítus volt.²³ Minden szándék, amely az öv megérintését illeti, ellenséges és harcra ad okot; ez alól csak a bensőséges kapcsolatban élők (szerelmek, testvérek, házastársak, bajtársak) közötti gesztus lehetett kivétel. Értelmezésem szerint a kun és a leány közötti bensőséges kapcsolat megléte miatt „ragadhatja” meg a lány a gyanútlan kun derékövét. A *Képes Krónika* szövege is megemlíti, hogy a leány „fajtalan szerelemből” kegyelemért könyörög a kun életéért, sőt egyes falképeken a kun a leány ölébe hajtja le fejét. A derékon viselt öv ugyanakkor a határvonal a lelkiség és a testiség között, a felső világ és az alsó világ között.

Megfigyelésem alapján összefüggés van az övön-derékon ragadás és az archaikus, mitikus párharcok között. László Gyula professzor érdeke volt, hogy felhívta a figyelmet Szent László és a kun közötti küzdelem mitikus voltára. A sebezhetetlen-fegyvertelen hősök kozmikus méretű párviadalára több párhuzamot is felhozott különféle képi ábrázolásokkal, amelyek között derékon ragadást látunk az uráli (Kockij Gorodok) 9. századi ezüsttálon, a *Képes Krónika* „P” iniciáléjában vagy övfogásos küzdelmet egy 12. századi perzsa miniatúrán.²⁴ Vargyas Lajos ezeket különféle belső-ázsiai mitikus hőskölteményekkel gazdagította, megállapítva azt is, hogy a birkózáskor „mindig csipőn ragadják meg egymást”²⁵. Érdeemes megemlíteni, hogy ezen párviadatok a régi mítoszokban, eposzokban gyakran döntetlenül érnek véget, továbbá nem szerepelt a küzdelemben nő. A párharc két fél – korai formájukban

22 A férfiasság további jelképe a láb-térd-boka; ezekhez férfierő-jelképként kapcsolódik az Achilles-in is, amelynek elvágása kasztrálás értelmű, a férfi-hős végzetét jelenti.

23 Hoppál Mihály, Jankovics Marcell, Nagy András, Szemadám György: *Jelképtár*. Budapest, 2010, Helikon Kiadó, 234. p.

24 László Gyula: *A Szent László-legenda középkori falképei*, Budapest, 1993, Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, 30-32. p.

25 Vargyas Lajos: Honfoglalás előtti hagyományok Szent László legendájában. In Mezey László (szerk.): *Athleta patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez*. Budapest, 1980, Szent István Társulat Kiadó, 12. p.

félistenek, bikaistenek, ikeristenek²⁶ – hegyeket rengető birkózása, akik a kezdeti korokban szörnyekkel, majd félistenekkel, végül emberi ellenséggel küzdenek. Napjainkban is fellelhetőek olyan rituális, táncszerű bevezető elemekben gazdag pusztakezes párharcok, mint a mongol *bökh*²⁷, a japán *szumó*, a kazak *kizil küsz*, a tatár *kirpinar*, amelyek fontos naptári ünnepekhez, évfordulókhöz is kapcsolódnak.²⁸

A sumér-akkád Gilgames-eposzban (Kr. e. 22. század) a küzdelem előtti szerelmi fogságba ejtett félig állat Enkidu – bár látszólag más a kontextus – a Legenda Aureában lejegyzett sárkánnyal mutat rokonságot, akit a viadal előtt a leány leoldott övével ejt foglyul: „Mikor a csorda Enkiduval az itató vizébe gázol, megoldja övét a leányzó²⁹, s úgy tesz, hogy Enkidunak tessék; kibontja magát a leányzó, vállig, csípőig, combig, térdig, s úgy tesz, hogy Enkidunak tessék, hogy Enkidu vére zubogjon!” A folytatás már a falképi pihenés jelenet szép mozzanatára emlékeztet: „Visszasompolyog s a leányzó lábához bújik nyöszörögve. Az meg cirógatja, becézi, ily szavakat súgva fülébe; »– Szép vagy Enkidu, istenekkel vetélkedik tested erőben...«”

A küzdelem kozmikus síkon, szent térben zajlik a két hős között:

*Enkidu a nászház ajtajába vetette lábát
 Gilgames nem hagyta belépni
 megragadták egymást a nászház ajtajánál
 az utcán kötekedtek a nyílt színen
 az ajtófélfák remegtek a fal megroggyant
 Gilgames és Enkidu megragadták egymást bikákként³⁰ birkóztak
 Gilgames térdre esett földön a lába kihűlt a haragja kifulladt a lélegzete
 hogy lélegzete kifulladt*

-
- 26 Vö. Gilgames, Él (Izráél) eredetileg a közel-keleti bikaistenek emlékei. Az oguz hősmonda gyermek Bikács kánja juh bokacsonttal kockázik, mielőtt a rátamadó bikával megküzd. Vö. Adorján Imre és Puskás László (ford.): *Dede Korkut könyve*. Budapest, 2002, Európai Folklor Intézet, L'Harmattan Kiadó.
- 27 Bökh. Mongolian wrestling (<https://www.youtube.com/watch?v=Qfp1pmvFidw&t=198s>) (Utolsó letöltés: 2024. 07. 01.)
- 28 Hidán Csaba László: A Szent László-legendá falképeinek fegyverábrázolásai. In Sashalmi-Fekete Tamás (szerk.) *Székelyek a keleti végeken. Harckészültségben minden időben*. Székelyudvarhely–Székelyderzs, 2020, Molioris-Arany Griff Rend Egyesület – Székelyderzsi Unitárius Egyházközség, 52. p.
- 29 László Gyula szerint az elrabolt lány övnyélkülisége, kibontott haja és pártája „az érintetlenség és az odaadás határterületein mozog”. I. m. 200. p.
- 30 A magyar néphagyomány is ismeri a „bikatáltosok” küzdelmét.

*Enkidu neki mondta Gilgamesnek
egyszerinek szült anyád téged³¹ (...)
És szólt Gilgames is:
– Mellettem állsz majd igaz testvérként,
harcban a társam!”³²*

Egy burját hőséneken, amelyben Hanhan Szogtó vitéz küzdelmeiről van szó, a Sárga-Sárkánnyal ekként küzdenek:

*Szájjal szúrós szókat szóltak,
Bösen becsmérelték egymást.
Bikaborjak párás pusztán –
Bögve egymásra rontottak!*

Majd a hősének további részében:

*Ganig vitéz hetykén mondta:
– „Ördöggel is megverekszel?
Öreg rútság, kezdjük akkor!
Ököltre, birokra keljünk?” (...)
Hanhan Szogtó bal kezével
Hatalmasan megragadta,
Melle alatt szorította,
Másik, erősebb kezével
Jobb térde alatt megcsapta.”³³*

Homérosz eposzában (Kr. e. 8. század.) Odüsszeusz és Aiász a felövezkedés után egy kör közepére lépnek, rituális jelleget adva a birkózásnak.

*majd fölövezkedtek s odaléptek a kör közepére,
s megfogták egymást ölelőn izmos kezeikkel:(...)
S lám Odüsszeusz sem tudta a földre ledönteni Aiászt,
sem pedig Aiász őt, hisz Odüsszeusz győzte erővel.
Szólt, s fölemelte; de volt Odüsszeusznak gondja a cselre:
hátul a térdhajláson ütötte, s a tagjait oldta;*

31 Háklár Noémi (ford.). In: *Antik Tanulmányok*, 1998, 42. p.

32 Zászlós Levente (ford.): *Gilgames*. Budapest, 2004, Tertia Kiadó, 2004, 13. p.

33 Lórinz L. László (ford.): *Irenszej. Burját hősének*.

*hátraesett rögtön, mellére pedig nagy Odüsszeusz
hullt: körülöttük a nézők mind bámulva csodálták. (...)
S fölpattanva talán harmadszor is összeakadnak,
hogya Akhilleusz föl nem kél, s nem fékezi őket:
„Már ne tusázzatok itt, örölve erőtok a baj közt:
győztes mindkettő: egyformán véve a díjat
menjete el, más is hadd tudjon küzdeni köztünk.”³⁴*

Az bibliai ószövetségi elbeszélésben (Kr. e. 6–5. század) Jákób istennel való „derekas helytállása” jeleníti meg ezt a kultikus párharcot.³⁵ „Jákób pedig egyedül maradt, és tusakodott vele egy férfú, egész a hajnal feljöveteléig. Aki mikor látta, hogy nem vehet rajta erőt, megérintette a csípője forgócsontját, és Jákób csípőjének a forgócsontja kiment a helyéből a vele való tusakodás közben. (...) Ekkor azt mondta neki: Mi a neved? Ő így felelt: Jákób. Erre azt mondta: Nem Jákóbnak hívnak ezután, hanem Izráelnek, mert küzdöttél Istennel és emberekkel, és győztél.”³⁶

A perzsa Rusztem és Szuhráb párharcában mintha a falfestményünk szöveges megfogalmazását olvasnánk (Kr. u. 10. század):

*S mikor már a hősök s a jó ménlovak
ki tudták pihenni e vad harcukat,
az ívhúrta akkorra vesszőt vetett
a híres, koros hős s a kezdő gyerek.
A testükre vért s arra párdúc simult,
rá nyíl és gerely hasztalan-szállva hullt,
zúdult bár a nyíl, mint a zápor ha dül,
s mint hulló levél hogyha fáról röpiül.
Keserv szállta meg már a két hős szívét,
s most megfogták egymásnak bőrszűj-övét;
Tahamtan ha félkézbe sziklát ragad,
az éjszínű szirt földbe meg nem marad.(...)
Lovukról lepattanva mindketten ott,*

34 Devecseri Gábor (ford.): *Homérosz: Iliász*.

35 Már az anyja méhében tusakodik a vörös és szőrös ikertestvérével, Ézsauval. Küzdelme Él, ősi kánaáni bika- és viharistennel történik.

36 Biblia. 1Móz 32,24–28.

*s le nem véve vértet és harc-sisakot,
s lovuk szirthez állítva, támadtak ők,
a szívük kitárván a bánatnak ők.
Oroszlán gyanánt vív a két jó vezér,
özönlött verejtékük, ömlött a vér.
A nap kélt, a nap hullt, megint este lett,
s hol ez győz, hol az győz a másik felett;
majd lendült az ifjú, mint bőszen elefánt
s mint támadó oroszlán, Rusztem iránt;
övét megragadván, aképen rántja meg
a föld is belérendül és megremeget.³⁷*

Kétségtelen, hogy a fentebb idézett szövegelemek közül Rusztem küzdelme áll a legközelebbi rokonságban a falképek övharcával.

A legenda egyes jeleneteinek archaikus előképei, mitikus vonatkozásai³⁸, amelyek régi mítoszokban, eposzokban, hősénekekben is felfedezhetők, azt sejtetik, hogy a 13–14. században készült falképek egy olyan mitikus gondolkodás apró „emlékcserepdarabjai”, amelyeket őseink átörökítettek sok évszázadon, évezreden keresztül. Ezen emlékek szívságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy *Szent Lászlónak a szájhagyományban* élő legendáit még a 16. században is költők verselik meg.³⁹ Az övfogás hajdani kozmológiai, asztrálmítoszi tartalmát sejtethetjük, de hogy a falképfestő művész mennyire volt ezzel tisztában, azt teljes magabiztossággal igazolni nem tudjuk, viszont roppant beszédes, hogy a szentté avatást előkészítő vatikáni bíborosok a bevett gyakorlatól eltérően László névünnepeét 1192-ben, június 27-re, a csillagjelenés napjára helyezték, azaz a nyári napforduló időszakára, amikor az égen a Nappal együtt álló Sirius⁴⁰ a legfényesebb csillag. A legendák Szent

37 Devecseri Gábor (ford.): *Abulkászim Manszúr Firdauszi: Királyok könyve*. Budapest, 1959, Európa Könyvkiadó.

38 A tüzet-füstöt okádó kun, a kétszarvúság sámánkori párhuzama, leányrablás és lábsebzés ősi motívuma.

39 Tóth István: Szent László király emléke költészetünkben. *Vigilia*, 1992/5. 355–363. p. Legújabb érdekes összefüggés költészet és a képi ábrázolás között a székely-szentléleki Szent László és a vérmedve küzdelme freskó jelenete. Lásd: Sashalmi-Fekete Tamás: Egyedi sajátosság a középkori székelyek Szent László tiszteletében. In *László királytól Szent Lászlóig. A Magyarságkutató Intézet Kiadványai (61)*. Budapest, 2023, Magyarságkutató Intézet, 50–51. p.

40 A sumérok *Shukudu* azaz *Ijász* névvel illették, akárcsak a perzsák a *Tir* elnevezéssel.

Lászlójának napistenhez illő tettei és vonásai⁴¹ így válnak érthetővé (a szent ugyanis egy megfogalmazás szerint a „csillagok között fényességes csillag”). A nyugati falon (a templom legsötétebb területén) indított falfestmény a „várból való kivonulás”, amit a keleten felkelő nap megvilágít, a napisten reggeli feljövételét idézi meg, akárcsak a küzdelem nappal-éjszaka (déli napforduló) párharca, hogy majd a nap végén, alkonyatkor „lepihenjen”. A középkori ember, akinek életét, hitvilágát, gazdasági tevékenységét a természet ciklikus körforgása határozta meg, fokozottabb figyelemmel kémlelte az eget, a csillagokat. „Eleink számára a csillagképek nem csupán vonalakkal összeköthető fénypontok voltak, a bolygók sem csak az ég pontszerű vándorai, hanem hatalmas természet-, sors- és történelemformáló erők megtestesülései. Meghatározták az ember világmépét, s jelen voltak életében: ünnepeiben, tudományában, művészetében.”⁴² Jankovics Marcell idézett könyvében igyekezett a falképciklus jeleneteit asztrálmítoszokhoz, csillagképekhez megfeleltetni. Figyelmét nem kerülte el a küzdelemjelenet sem: „A falképen látottakat összevetve az egykorú égi látvánnyal és az egyiptomi, hindu, kínai, perzsa, görög és finnugor párhuzamokkal, arra a következtetésre jutottam, hogy a megsebzett kun vitéz a nyár csillagképét, az Oriont személyesíti meg, ellenfelét, a Bikát László herceg (a nyár kezdetén a Bikában jár a Nap).”⁴³

Ha szemügyre vesszük az ősi mítoszok hőseit, akkor a megfeleltetés világozássá válik. Gilgames nemcsak a félig állat Enkiduval kell „bikaként” megküzdjön, hanem le kell győznie az Égi Bikát is. Az egyiptomi mitológiában Széth bika képében öli meg Oziriszt. Jákób Él kánaáni bikaisztennel tusakodik. Bikaként küzdenek a burját hősénekből Hanhan Szogtó és Ganig hősök. Az oguz mondában Bikács kán⁴⁴ pusztá kézzel tartóztatja fel a bikát, majd fejét veszi. A bikával való küzdelem emlékét fedezhetjük fel a Toldi-mondakörben. Szent György névünnepe is ezért a Bika havának az indítója.

41 Vízfakasztás, aranykorona, dicsfény, fehér ló, félhold alakú bárd, sebezhetetlenség mind napisteni jellemzők.

42 Jankovics Marcell: *Csillagok között fényességes csillag*. Budapest, 2017, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 8. p.

43 Jankovics Marcell: *Jelképkalendárium*. Debrecen, 1997, Csokonai Kiadó, 186. p.

44 Adorján Imre és Puskás László (ford.): *Dede Korkut könyve*. Budapest, 2002, Európai Folklór Intézet, L'Harmattan Kiadó.

Ide kíváncznak azok az Orion csillagkép⁴⁵ Rigel⁴⁶ csillagához kapcsolódó egyetemes mitológiai hagyományok, amelyek szerint ez a hérosz az isten lába, térde, bokája, lábujja.⁴⁷ Legtöbb archaikus képzet szerint ez sebesült vagy sérült láb, mint a skandináv mítoszban Aurwandill lábujja, amit Tór letör, a görög Akhilleusz sarka, Oidipusz „dagadt lába”, Ataj Ulán lábujja⁴⁸ vagy kaukázusi Szoszlán térdei.⁴⁹ De ugyanezt a mitologikus hagyományt őrzik a *Hajnalka*⁵⁰ magyar népmese vagy a sárkányölő típusú magyar népmesék, ahol a hős a híd alá rejtőzve sebzí meg a sárkány lova lábát, továbbá a betyárballadaink „gyökérben megbotló” hősei⁵¹ is. A bokának (asztragalosz csont) férfiasságot biztosító, kultikus erőt tulajdonítottak több ázsiai kultúrában. Hanhan Szogtó burját hősnek születése után a lábához bivaly bokacsontot tettek⁵², a nart hősenek Bartrazd nevű hőse gyermekkorában ökor bokacsontot kellett lenyeljen, hogy majd igazi vitéz lehessen a vörös szakállú óriás elleni küzdelemben.⁵³

A párhuzamok ismeretében okkal feltételezhető, hogy amennyiben a falképek küzdelemjelenete asztrálmítoszi eredettel bír, akkor a csillagképből ismert Orion öve a kun övének feleltethető meg.⁵⁴

A mitikus gondolkodásban a hősök jó és rossz szerepkörei részlegesekek és bármikor felcserélhetőek. Ezek alapján a Bika és Órion⁵⁵ égi párharcának egy sajátosan magyar képi változatát, pontosabban annak kései középkori emlékét találjuk a falképeken, amely a legendabeli Szent László és a kun közötti birkózásban élt tovább. Az epikus elbeszélések figyelembevételére alapján ezen küzdelemábrázolások archa-

45 Magyar népi elnevezése Kaszás-csillag, Kaszahúgy. Lásd: Zsigmond Győző: *Égitest és néphagyomány*. Csíkszereda, 1999, Pallas Akadémia Kiadó, 52. p.

46 Rigel: az arab „*rijal*” láb jelentésű szóból. Egyiptomi neve „*Seba-en-Sah*” ugyancsak lábat jelent.

47 Vö. az asztragalosz csonthoz kapcsolódó hiedelmekkel.

48 Jankovics 2017, 41. p.

49 Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám 2010, 183. p.

50 Jankovics 2017, 40. p.

51 Pl. „Lova lába megbotlott egy gyökérbe, így fogták el Rózsa Sándort örökre”

52 Lőrincz: i. m.

53 Szabó Géza: *A Nart-eposz a bronzkori és a kora vaskori leletek tükrében*. Bathó Edit (szerk.): *Jászkunsági évszázadok*. Jászberény, 2014, Jász Múzeumért Alapítvány, 68. p.

54 Ezt a látványos három csillagot arabul „*Alnitak, Alnilam, Mintaka*”, azaz *zafir* öv névvel illetik. A magyar népi elnevezés Jákob lajtorjájának, Bírópalcának, Szent Péter palcájának, Háromkirályoknak is nevezi.

55 Kultúráktól függően Gilgames, Nimród a „Nagy Vadász”-Ijász, Heraklész, Ozirisz, Vainamoinen, Odin, Sámson.

ikusabb változatát azok a párharcformák jelentik, amelyekben a felek egymás övébe kapaszkodva harcolnak. A Szent László-legenda *birkozás jelenete* ebben az ősi formában eddigi ismereteink szerint az oklándi és a sepsikilyéni unitárius templomok 14. században készült falfestményein látható.⁵⁶

Sepsikilyéni övfogásos párharc
(Forrás: Isó M. – Kollár–Kovács: i. m.)

56 A maksai és a sepsibesenyői református templomok elpusztult falképeiről csak akvarellmásolatok maradtak fenn.

László Attila

EGY LEZÁRATLAN (LEZÁRHHATATLAN?) RÉGÉSZETI DOSSZIÉ

– A tatárlakai/tártáriai leletekről – 60 év után¹ –

Csaknem egy évszázaddal Torma Zsófia nagy nemzetközi tudományos visszhangot és vitát kiváltó tordosi kutatásainak megkezdése után, az 1960-as évek elején újabb szenzációs hír csigázta fel mind a régészvilág, mind a régmúlt iránt érdeklődő szélesebb közönség figyelmét: a tatárlakai piktografikus agyagtáblák felfedezése.² A kis méretű táblákon megfigyelhető, hogy még a kiégetésük előtt beléjük karcolt jelek, szimbólumok számos hasonlóságot mutatnak nemcsak az Erdélyből és a szomszédos vidékekről korábban is ismert írásszerű motívumokkal, hanem a korai mezopotámiai írásrendszerekkel is. Ez a felfedezés ismét napirendre tűzte a neolitikus kezdetleges írásbeliség megjelenésének kérdését a Kárpát-medence térségében.

Az ásatás vezetője, Nicolae Vlása kolozsvári régész (1934–1984) beszámolója és értelmezése szerint a három agyagtábla egy „mágikus-rituális” leletegyütteshez tartozott, és a tatárlakai több rétegű, tell-szerű őskori település legelső, a Tordos-Vinča kultúrát képviselő települési

1 A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 2023. március 8-i összejövetelén Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában elhangzott előadás szerkesztett, irodalmi hivatkozásokkal kiegészített változata.

2 Az őskori lelőhely a mai, hivatalos román nevén *Tártária* falu határában található. A helység közigazgatásilag a Fehér (románul Alba) megyei Săliște (vagy Cioara/Alsócsóra) községhez tartozik. A ma használatban lévő erdélyi helységnévszótár szerint Tártária magyar neve *Alsótatárlaka*, de az élő beszédben ezt nem használják. (Lásd Szabó M. Attila – Szabó M. Erzsébet: *Dicționar de localități din Transilvania – Erdélyi helységnévszótár – Ortsnamenverzeichnis für Siebenbürgen*. Bukarest, 1992, Kriterion, 36., 142–143., 166., 182. p.) Orosz Endre 1906-ban a *Tartaria* helységnévet használta, és a lelőhely ezen a néven vált szélesebb körben ismertté a szakirodalomban a nemrég elhunyt kiváló régész, Makkay János (1933–2023) könyvének köszönhetően is (*A tartariai leletek*, Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó). Dolgozatunkban a román *Tártária* helységnév magyar megfelelőjeként az egyszerűség kedvéért a *Tatárlaka* formát használjuk.

szintje időszakában beásott egyik gödörben került elő.³ Publikálásuk (1963) után parázs-, nemzetközi szintű vita alakult ki a leletegyüttes és különösen a táblák eredete, keltezése, jelentősége körül, ami időnként, kisebb-nagyobb intenzitással mind a mai napig fel-fellángol a régészeti kutatásban. Ezeket a sok vitát kiváltó leleteket szeretném bemutatni a következőkben, és néhány megjegyzést, gondolatot fűzni előkerülési körülményeikhez, értelmezésükhöz és utóéletükhöz, felelevenítve a hozzájuk kapcsolódó személyes élményeimet is.

A LELŐHELY FEKVÉSE. KORÁBBI RÉGÉSZETI KUTATÁSOK

A tatárlakai őskori település Erdély dél-nyugati szegletében, a tordosi ősteleptől mintegy 18-20 km távolságra északkeletre fekszik. Közvetlenül a lelőhely déli oldala mellett halad el a Maros folyását követő vasúti fővonal Gyulafehérvár és Szászváros közötti szakasza, északi szélét pedig a Maros ártere határolja. Maga a 3 hektárnyi területű lelőhely egy kelet-nyugati irányban elnyúló, mintegy 280 m hosszú és 110 m széles domb (helyi, román neve „Groapa Luncii”), ami kb. 10 méterre emelkedik ki a környezetéből a Maros szintje fölé.

A tatárlakai őskori települést Orosz Endre (1871–1945) autodidakta régész fedezte fel a XX. század elején. Rövid beszámolója szerint: „Tartariai őstelep (Alsó-Fehér m.) a tordosival és az alvincz-goblii telepekkel teljesen analogus neolitikus kori nagy telepet kutattam át 1906. július 15-én a tartariai vasúti őrház átellenében, a Maros balparti mocsár és a vasút között fekvő terrasse szántóföldjén. E gazdag telep jellemző tulajdonságai: a sok csiszolt kőveső, obsidián szilánkok, talpcsőves edények és festett kerámika.”⁴ A leletek Orosz Endre gyűjteményébe kerültek, és később Roska Márton is említi őket.⁵

3 Tordos-Vinča kultúra: a dél-erdélyi, Hunyad megyei Szászváros (Orăștie) közelében fekvő, 1865-ben felfedezett Tordos (Turdaș) és a Belgrád melletti, 1902 óta ismert Vinča-Belo Brdo lelőhelyekről elnevezett neolitikus kultúra. Tell (arab „domb”, „halom”): a hosszú, több száz vagy éppen több ezer éves egy helyben lakás során, a korábbi, romba dőlt házak elegyengetett törmeléke fölé emelt újabb épületek maradványaiából képződött, a Közel-Keleten több tíz méter magasságot is elérő településdomb; több rétegű település.

4 *Erdélyi Múzeum*, 25., 1908. 259. p. Obsidián: üveges, vulkáni eredetű kőzet; talpcsőves edény: az edény testét megemelő hengeres alsó résszel („talppal”) ellátott kerámiaforma.

5 Roska Márton: *Erdély Régészeti Repertórium*, I. Őskor. Kolozsvár, 1942, Erdélyi Tudományos Intézet, 21. p.

Az első rendszeres régészeti ásatásokat Kurt Horedt (1914–1991), a bécsi döntést követően a Kolozsvárról Nagyszebenbe áthelyezett román egyetem professzora végezte: 1942 és 1943 nyarán hat szelvényt (A-B-C-D-E-F) tárt fel a település különböző pontjain. Kutatásairól csak egy rövid előzetes beszámolót közölt. Eszerint négy települési szintet állapított meg. A legalsó szintben (I) Tordos-típusú neolitikus kerámiát tartalmazó, földbe mélyített lakóházak maradványaira bukkant, a következőkben (IIa, IIb) főleg Petrești/Péterfalva típusú, ún. nyugat-erdélyi késő neolitikus festett kerámiát talált, a legfelső rétegben (IIc) pedig a rézkori/kora bronzkori Coțofeni kultúra leleteit határozta meg.⁶

NICOLAE VLASSA ÁSATÁSA

Két évtizeddel később, 1961 szeptemberében Nicolae Vlassa, a kolozsvári múzeum fiatal, 1957-ben diplomázott régész-munkatársa végzett kis méretű ásatást a településen.⁷ Az ásatáson régésznek készülõ egyetemi hallgatóként Vlassa meghívására, magam is részt vettem.⁸ Az ásatás rövid volt, alig két hétig tartott.⁹ Egyidejűleg két szelvényt nyitottunk (G, H), amelyek jelölése Kurt Horedt 1942–1943. évi A–F szelvényeit folytatta.¹⁰

-
- 6 K. Horedt: Raport preliminar asupra săpăturilor de la Tărtăria. *Apulum*, 3. 1949. 44–57. p. A Petrești/Péterfalva kultúra az azonos nevű, Fehér (Alba) megyei, ma Szászsebeshez (Sebeș) tartozó falu lelőhelyéről kapta a nevét. A Kárpátoktól délre is elterjedt Coțofeni kultúra névadó lelőhelye a Dolj megyei Coțofeni din Dos.
 - 7 N. Vlassa: Probleme ale cronologiei neoliticului Transilvaniei în lumina stratigrafiei de la Tărtăria. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1962. 2. 22–30. p.; Uő: Chronology of the Neolithic in Transylvania in the light of the Tărtăria Settlements Stratigraphy. *Dacia NS*, 1963. 7. 485–494. p.
 - 8 Tudomásom szerint az ásatáson való részvételemet Vlassa egyetlen publikációjában sem említette, és nyomtatásban csak jóval később történt rá hivatkozás, lásd Gh. Lazarovici - Zoia Maxim-Kalmar: *Tărtăria*, Cluj-Napoca, 1991, Muzeul de Istorie al Transilvaniei, 6., 17. p. Részvételemre úgy került sor, hogy valamikor 1961. augusztusa végén Nicolae Vlassa táviratban kért, legyen segítségére a tatárlakai ásatáson. En akkor, a IV. és V. év közötti vakációban Nagyváradon tartózkodtam, de Vlassa hívására természetesen Kolozsvárra utaztam. Onnan aztán együtt vonatoztunk Tatárlakára, ahol együtt szálltunk meg egy román parasztszaládnál.
 - 9 Az 1961. évi romániai régészeti krónika szerint az ásatásra szeptember 6–16. között került sor (lásd D. Popescu: Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1961. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 1962. 1. sz. 204. p.), egy másik adat szerint pedig szeptember 5–18. között (Lazarovici - Maxim-Kalmar: i. m. 6., 17. p.) Az előbbi dátum magára az ásatásra, az utóbbi az érkezésre-távovászásra utalhat, amit az ásatási napló bizonyára külön feltüntetett.
 - 10 Vlassa 1963, fig. 1. (Lásd az 1. képet.)

1. kép. A tatárlakai ásatás G szelvényének két fényképe. 1. a szelvény déli fala egy földbe mélyített ház gödrének metszetével; 2. az áldozati gödör átmetszett, még kibontatlan alsó része (nyíllal jelölve) a G szelvény előterében.

(Vlassa 1963, fig. 3/3-4 után)

A település dombjának a Maros ártere fölé magasodó északnyugati peremén nyitott nagyobbik, 10 x 5,5 m területű G szelvény feltárását személyesen Nicolae Vlassa irányította, és ő gondoskodott az ásatási dokumentációról is (napló, helyszínrajzok, fényképfelvételek stb.). A G szelvénytől délre, a domb központi része felé kijelölt kisebb, 8 x 1,5 m területű H szelvény ásatása a magam és a néhány napig Tatárlakára látogató Iuliu Paul nagyszebeni régész¹¹ felügyelete alatt történt. A H szelvénynek külön, általam vezetett naplója volt, és elkészült alap- és metszetrajza is.¹² Vlassa természetesen tanácsokkal látott el és figyelemmel kísérte a munkámat, megbeszéltük a tennivalókat. Munka után, az esti órákban, közös szállásunkon is sokat beszélgettünk az előkerült leletekről, Erdély neolitikumáról, a tatárlakai rétegsor jelentőségéről (magunk között mindig magyarul).

Itt is meg kell jegyezmem, amit már korábban is megírtam¹³, hogy beszélgetéseink során, az ásatás idején nem esett szó sem az „áldozati gödör”, sem a táblácskák felfedezéséről. A táblácskák létezéséről csak később, 1961 októberében, Kolozsváron szereztem tudomást, miután vakációról visszamentem az egyetemre. Akkor újságolta Vlassa, hogy

-
- 11 Iuliu Paul (1930–2009) 1955-től a Brukenthal Múzeum régésze volt és 1969-től a Nagyszebeni Egyetemen is oktatott. Egyik fő kezdeményezője volt a gyulafehérvári állami egyetem létrehozásának (1990), melynek 2001-ig a rektori tisztségét is betöltötte. Nevéhez fűződik az egyetem rendszer-régészeti intézetének (Institutul de Arheologie Sistemică) megalapítása, az interdiszciplináris kutatások előmozdítása céljából. Nicolae Vlassa halála után maxime vette kollégája kutatásainak folytatását, és 1989 nyarán ásatást végzett a tatárlakai lelőhelyen, amelyre több neves hazai szakembert is meghívott (Vladimir Dumitrescu, Silvia Marinescu-Bîlcu). 2007-ben a Temesvári Egyetem díszdoktorává avatták, ahol székfoglaló előadását a tatárlakai táblák kérdéseiről tartotta. Az előadás szövegét lásd: Iuliu Adrian Paul: *Enigma táblitelor de la Tărtăria. Schiță preliminară. Conferințele Bibliotecii ASTRA*, 2011. nr. 130, 9–83. p.
 - 12 Ezek az adatok nem szerepelnek Vlassa publikációiban, és csak jóval később kerültek nyilvánosságra, lásd Lazarovici – Maxim-Kalmar: i. m. 6., 17. p., ahol megemlítik, hogy Nicolae Vlassa 1961-ben „László Attila egyetemi hallgató kérésében és Iuliu Paul részvételével” kezdte újra a tatárlakai ásatásokat, s hogy „a H szelvény ásatását I. Paul és László A. felügyelte, s ennek külön, László A. által vezetett naplója van...”; közlik továbbá a G szelvény általam készített metszetét és alaprajzát (uo. fig. 2). (Csak zárójelben: a nevem „változtatosan”, László, László, Laszló formában szerepel...)
 - 13 László Attila: Some aspects of the Tărtăria issue. In J. Marler (ed.): *Proceedings „Signs and symbols from Danube Neolithic and eneolithic”. International Aymposium The Danube Script: Neo-Eneolithic Writing in Southeastern Europe*. Sibiu, 2009, Ed. Altıp, 57–66. p.; uó: Tartariáról, majd’ ötven év után. In Fekete Mária – Vitári-Wéber Adrienn (szerk.): „...eleitől fogva.” A 75 éves Makkay János köszöntése. Pécs, 2011, Pécsi Tudományegyetem, 247–264. p.

a leletek mosása, tisztítása közben „fedezte fel” a táblácskákat, amelyek mibenlétét előkerülésükkor nem ismerte fel, mivel felületüket mészköves lerakódás borította, s csak ennek eltávolítása után váltak láthatóvá az azokon lévő jelek, ábrázolások.

AZ ÁSATÁS SORÁN TETT MEGFIGYELÉSEK ÉS A LELETEK KÖZLÉSE

A tatárlakai ásatásról nyomtatásban megjelent első híradás (az 1961. évi romániai régészeti ásatásokat számba vevő, a beküldött adatokat összesítő pár soros hivatalos jelentés) csak a lelőhely jellegét, régészeti-kronológiai besorolását ismerteti és nem említi sem az „áldozati gödröt”, sem a piktografikus táblákat.¹⁴ Az ásatás eredményeit Vlassa először egy 1962-ben megjelent román nyelvű cikkben ismertette,¹⁵ majd ezt követte az 1963-ban megjelent rövid, az illusztrációval együtt is alig 10 oldalas angol nyelvű közleménye, ami világszerte ismertté tette felfedezését, és elindította a táblácskák körüli máig sem lezárult vitákat.¹⁶

Az 1963-ban megjelent angol nyelvű közlemény első részében, a település leírása és a korábbi kutatások rövid ismertetése után Vlassa igyekezett összefoglalni saját kutatásainak eredményeit. A település szerkezetét, „fejlődését” illetően – Kurt Horedt észrevételeit megerősítve – Vlassa is négy települési szintet állapított meg. A legelső, kb. 20 cm vastag, földbe mélyített házakkal jellemezhető Tordos-réteget a kerámia alapján a Vinča A periódusba, a következő két, mintegy 40-50 cm vastag réteget, amiben felszíni lakóházak nyomai kerültek elő, az általa „Turdaş-Petrestî” és „Petrestî-Turdaş” névvel illetett periódusba, a legfelső, mintegy 30 cm vastag, szántással zavart réteget pedig a „Petrestî-Coşofeni” időszakba sorolta. Az általa kreált kettős elnevezésekkel, a tatárlakai tell-szerű település rétegsorának leletei (főleg kerámiája) révén a neolitikus Tordos-Vinča kultúrától a kora bronzkori Coşofeni művelődés legkorábbi összetevőinek megjelenéséig tartó hosszú, fokozatos, szerinte helyi alapokon nyugvó kulturális folytonosságot igyekezett kifejezni-bizonyítani.¹⁷

14 Popescu: i. m. 204. p. no. 19.

15 Vlassa 1962.

16 Vlassa 1963. Az írás a *Dacia* című folyóirat *Rövid közlemények (Notes et informations)* rovatában kapott helyet.

17 Vlassa 1963, 485–490. p.

Ezeknek az általános, kulturális és relatív-kronológiai adatoknak, következtetéseknek a bemutatása után tért rá Vlassa az 1961. évi tatárlakai ásatások során felfedezett, a Vinča-Tordos kultúrában mind-
eddig egyedülálló, példátlan kronológiai párhuzamokat kínáló mágikus-
vallásos leletegyüttes („magic-religious complex”) ismertetésére. Az
együttes, Vlassa leírása szerint egy ún. rituális gödörben („ritual pit”)
került elő, amit a település legelső, a Vinča-Tordos kultúrát képviselő
rétegeből ástak az őstalajba. A gödör alján a következő tárgyak feküd-
tek: 26 töredékes agyagszobrocska, 2 ugyancsak töredékes „kükládikus”
alabástrom idol, 1 Spondylus-karperec és 3 kiégetett agyagtábla (lásd
a 2. és a 3. képet). Az agyag idolkok közé sorolt egy inkább arcbrázolásos
edényfogantyú töredékének tartható tárgyat, valamint egy idol alakú

2. kép. Az áldozati gödörben talált leletek. 1–3, 6, 8: ember alakú agyag idolumok,
4: Spondylus-karperec, 5: horgony alakú függő töredéke, 7: alabástrom szobrocska.
(Vlassa 1963, fig. 6 után)

függőként (idol-shaped pendant) meghatározott, később sok vitát kiváltó horgony alakú agyagtárgyat is. Mindezek egy kis csomóban voltak elhelyezve a hamus földdel kitöltött gödör fenekén.¹⁸

Az említett tárgyak közelében összetört, szétszórtan fekvő, helyenként megégett emberi csontok feküdtek, amelyek Vlassa becslése szerint egy kb. 35-40 éves egyénhez tartozhattak, s amelyeket rituális kannibalizmussal kísért emberáldozat lehetséges maradványaiként értelmezett.¹⁹ (Hozzáteszem: figyelemre méltó, hogy – a táblácskákon kívül – a gödörbe helyezett tárgyak mind töredékesek; aligha kétséges, hogy valamilyen szertartás során szándékosan törték el őket, és csak egy részüket deponálták az együttesbe. Az emberi csontok is anatómiai összefüggés nélkül, rendetlenül feküdtek, és csak a csontváz bizonyos részeit – pl. a végtagokhoz tartozó hosszú csontok töredékeit – helyezték el a gödörben, amire értelemszerűen csak jóval az elhalálozás után kerülhetett sor.)

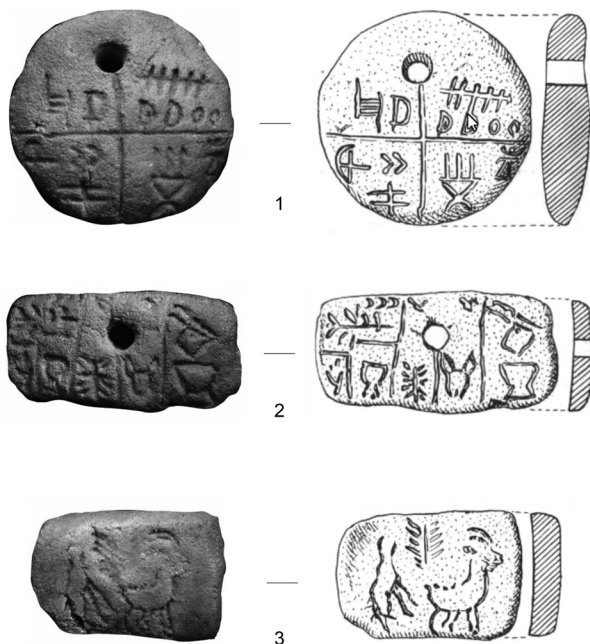
E rövid (Vlassa szövegében mindössze kilenc sornyi) leírás után következik a leletegyüttes és az azt alkotó tárgyak ugyancsak rövid értékelése. A szerző utal is arra, hogy *ez alkalommal* csak néhány általános észrevételt, következtetést („some general remarks”) kíván megosztani leleteinek jelentőségéről, ami nyilván magában hordozta egy későbbi, alaposabb tanulmány publikálásának ígérését is.

Az oszlopszerű testtel, háromszögletű, lapos arccal megformált idolk megfelelnek a Vinča-Tordos kultúra típusainak és a *Spondylus*-karperec sem ismeretlen a korszak lelőhelyein. Az alabástrom szobrocskák legjobb párhuzamai az égei civilizáció korai lelőhelyeiről ismeretesek. A „rituális gödör” legkülönösebb darabjai az agyagtáblák. A kisebbik (5,2 x 3,5 x 1,6 cm) téglalap alakú táblácska valószínűleg vadászjelenetet ábrázol, a másik, átfúrt, ugyancsak négyszögletes (6,2 x 3 x 0,9 cm) és a kerek, szintén átfúrt (kb. 6 cm átmérőjű és 2,1 cm vastag) táblán sorokba és oszlopokba rendezett, bekarcolt jelek láthatók.²⁰

18 Uo. 490., 492. p. Kükládikus idol: a görög szárazföld és Kréta közötti, égei-tengeri szigetvilág (Kükládok) őskori civilizációjára jellemző szobrocška; *Spondylus*-karperec: a Földközi-tengerben honos *Spondylus gaederopus* kagyló héjából készült ékszer, presztízis-tárgy.

19 Szakszerű antropológiai vizsgálatokra csak jóval később került sor, lásd alább.

20 Ezek a méret-adatok nem teljesen egyeznek az illusztrációban feltüntetett méretekkel, lásd Vlassa: i. m. 1963, 492. p. és fig. 8 (a táblák 1:1 méretű rajzai), valamint más, későbbi leírások adataival.

3. kép. Az áldozati gödörben talált három piktografikus agyagtábla rajza és fényképe. (Vlassa 1963, fig. 8. és Lazarovici–Merlini 2008, fig. 1 után)

Mindhárom tábla homokos agyagból készült, gyengén van kiégetve és vöröses gesztenyebarna színű.

Publikációjában Vlassa nem utal arra, hogy a terepen (az ásatás közben) nem figyelt fel az agyagtáblákra. Tudomásom szerint a táblácskák második, a laboratóriumban történt „felfedezéséről” Vlassa csak tíz évvel később tett írásban is említést. Eszerint a táblákat mészköves lerakódás borította és az azokon lévő jelek, ábrázolások csak azután váltak láthatóvá, miután a táblákat, a szobrocskákkal együtt, sósavas oldattal kezelték. Azt is megemlíti, hogy a táblácskák csak gyengén voltak kiégetve és mállekonyak voltak, ezért egy autoklávban reverzibilis szerves anyaggal itatták át azokat a laboratóriumi kezelés során.²¹

21 N. Vlassa: Zona balcano-asiatică și Transilvania. Răspuns unei note polemice – The Balkan-Asian area and Transylvania – reply to a polemical note. *Acta Musei Napocensis*, 1972. 9. 371. p.

Noha nem volt asszirológus képzettsége, és a megfelelő, különösen az újabb szakirodalom sem állt a fiatal kolozsvári régész rendelkezésére a táblákon található jelek összehasonlításához, illetve értelmezéséhez, a számára hozzáférhető, főként ismeretterjesztő munkák alapján Vlassanak mégis sikerült megtalálnia a számba vehető mezopotámiai párhuzamokat a predinasztikus kor ún. Uruk-Warka IV és Dzsemdet Naszr (Jemdet Nasr) időszakának archaikus írásos emlékeiben.²² Ezt a két egymást követő periódust akkor kb. i. e. 3500–3200 és i. e. 3200–3000 közé keltezték. Tekintetbe véve ezeket a kulturális-kronológiai kapcsolatokat és a feltételezett mezopotámiai hatások erdélyi megjelenéséhez, érvényesüléséhez szükséges időt, úgy vélekedett, hogy a tatárlakai táblákat kb. i. e. 2900–2700 közé lehet keltezni, ez pedig megfelel a Vinča A fázis időszejére kidolgozott hagyományos kronológiának. Figyelembe véve a mezopotámiai predinasztikus kor alacsonyabb keltezését célzó tendenciát is, Vlassa úgy gondolta, hogy a tatárlakai legalsó réteg időszeke i. e. 2600 körül ért véget, és ez a dátum egybeesik a Vinča B periódus kezdetével. Vlassa annak is tudatában volt, hogy ezek a tatárlakai táblák közel-keleti párhuzamaiból adódó dátumok jóval „alacsonyabbak” (azaz későbbiek), mint a világszerte éppen kibontakozóban lévő, a minták radioaktív szénizotóp (¹⁴C/C-14) tartalmának mérésén alapuló radiokarbon kormeghatározás révén nyert kronológiai értékek, amelyek szerint a Vinča A periódus végét az i. e. V. és IV. évezred fordulója körüli időre kellene keltezni. Mint akkoriban sokan mások, Vlassa is úgy vélte, hogy a radiokarbon

22 Mezopotámia korai történetének az első ismert sumer dinasztikiák színrelépését megelőző időszakát („predinasztikus kor”) három, egy-egy reprezentatív lelőhelyről elnevezett kultúra/periódus előzte meg, amelyek régészeti szempontból a kalkolitikumba (kő-rézkor) és a kora bronzkorba sorolhatók: Ubaid (vagy El Obeid) (kb. i. e. 5500–4200), Uruk (4200–3100) és Dzsemdet Naszr (3100–2900). Ennek a hosszú időszaknak az egyik legfontosabb relatív kronológiai pillére az egykori Uruk (bibliai Erek, mai Warka, Dél-Irakban) romterületén, az Eanna (Inanna, Istár) istennő szentélykörzetében végzett ásításokon feltárt, felülről lefelé számított, több ezer év történetén átívelő rétegsor. Uruk(-Warka) XIX–XIII. rétegei a kései Ubaid kultúrát, a XII–IV. réteg az Uruk periódust képviseli. A kései Uruk kornak megfelelő Uruk-Warka IV (3300–3100) és a Dzsemdet Naszr kultúrát képviselő Uruk-Warka III (3100–2900) réteg időszakát illetik Protoliterate Period elnevezéssel is, mivel ekkor terjed el az ékírás előzménye, a piktogramokat használó, szavakat (tárgyakat, fogalmakat) jelölő logografikus/ideografikus írás.

dátumok túlságosan „magasak”, azaz koraiak és bizonytalanok (excessively high, questionable), és még további tisztázásra várnak.²³

Dolgozata végén azt is megemlíti, hogy a tatárlakai legalsó rétegben felfedezett „mágikus-rituális komplexum” – az agyagtáblák révén – nemcsak váratlan lehetőségeket kínál az erdélyi neolitikum időrendjének megállapítására, hanem ismételten felveti azt a kérdést, hogy gondolataik rögzítésére a Tordos kultúra emberei használhattak-e valamilyen kezdetleges, ideografikus írásjeleket. Záróakkordként hozzászól, hogy e kérdés megoldásában kétségtelenül szerepe lesz majd annak a több mint 300 jelnek, amelyek közül több is azonos a tatárlakai táblák jeleivel, s amelyek a kolozsvári múzeumban őrzött, Tordoson előkerült (a Torma Zsófia-gyűjteményhez tartozó) edénytöredékeken figyelhetők meg.

Hatvan év távlatából visszatekintve Vlassa igen helyesen érzett rá leleteinek jelentőségére, amelyek egyrészt a Kárpát-medence neolitikumának közel-keleti kapcsolatait és „írásbeliségét”, másrészt az őskori kronológia sokat vitatott kérdéseit ismét az európai régészeti kutatások homlokterébe helyezték. E kérdések tudományos súlya készíthette visszafogottságra, s arra, hogy „első lépésben” csak az általa legszükségesebbnek tekintett információkat közölje, kivárva a visszajelzéseket.

AZ ÁSATÁS DOKUMENTÁLÁSÁNAK HIÁNYOSSÁGAI

Mint a bevezetésben már említettem, az 1961. évi ásatás során a G és H szelvény feltárása párhuzamosan folyt, külön-külön dokumentációval. Az ásatás eredményeit bemutató publikációiban Vlassa nem hivatkozik külön a H szelvény leleteire, és – túl az általános adatokon – gyakorlatilag csupán a G szelvény, illetve a „rituális gödör” leleteire összpontosította figyelmét. Sajnos, publikációiban az ásatás során

23 Vlassa 1963, 492., 494. p. A mezopotámiai párhuzamokat illetően Vlassa idézett ugyan az asszirológiai szakirodalomból is (lásd uo. 13. j., ahol említi pl. Adam Falkenstein alapvető munkáját az uruki archaikus szövegekről: *Archaische Texte aus Uruk. Ausgrabungen der Deutschen Forschungsgesellschaft in Uruk-Warka 2*, Berlin, 1936, Deutsche Forschungsgemeinschaft; Kommissionsverlag O. Harrasowitz.), ez azonban minden jel szerint nem áll rendelkezésére. Információt a hozzáférhető, szélesebb olvasóközönségnek szánt, főleg orosz nyelvű (szovjet) irodalomból merítette (lásd alább, a 34. jegyzetet is). Ami a radiokarbon keltezéseket illeti, H. Quitta tanulmányára hivatkozik (Zur Frage der ältesten Bandkeramik in Mitteleuropa. *Præhistorische Zeitschrift*, 1960. 38. 164. p. és köv., különösen 184. p., kronológiai táblázat) és megemlíti a Vinča A fázis végére javasolt 4010 85 (BC?) dátumot, lásd uo. 18. j.

megfigyelt régészeti jelenségek és a feltárt régészeti objektumok és leletek dokumentálása sok kívánnivalót hagy maga után. Nem közölte az általa személyesen feltárt G szelvény alaprajzát; ez csak a település már említett, kb. 1:2000 léptékű, vázlatos helyszínrajzán szerepel, Horedt C és E szelvényeinek egyfajta kibővítéseként.²⁴ Ennek következtében nem ismerjük a G szelvényben talált régészeti objektumok (egy átmetszett és részben feltárt putri, valamint az agyagtáblákat is tartalmazó ún. áldozati gödör) pontos helyét, alakját és méreteit. A G szelvényről közölt egyetlen metszetrajz a szelvény 10 m hosszú déli falát ábrázolja. Ezen jól kivehető két, a „Petresthi-Turdaş” rétegből induló (bizonyára egy felszíni lakóház szerkezetéhez tartozó) cölöp ürege, valamint az említett, a legalsó, Tordos rétegből leásott putri kb. 5 m nyílású gödre.²⁵ Az ásatást illusztráló négy fényképfelvétel közül is csupán kettő (a 3. és a 4. fénykép – jelen írásban az 1. kép első és második képe) készült a G szelvény feltárása során. A 3. felvétel a már említett metszetrajzon is látható putri profiljáról készült; így tulajdonképpen a 4. fénykép az egyetlen, amely a „mágikus-rituális komplexum” és a táblácskák előkerülési körülményeit dokumentálja.²⁶ A felvételen, a már „kiürített” G szelvény középterében, egy lépcsőszerűen kiemelkedő padka profiljában látható az a sötét folt, amire egy nyíl is mutat, s ami a „rituális gödör” akkor még létező, feltáratlan alsó részét örökítette meg. Sajnos ez a fényképen látható gödör-részlet sztratiográfiai szempontból teljesen izolált: csak az állapítható meg, hogy a gödör alja a löszös őstalajba mélyed, de semmi nem utal arra, hogy beásása melyik rétegből indulhatott.²⁷ Ez az oka annak, hogy később vita kerekedett ennek kapcsán, és több elgondolás is született az áldozati gödör rétegtani helyzetéről és a G szelvényen belüli helyéről. Többen nyíltan kétségbe vonták Vlassának a gödör korára vonatkozó

24 Vlassa 1963, fig. 1.

25 Vlassa 1963, fig. 2/1. A G szelvény D-i fala egy 18 m hosszú feltárás 8–18 m közötti szakaszát ábrázolja. A K–Ny tájolású metszet 0–8 m közötti szakasza Kurt Horedt 1943-ban ásott C szelvényéhez tartozott (aminek kibővítése volt Vlassa G szelvénye).

26 Lásd Vlassa 1963, fig. 3/1–4.

27 Ezzel kapcsolatban némi támpontot csak az adhat, hogy néhány méterrel a rituális gödör mögött, a fénykép háttérében, a G szelvény D-i falának bolygatatlan metszete látható, a legalsó, Tordos rétegből beásott putri egy részletével; erre „rövetítve” a gödörnek a padkában megfigyelhető maradványát, a két objektum, a putri és a rituális gödör azonos rétegtani helyzetére, egyidejűségére következtethetünk.

állítását, és úgy vélekedtek, hogy azt nem a legalsó, hanem egy felsőbb, esetleg éppen a legkésőbbi, a Coțofeni kultúrához tartozó réteg idejében áshatták.

Makkay János annak idején rendre megvizsgálta ezeket a véleményeket, és Vlassa adatai, egyes későbbi információk meg a saját, 1987. évi tatárlakai terepszemléje alapján elkészítette a saját rekonstrukcióját.²⁸ Igyekezett megcáfolni O. Höckmann, D. G. Zanotti és mások elgondolását, miszerint az áldozati gödröt egy felsőbb rétegeből áshatták,²⁹ és meggyőző érveket sorakoztatott fel Vlassa eredeti megállapítása mellett, miszerint a gödör a legalsó (Tordos) rétegből indult. A gödör helyét illetően arra a következtetésre jutott, hogy az „a G szelvény déli falának előterében, attól kis távolságra került elő.”³⁰ A kérdéssel újabban Gheorghe Lazarovici és munkatársai foglalkoztak, kutatásaik lényegében megerősítik Nicolae Vlassa értelmezését, illetve Makkay János megállapításait.³¹

28 Makkay: i. m. 11–20. p. és 1–3. tábla.

29 O. Höckmann: *Die menschengestaltige Figurplastik der südosteuropäischen Jungsteinzeit und Steinkupferzeit*. Hildesheim, 1968, August Lax, 65–66. p.; D. G. Zanotti: The position of the Tărtăria tablets within the Southeast European Copper Age. *American Journal of Archaeology*, 1983. 87. 211–212. p. és fig. 1, 3.

30 Makkay: i. m. 18. p. és 1. tábla.

31 Lásd Lazarovici – Maxim-Kalmar: i. m. 10–11. p., és különösen Gh. Lazarovici – M. Merlini: New archaeological data referring to Tărtăria tablets. *Documenta Praehistorica*, 2005. 32. 206–217. p. és fig. 3, 8–11. A tartariai ásatás dokumentációjának kezelője, a kérdést ismét napirendre tűző kutatók is egyöntetűen úgy vélekednek, hogy mind a rétegtani viszonyok, mind az emberi csontmaradványokon végzett ¹⁴C mérések eredményei ellentmondanak a gödör bolygatására vonatkozó feltételezéseknek; lásd Gh. Lazarovici – C-M. Lazarovici – Z. Maxim: The chronological and cultural place of the Vinča and Turdaș cultures in the context of European Civilisation. In Z. Maxim et alii (eds.): *The Danube Script in light of the Turdaș and Tărtăria Discoveries. Exhibition Catalogue*. Cluj – Sebastopol (USA), 2009, National History Museum of Transylvania – Institute of Archaeomythology, 97. p.; M. Merlini: The Danube Script as a tool of ancestry ideology in a kinship-based society. Uo. 81–82. p. Az idézett rekonstrukciós javaslatokkal kapcsolatban lásd még László: i. m. 251–254. p. Mindehhez itt még csak annyit fűznék hozzá, hogy a már idézett ásatási fényképfelvételekből eléggé egyértelműen kitűnik, amit emlékezetemre támaszkodva is megerősíthetek, hogy a G szelvény északi, a Maros felé néző oldala nyitott volt, és a szelvényt ábrázoló mindkét fotó ebből az irányból készült. A gödröt megőrkítő felvételt az ásatás utolsó szakaszában készültetett, amikor a legalsó (Tordos) rétegből beásott, a metszetben jól látható putrinak a löszrétegben körvonalazódó alaprajzát is igyekeztek meghatározni. Ekkor tűnhetett elő a gödör foltja is, aminek első lépésként csak az északi felét tárták fel, hogy annak függőleges metszetéről is tájékozódni lehessen. Ennek érdekében a gödör K–Ny-i átmérőjének vonalában a szelvény északi szélét teljes hosszában bemélyítették. Így keletkezett az a löszrétegbe ásott „padka” vagy „lépcső”, ami a gödröt megőrkítő felvételen a már kiüresített

Ami a leletanyag dokumentálását illeti, Vlassa két színes táblát közölt az általa „Turdaş-Petreşti” és „Petreşti-Turdaş” elnevezésű rétegek festett kerámiájának illusztrálására, és összeállított egy összefoglaló rajzos táblát, amiben rétegek szerint mutatta be a jellegzetes kerámia-típusokat, külön oszlopban tüntetve fel a helyi és az idegen, a kulturális kapcsolatokra utaló (pl. Cucuteni A2 típusúnak meghatározott) „import” kerámiát.³² A rituális gödörben talált, fentebb már említett tárgyakat csak részben illusztrálta. A három agyagtábla fényképén és rajzán kívül mindössze nyolc további tárgy fényképét közölte, méreteik megadása nélkül: 6 agyagidolt (köztük a horgony alakú tárgyat), 1 alabástrom szobrocskát és a Spondylus-karperecet, tehát az elmondása szerint előkerült 32 tárgy közül mindössze 11-et.³³ A dolgozat illusztrációját az Uruk-Warka IV és a Dzsemdet Naszr periódus írásos emlékeiből vett példák egészítik ki, a tatárlakai táblákon megfigyelhető jelek mezopotámiai párhuzamainak szemléltetése céljából, amelyeket A. I. Tjumenev szovjet és S. N. Kramer amerikai asszirológus ismeretterjesztő munkáiból válogatott.³⁴

A FELFEDEZÉS FOGADTATÁSA

A piktografikus agyagtáblák erdélyi felfedezésének hamar híre ment, és közlésüket követően számos szakember fejtette ki velük kapcsolatos véleményét. Egyes kutatók a leletek rendkívüli jelentőségét hangsúlyozták, mások kezdettől fogva fenntartásokkal fogadták a kolozsvári régész megállapításait, s elmondható, hogy a tatárlakai táblák feltételezett mezopotámiai kapcsolatai, kronológiai értéke, kulturális hovatartozása megítélésének mára már könyvtárnnyira duzzadt irodalma van.³⁵

G szelvény előterében látható, és aminek az oldalában kirajzolódik a gödör aljának profilja. Úgy tűnik, az ásatás során Vlassa nem ismerte fel a gödör jelentőségét, és érdemes volna utánanézni, hogy ásatási naplójában hogyan rögzítette felfedezését, említ-e egyáltalán az *áldozati* gödröt, vagy a mágikus-vallásos együttes (magic-religious complex) gondolata csak a leletanyag feldolgozása és az ásatási beszámoló, illetve a leleteket bemutató tanulmánya megírása során ötlött fel benne.

32 Uo. fig. 4–5, 11.

33 Lásd uo. fig. 6/1–3, 5–6, 8: agyag idolk; 6/4: Spondylus-karperec; 6/7: alabástrom szobrocska fényképe; fig. 7–8: a három agyagtábla fényképe (lépték nélkül) és rajza (1:1).

34 Lásd uo. fig. 9–10.

35 Lásd Makkay: i. m. és a jelen írásunkban idézett későbbi munkák hivatkozásait, további irodalommal. A tatárlakai táblák természetesen nem kerültek el az amatőr/dilettáns régészek, őstörténészek, nyelvészek, köztük magyar és román „protokronista” írás- és szófejtők, nyelvrokonítók, nemzeti eredetmítosz-építők

A vitát nemegyszer leegyszerűsítve, a „magas” és az „alacsony” kronológia hívei közötti ellentétek megnyilvánulásaként értelmezték, s egy adott pillanatban maga Vlassa is azzal vádolta a „radiokarbonistákat” (ti. a C-14 kormeghatározás híveit), hogy kétségbe vonták megfigyeléseinek pontosságát és a táblácskák jelentőségét.³⁶ A valóságban – meglátásom szerint – a kérdés lényegét kezdettől fogva a táblák előkerülési körülményei körüli bizonytalanságok képezték, azok a kétségek, amelyek a „rituális gödör” leletegyüttesét képező különböző – helyi jellegű és idegenszerű – tárgyak összetartozása kérdésében felmerültek. Az ásatás szűkszavú közlése, hiányos dokumentálása, a táblácskák előkerüléséről és laboratóriumi kezeléséről csak megkésve adott kiegészítő információk olyan sajnálatos tények, amelyek nemcsak a leletek művelődési-kronológiai hovatartozása körüli vitákat tápláltak, de alkalmat (vagy ürügyet) szolgáltatottak arra is, hogy egyes régészek kétségbe vonják Vlassának a táblácskák lelőhelyére vonatkozó adatait, úgy okoskodva, hogy azok máshonnan, például Tordosról vagy valamilyen más lelőhelyről, esetleg a Torma Zsófia-gyűjteményből származhatnak, hogy nem is a Vinča-Tordos kultúrához tartoznak, hanem bolygatás révén egy későbbi, rézkori művelődési rétegből kerültek másodlagos, neolitikus régészeti környezetbe, s az is felmerült, hogy a táblák esetleg modern hamisítványok, amelyeket becsempésztek a tatárlakai ásatás leletei közé, netán maga Vlassa készítette őket.³⁷ Egyesek azt is Vlassa rovására írták, hogy kiegészítette a táblácskákat, ami lehetetlenné tett volna számos további laboratóriumi vizsgálatot.³⁸

figyelmét sem, nem is beszélve a szenzációhajhász médiumokról. A kutatástörténetnek ezzel a vonulatával, ami külön tanulmány(ok) tárgya lehetne, dolgozatomban nem kívánok foglalkozni. A kérdésről lásd pl. Makkay: i. m. 117–123 p. *Appendix* (különös tekintettel a sumer–magyar rokonság elméletére) és Hubbes László-Attila: *Harc a múltért – magyar vagy román a tatárlakai korong?* (Szegedi Egyetem, BTK, 2019. december 4-én elhangzott előadás. Meghallgatható/megtekinthető: [youtube.com/watch?v=FlnDWPulOk](https://www.youtube.com/watch?v=FlnDWPulOk)).

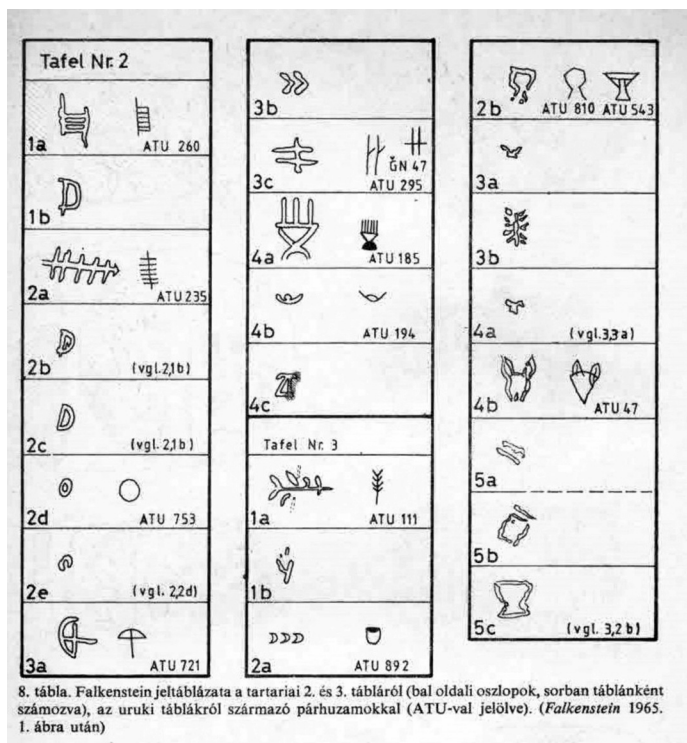
36 N. Vlassa: *Kulturelle Beziehungen des Neolithikums Siebenbürgens zum Vorderen Orient. Acta Musei Napocensis*, 7. 1970. 30. p.

37 Lásd E. Masson: *L' 'écriture' dans les civilisations danubiennes néolithique. Kadmos* 32, 1984. 2. 114–117. p.

38 V. Dumitrescu: Turdaş – Mesopotamia. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 1972, 23/1. 107. p.; Masson: i. m. 114–116. p.; Makkay: i. m. 15–20., 33–39. p. és *passim*, további adatokkal és irodalommal.

VLADIMIR MILOJČIĆ ÉS ADAM FALKENSTEIN ÁLLÁSFOGLALÁSA

A tatárlakai táblák felfedezését és közlését követően kibontakozó széleskörű vitában elsőként Vladimir Milojčić (1918–1978) és Adam Falkenstein (1906–1966) heidelbergi professzorok hallatták hangjukat, akik a *Germania* című rangos német folyóirat 1965. évi kötetében a régészet és az asszirológia szemszögéből elemezték a leleteket.³⁹

4. kép. Adam Falkenstein összehasonlító táblázata a tatárlakai táblákon előforduló jelek és korai mezopotámiai párhuzamaik feltüntetésével. ATU: *Archaische Texte aus Uruk* – uruki archaikus szövegek. (Falkenstein 1965, Abb. 1. után)

39 V. Milojčić: Die Tontafeln von Tärtaria und die absolute Chronologie des mitteleuropäischen Neolithikums. *Germania*, 1965. 43. 261–268. p.; A. Falkenstein: Zu den Tontafeln aus Tärtaria. *Germania*, 1965. 43. 269–273. p.

A szerb származású, Németországban ősrégészeti iskolát alapító Milošević rámutatott, hogy a táblákon látható jelek nem teljesen idegenek a Vinča-Tordos kultúra leletanyagában; azokhoz hasonló, agyagtárgyakba karcolt jelek régóta ismeretesek a kultúra különböző lelőhelyeiről. Mint a hagyományos, „alacsony” kronológia elkötelezett híve, Milošević a leletek időrendi jelentőségét hangsúlyozta: a mezopotámiai kapcsolatok alapján a Vinča A periódus és a korabeli délkelet-európai neolitikus kultúrák i. e. 2800 ± 50 tájára datálhatók, és ez szerinte, érvényteleníti a sokkal magasabb ¹⁴C keltezéseket.

Adam Falkenstein kora egyik legjobb, világszerte elismert asszirológusa volt, ő adta közre többek között az uruki archaikus szövegeket, véleménye tehát mérvadónak számított. Megállapítása szerint a tatárlakai táblák anyaga homokkal kevert, durvább, mint a mezopotámiai tábláké, formájuk is sok tekintetben eltérő, Mezopotámiában pl. ritka a korong alak, az átfúrás; a jeleket ott benyomják az íróeszközzel, nem karcolják stb. De a hasonlóságok sem tagadhatók, mint pl. a táblák felületének mezőkre osztása, a jelek nagysága stb. A 2. és 3. táblán összesen 20 (változatokkal 24) jelt azonosított, ezek közül 11-hez talált korai sumer párhuzamot, amiből szerinte 5 pontos, 6 pedig hasonló (lásd a 4. képet). A hasonlóságokat és különbségeket is figyelembe véve Falkenstein arra a körülményre jutott, hogy a táblák Mezopotámiából, az i. e. 2800–2750 körüli Uruk IIIb (Dzsemdet Naszr) periódusból származó *öszönzésre* (Anregung) keletkezettek. Elmondható, hogy Falkenstein szakmai tekintélyével mintegy hitelesítette a tatárlakai táblák Vlassa által feltételezett mezopotámiai kapcsolatait, és ugyanakkor megerősítette Milošević és hívei (köztük Vlassa) elgondolását a délkelet-európai neolitikum alacsony kronológiájáról.

FALKENSTEIN NYOMDOKAIN: KÍSÉRLETEK A TATÁRLAKAI „SZÖVEGEK” OLVASATÁRA

A táblák közlése és Falkenstein értelmezései nyomán több neves kutató foglalkozott a lelet mezopotámiai kapcsolatainak művelődéstörténeti és kronológiai jelentőségével. Ignace J. Gelb lengyel származású amerikai asszirológus, íráskutató is az Uruk III jellegű, i. e. 2800 körüli írásos emlékekben látta a tatárlakai táblák jeleinek legjobb párhuzama-

it, amit mezopotámiai hatással magyarázott.⁴⁰ Sinclair Hood, az athéni brit régészeti intézet igazgatója, a knosszoszi ásatások vezetőjének érdeme, hogy az archaikus sumer összehasonlító anyag mellett figyelemmel volt a korai krétai írásjelekkel mutatkozó párhuzamokra is.⁴¹ A magyar régészek közül Makkay János volt az, aki nemcsak azonnal felfigyelt a tatárlakai táblák különleges jelentőségére, hanem évtizedeken át behatóan foglalkozott ezeknek a leleteknek az egyre gyarapodó kérdéseivel, amelyeknek egy igen alapos monográfiát is szentelt.⁴² Makkay János élete végéig kitartott a tatárlakai táblák mezopotámiai kapcsolatai és a Kárpát-medence neolitikumának (ebből is adódó) alacsony kronológiája mellett. Véleménye szerint „...a tartariai táblák – és velük együtt minden bizonnyal a Tordos-jelcsoport is – helyben készültek ugyan, de mezopotámiai kiindulási ösztönzések és előképek ismeretében, azok másolásával vagy utánzásaként.”⁴³

Ami a tatárlakai táblákba vésett jelek értelmét illeti, Falkensteinnak négy jel logogrammatikus (szójelölő) értékét sikerült megállapítania, de a „szövegek” olvasatára nem vállalkozott.⁴⁴ Akik ezt mégis megpróbálták, meglehetősen eltérő eredményre jutottak.⁴⁵ Harmatta János professzor, orientalista filológus például, a tatárlakai jelek és az Uruk-Dzsemdet Naszr korabeli piktogramok összehasonlítása és a sumer logogramm-értékek behelyettesítése révén a következő olvasatra jutott: 2. (kör alakú) tábla: „Liszt 60 + 10 kur (?) Palil istennek, 20 kur (?) a főpap-királynak, búza 60 + 60 + 2 kur (?) Usmü (istennek), Šamaš (istennek); 3. (téglalap alakú) tábla: „Fogadalmi ajándékul adott az Úrnak (vagy Enlilnek) 5 kenő edényt, 10 kur (?) árpát, 10 lovat Unu városa.” Harmatta hangsúlyozta, hogy ha a jelek és logogramm-értékek általa javasolt megfeleltetése helyes is volna, „olvasata” semmit sem mond a táblák szövegének hangzásáról, nyelvről, más szóval semmi-

40 I. J. Gelb: Comment upon C. Renfrew's note. *Nestor*, 1967 April, 488. p.

41 S. Hood: The Tartaria Tablets. *Antiquity*, 1967. 41., 99–114. p.

42 J. Makkay: Die in Tártaria gefundenen piktographischen Tafeln und die Jüngere Steinzeit Südosteuropas. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1967. 21–24. p.; J. Makkay: The Tártaria tablets. *Orientalia*, 1968. 37/3. p. 272–289. p.; Makkay: 1990. 185. p. + 42 tábla.

43 Makkay 1990, 33. p.

44 Falkenstein 1965, 270–272. p. A négy jel és jelentése: 2. tábla, 1a: mező, szántóföld; 3a: (fel-, ki-) osztani; 4a: felkelő nap/nappal/nap (időszak); 3. tábla, 1a: árpakalász/árpa.

45 Lásd pl. Makkay 1990, 114–115. p.

képp sem utal arra, hogy a Tordos-Vinča kultúra környezetében beszéltek volna a sumer nyelvet.⁴⁶

KÉTSÉGEK: VÁLTOZATOK EGY TÉMÁRA

A fentebb tárgyalt megközelítések elfogadhatatlanok voltak azok számára, akiket a sokasodó ¹⁴C keltezesek (és különösen az 1970-es évektől megjelenő kalibrált radiokarbon dátumok) a délkelet-európai őskor kronológiájának újragondolására, sokkal korábbi (az i. e. VI. évezredbe való) keltezésére készítették. Ehhez az új kronológiai rendszerhez a tatárlakai táblák kétféleképpen voltak illeszthetők. Az egyik elgondolás szerint az áldozati gödör és a táblák a Vinča-Tordos kultúrához tartoznak, ahogy Vlassa megállapította, de a rajtuk látható jelek túl általánosak, térben és időben is széles körben elterjedtek és az i. e. III. évezred elejéről származó korai mezopotámiai jelekkel kimutatható hasonlóságok véletlenszerűek. Az európai őskor új, a radiokarbon kormeghatározásokon alapuló kronológiai rendszerének két neves előharcosa, Hans Quitta és Colin Renfrew sem kételkedett a táblácskáknak a Vinča kultúra köréhez való tartozásában, de elvetették a táblák mezopotámiai kapcsolatainak lehetőségét. Ennek oka nemcsak a tatárlakai táblák kulturális környezetének jóval korábbi (C-14 alapú) keltezése, hanem az is, hogy véleményük szerint a sumer piktogramok és a tatárlakai táblák jelei közötti hasonlóságok túl általánosak és nem bizonyítják a két jelenség közötti összefüggést, kronológiai kapcsolatot.⁴⁷ Hasonló álláspontra helyezkedett Emilia Masson francia orientalista, a kisázsiai (hettita) és a krétai-ciprusi korai írásos emlékek jó ismerője is, akinek megadatott, hogy a kolozsvári múzeumban személyesen is tanulmányozhassa a táblákat. Felülvizsgálta Adam Falkenstein következtetéseit és felrótta a német tudósnak, hogy nem támaszkodott elég széleskörű összehasonlító anyagra, hanem eleve abból indult ki, hogy a tatárlakai táblácskák sumer hatás alatt keletkeztek.⁴⁸ Masson szerint a tatárlakai jelek nagy része közös jellegzetességeket

46 Harmatta János: Neolitikori írásbeliség Közép-Európában? *Antik Tanulmányok*, 1966. 13/2. 235–236. p.

47 H. Quitta: Radiocarbon daten und die Chronologie des mittel- und südeuropäischen neolithikums. *Ausgrabungen und Funde*, 1967. no. 3. 120. p.; C. Renfrew: *Before Civilisation. The radiocarbon revolution and prehistoric Europe*, London-New York, 1973, Alfred A. Knoff, 204. p.

48 Masson: i. m. 122. p.

mutat számos más, térben és időben széles körben elterjedt „proto-literátus” jelkészlettel.⁴⁹ Émilía Masson arra is rámutatott, hogy a táblák tüzetes vizsgálata nyomán megállapíthatta, hogy a Vlassa által közölt másolatok, amelyek aztán munkaeszközként szolgáltak a későbbi kutatás számára, nem pontosak és nem adják vissza teljesen egyes jelek rajzolatát.⁵⁰

„CSÚSZTATÁS”

Más neves kutatók (köztük Homer L. Thomas, Olaf Höckmann, Evzen Neustupný, Vladimír Dumitrescu, D. Whipp, D. G. Zanotti) nem vetették el a tatárlakai táblák mezopotámiai kapcsolatainak lehetőségét és az ebből adódó időjelző értékét, csak éppen egy későbbi periódusra vonatkoztatták azt.⁵¹ Ezek a kutatók úgy vélekedtek, hogy – figyelembe véve az európai őskor ¹⁴C alapú magas kronológiáját – a táblák és azoknak a sumer szövegekkel való kapcsolataiból következtethető datálása (i. e. III. évezred eleje) nem a Vinča A periódussal, hanem a tatárlakai lelőhely valamelyik későbbi időszakával (többek szerint éppen a legkésőbbi, a rézkori Coțofeni kultúra korabeli megtelepedéssel) volna kapcsolatban. Elképzeléseik szerint a rézkori tárgyak, köztük a táblák, bolygatás révén kerülhettek az „áldozati gödörbe”, a neolitikus leletek mellé, esetleg magát a gödröt is a Coțofeni-rétegből ásták be.⁵² Egy ilyen elgondolás tehát nem veti el a táblák mezopotámiai kapcsolatait és az ebből adódó időjelző értékét, csak éppen egy későbbi periódusra, a rézkorra „csúsztatja” azt. Így válhattak volna a táblácskák – mint valami Jolly Joker – a Kárpát-medencei neolitikum alacsony kronológiáját tanúsító dokumentumokból a rézkor magas időrendjének bizonyítékaivá! Mindez csak megerősíti fentebbi megállapításunkat, miszerint a táblák körüli bizonytalanságok első sorban az ásatás és a leletek hiányosan dokumentált, szűkszavú közreadásából fakadnak, ami mintegy táplálta a leletek rétegtani helyzetével, művelődési és kronoló-

49 Uo.

50 Uo. 114–115 p. („Un examen minutieux de ces inscriptions m’a permis de constater que les copies publiées dans Dacia, lesquelles ont servi d’instrument de travail aux spécialistes qui les étudiés depuis, manquent de précision et même ne reproduisent pas complètement le dessin de certains signes; voir analyse paléographique.”) Nem mellékes, hogy maga Falkenstein is Vlassa 1963-ban közölt rajzait és fényképeit használta összehasonlításaihoz.

51 A kérdést áttekinti Makkay: i. m. 16–18. p.

52 Lásd pl. Zanotti: i. m. 209–213. p.

giai hovatartozásával, jelentőségével vagy éppen hitelességével szemben támadt kétségeket.

VLASSA ÖRÖKSÉGE. INTERDISZCIPLINÁRIS VIZSGÁLÓDÁSOK. ÁLDOZATI GÖDÖRBŐL TEMETKEZÉS. MILADY TÁRTÁRIA „TÖRTÉNETE”

Ma már csak találgathatjuk, mi lehetett az oka, hogy a táblák felfedezését övező érdeklődés, a leletek által kiváltotta viták és a tudományos világ várakozása ellenére Vlassa nemcsak hogy nem folytatta a tatárlakai lelőhely feltárását, de még az 1961. évi kis méretű ásatás eredményeit sem közölte kimerítően, és nem igyekezett tisztázni a leleteivel kapcsolatban utólag felmerült problémákat.⁵³

Adatunk van arra, hogy 1983-ban Nicolae Vlassa és Gheorghe Lazarovici előkészületeket tettek a tatárlakai ásatás folytatására és ennek érdekében összegyűjtötték az 1961. évi próbaásatás teljes dokumentációját,⁵⁴ a közös terv azonban Vlassa 1984 márciusában, ötvenedik életévének betöltése előtt bekövetkezett halála miatt nem valósulhatott meg. A későbbiekben sor került ugyan a tatárlakai régészeti kutatások újrafelvételére,⁵⁵ ám Nicolae Vlassa 1961. évi ásatásának dokumentációját azóta sem közzétették. 1991-ben történt erre halvány kísérlet: Gheorghe Lazarovici és Zoia Maxim-Kalmar egy román–angol nyelvű, 28 lapos füzetben igyekezett összefoglalni a Tatárlakára vonatkozó fontosabb tudnivalókat. A füzet tartalmaz ugyan néhány, Vlassa közleményeiben nem szereplő adatot és ásatási rajzot, de ezúttal sem került sor az ásatási dokumentáció, a lelő körülmények és a leletek (különösen az áldozati gödör tartalmának) kimerítő, kellően dokumentált ismertetésére.⁵⁶

53 Néhány későbbi írásában visszatért ugyan az erdélyi neolitikum közel-keleti kapcsolatainak és kronológiájának a kérdéseire, de ezekben kevés új adattal szolgált a tatárlakai leletekről, lásd Vlassa 1970, 1972; uő: Neue Beiträge zur Frage orientalischer Einflüsse im Neolithikum Siebenbürgens. *Praehistorische Zeitschrift*, 1974. 49/2. 181–192. p. N. Vlassa 1976-ban kötetbe gyűjtötte korábban megjelent fontosabb írásait (*Neolithicul Transilvaniei. Studii, articole, note*), de nem élt az alkalommal, hogy tisztázza az időközben leleteivel kapcsolatban felmerült kérdéseket.

54 Lásd Makkay 1990, 18. p. hivatkozását Gheorghe Lazarovici 1983. évi közlésére.

55 1989-ben Iuliu Paul, 2010 és 2015 között Sabin A. Luca végzett ásatást a lelőhelyen.

56 Lazarovici – Maxim-Kalmar 1991; lásd fentebb, a 8. és 12. jegyzetet is.

A fenti kívánalmaknak és Nicolae Vlassa tudományos hagyatéka ápolásának a 2000-es évektől főképpen a Gheorghe és Cornelia-Magda Lazarovici régész-házaspár és a hozzájuk társuló Marco Merlini olasz publicistából, kulturális menedzserből lett archeológus igyekezett eleget tenni, eredményeiket több tanulmányban és egy monografikus munkában közölték.⁵⁷ Sajnos, nekik sem sikerült az áldozati gödörben talált összes tárgy azonosítása, közreadása. A kolozsvári múzeumban végzett kutatásaik szerint a Vlassa által említett 32 tárgyból csak 12 volt beletárolva, de ezek közül is csak 10 volt megtalálható a múzeum raktárában, a leletet tartalmazó dobozban: a három tábla (másolata), 5 agyagszobrocska, 1 alabástrom idol és a Spondylus-karperec). Ezenkívül csupán még egy biztosan, valamint egy másik, valószínűleg a lelethez tartozó tárgyat sikerült beazonosítaniuk, a többi tárgyról nincs adatunk.⁵⁸ Fontos eredmény viszont, hogy a Merlini által támogatott Prehistory Knowledge Project keretében olyan interdiszciplináris kutatásokra is sor kerülhetett, mint az emberi csontmaradványok antropológiai és radiológiai, paleopatológiai vizsgálata, az állatcsontok archeozoológiai meghatározása, a csontok ¹⁴C kormeghatározása, a táblák anyagának elemzése stb.

Az antropológiai vizsgálatok szerint az áldozati gödörben talált töredékes emberi csontok egy 50–55 év körüli, 147 cm magas nő maradványai, aki élete folyamán egy sor súlyos betegségben szenvedett, s aki idős korára fogyatékosná vált, ellátásra, ápolásra szorult.⁵⁹ A szórványos csontokon végzett vizsgálatok alapján „életre keltették” Milady Tärtária, a nagy tiszteletnek örvendő papnő, sámán alakját és mesébe illő sztoriját, az eddig „mágikus-rituális komplexumként” vagy áldozati gödörként értelmezett régészeti objektumot pedig előléptették a nagy tiszteletű szent asszony/szent életű öreg hölgy (*revered holy*

57 Lásd a 31. jegyzetet és Gh. Lazarovici – M. Merlini: New informations and the role of the Tärtaria discoveries. In J. Marler (ed.): *The Danube Script: Neo-Eneolithic Writing in Southeastern Europe. Exhibition Catalogue*. Sibiu – Sebastopol (USA), 2008, National Brukenthal Museum – Institute of Archaeomythology, 39–51. p.; Gh. Lazarovici – C-M. Lazarovici – M. Merlini: *Tärtaria and the sacred tablets*. Cluj, 2011, Ed. Mega.

58 Lazarovici–Lazarovici–Merlini 2011, 125. 135. p. Az eredeti táblákat biztonságos helyen őrzik.

59 Az emberi csontmaradványokat dr. Georgeta Miu, a Iași-i Antropológiai Kutatóközpont munkatársa tanulmányozta. A vizsgálatokat főként a megmaradt hosszú csontokon, csigolyákon végezték; a koponya és a medencecsont teljességgel hiányzott, ami nagyban korlátozta az embertani jellegzetességek meghatározását.

woman, old holy lady) sírjává. A történethez hozzátartozik Milady Tártáriának a gödör melletti putriból lett székhelye/lakása, valamint a gödörben talált tárgyakból összeállt liturgikus felszerelése (*liturgical tools*), kultikus eszköztárára (*cult inventory*) is. Véleményük szerint maga a gödör Milady Tártária életében az asszony vallásos kelléktárának egyfajta tároló helye/doboza/gödre (*a sort of box, pit for storing religious paraphernalia*) vagy kultikus-szagrális áldozati gödre (*cultic sacrificial pit*) volt. Az asszony halála és testének 6-7 év alatt (valahol máshol) végbemenő elporladása, netán lehúsolása (*discarnation, excarnation*) után a hálás utódok kihantolták/összeszedték elődjük földi maradványait és csontjainak egy részét a gödörbe deponálták, amit ekképpen ősanjuk (*ancestor*) másodlagos temetkezési helyévé (*secondary burial*), felszentelt sírjává (*consecrated grave*) avatták!⁶⁰

A római radiokarbon laboratóriumban végzett ¹⁴C mérések szerint az áldozati gödörben talált emberi csontok kora (68,2%-os valószínűséggel) i. e. 5370 és 5140 közé, a putriból előkerült állatcsontok i. e. 5290 és 5060 közé keltezhetők, ami jó összhangban van más rokon lelőhelyek kormeghatározásával, és megfelel a Vinča A periódus datálásának. A ¹⁴C adatok a két objektum (legalábbis részleges) egykorúságára utalnak, s egyben arra is, hogy az áldozati gödör valóban a település legelső rétegéhez tartozott.⁶¹ Többféle szakértői vizsgálatot végeztek továbbá a leleteken is, például a táblácskák anyagán. Az elemzések szerint a táblák anyaga kevés helyi eredetű (a lelőhely környékéről származó) agyagot és sok szemcsés homokot tartalmaz, amelyben a Tatárlakától 20–25 km-re fekvő hegyvidékre jellemző kvarckristályok mutathatók ki.⁶²

Fontos előrelépés történt a táblákon előforduló jelek meghatározásában is. A több évtizedes viták után úgy tűnik, a jelek értelmezése körüli

60 Lazarovici–Merlini 2005, 207–209. p.; 2008, 47–48. p.; Lazarovici–Lazarovici–Merlini 2011, 111–134., 209–237. p.

61 Lazarovici–Merlini 2005, 213. p., fig. 22–23; Lazarovici–Lazarovici–Merlini: 2011, 359–369. p. Az említett, a keresztény időskálára vetített i. e. (Kr. e., BC) 5370–5140 és 5290–5060 dátumokat a csontmintákon eredetileg mért 6310 („before present”) ún. konvencionális radiokarbon kormeghatározások kalibrálása révén nyerték.

62 Lásd Lazarovici–Merlini 2005, 211. p.; Lazarovici–Lazarovici–Merlini 2011, 240. p. Ezek az eredmények megerősítik azokat a korábbi vélekedéseket, miszerint a táblácskák „helyi”, a környékről származó agyagból készültek, lásd Masson 1984, 115. p., 67. j; Makkay 1990, 113., 158. p. 54. j., hivatkozással Gh. Lazarovici véleményére.

nézeteltérések egyik fő oka arra a – Marco Merlini szavaival – „eredendő bűnre” (original sin) vezethető vissza, hogy a tatárlakai táblák első kutatóinak nem sikerült minden jel alakját valóságúen/szabatosan meghatározniuk.⁶³ A táblák jeleinek újabb, laboratóriumi tanulmányozása (mikroszkópos vizsgálat, makro felvételek, viaszlenyomatok stb.) azt mutatja, hogy a jelek pontos alakjának megállapítása számos nehézségbe ütközik. A táblák anyagának durva összetétele és a nem elég finom „íróeszköz” meggátolta, hogy szabályos vonalakat rajzoljanak. Ehhez hozzájárult az „írnok” gyakorlatlansága is, aki akaratlan bekarcolásokat is ejtett, amiket aztán egyesek valódi jeleknek értelmeztek. A sósavas oldattal való kezelés is megváltoztatta a táblák felületét, egyes jelek deformálódtak és apró repedések jelentek meg, amelyeket bekarcolásként értelmeztek, és így egyes kutatók olyan jeleket „fedeztek fel”, amelyek valójában nem is léteztek. Mindezekhez nagyban hozzájárult a megfigyelő szubjektivitása is, a különböző beállítottságú kutatóknak az a hajlandósága, hogy azt lássák meg a jelekben, amit eleve elképzelték; akik pl. a sumer piktogramokhoz hasonló írásváltozatokra számítottak, hajlottak arra, hogy az ezekkel a korai írásjelekkel való formai hasonlóságok megállapítására összpontosítsanak.⁶⁴ Merlini részletesen ismerteti és dokumentálja a táblák „valóságos” jeleinek megállapítására tett erőfeszítéseket, és összefoglaló táblázatában 24, vizsgálati alapján pontosított jelet mutat be.⁶⁵ Egy külön tanulmányban Merlini összehasonlította a tatárlakai táblák felülvizsgált jeleit a „Danube Script” és más korai írások (köztük az uruki archaikus szövegek, az akkád ékírás, az Indus-völgyi írás) jeleivel; az idevágó eredmények áttekinthetőségét megkönnyíti, hogy az adatokat táblázatban is összefoglalta.⁶⁶ Anélkül, hogy alábecsülném Merlininek és a kaliforniai Archaeomitológiai Intézet lelkes munkatársainak a tatárlakai jelek pontosabb meghatározását és más írásrendszerekkel való összehasonlítását célzó erőfeszítéseit, úgy gondolom, hogy e sokat vitatott kérdések tisztázásához ajánlatos lenne, hogy egy Adam Falken-

63 Lazarovici–Lazarovici–Merlini 2011, 239. p. („...the dispute has an original sin: an incorrect identification of the shape for a number of signs from Tártária”).

64 Uo. 239–244. p. A IX. 1–3. ábrákat összehasonlítva láthatóak a három tábláról Vlassa, Winn és Masson által publikált rajzok közötti különbségek.

65 Uo. 239–261. p. és Table IX. 1.: List of the signs from the Tártária tablets.

66 Uo. 263–337. p. és Table 1.

stein vagy Émilia Masson „kaliberű”, az ókori, különösen az archaikus közel-keleti írásokban jártas szakértő is újra megvizsgálja a leleteket.

A táblák rendeltetését illetően – jórészt általánosságokban fogalmazva – a Lazarovici házaspár emlékeztető és óvó amuletteknek, „ismeret-beavatási” tárgyakként tekinti azokat (memorizing, protective amulet and knowledge-initiation objects); a rajtuk található ábrázolások szerintük ideogramok, illetve olyan titkos jelek, amelyek a holddal kapcsolatos rituálékra, a női naptárra, vagy bizonyos közösségi eseményekkel kapcsolatos áldozatokra, rítusokra vonatkozó ismereteket hordoznak.⁶⁷

A TATÁRLAKAI TÁBLÁK ÉS A TORDOS-VINČA KULTÚRA JELKÉSZLETE („PRE-ÍRÁSA”). A DANUBE SCRIPT

A tatárlakai leletek több évtizedes „csend” után ismételen felhívták a figyelmet a Közép- és Al-Duna-vidék neolitikus tárgyain, különösen a Tordos-Vinča kultúra edényein, agyagszobrocskáin, orsónehezekein megfigyelhető motívumokra, jelekre, szimbólumokra, amelyek mindekenélőtt Torma Zsófia 1875-től folytatott Szászváros környéki kutatásai, majd Miloje Vasić 1905-ben megkezdett Belgrád melletti ásatásai nyomán kerültek napvilágra, s amelyek különbözőképpen értelmezett szélesebb összefüggéseivel, feltételezett trójai, krétai, egyiptomi kapcsolataival a XIX. század végén és a XX. század elején olyan neves tudósok foglalkoztak, mint Paul Reinecke, Arthur J. Evans, Hubert Schmidt vagy V. Gordon Childe.⁶⁸

A különböző lelőhelyek kerámiáján, agyagtárgyain fellelhető több száz jel gondos felleltározása, rendszerezése és összehasonlító tanulmányozása nyomán 1969-ben Makkay János bevezette a Tordos-jelcsoport fogalmát, Shan M. M. Winn pedig 1981-ben publikált könyvében úgy értelmezte ezt az emlékanyagot, mint délkelet-európai „pre-írást” (pre-writing), vagy mint a Vinča-kultúra jelrendszerét.⁶⁹ A két kutató azonban merőben eltérően viszonyult a Tordos-Vinča kultúra jelkészletéhez, s ezzel összefüggésben a táblák jelentőségéhez. Míg Makkay – éppen a tatárlakai táblák feltételezett sumer kapcsolatai alapján – az

67 Uo. 187. p.

68 A kérdésről lásd összefoglalóan Makkay 1990, 40–61. p.

69 J. Makkay: The Late Neolithic Tordos group of signs. *Alba Regia*, 1969. 10. 9–49. p.; uó: 1990. 40–66. p.; S. M. M. Winn: *Pre-writing in Southeastern Europe: the sign system of the Vinča culture*, Calgary, 1981, Western Publishers.

említett jelrendszer kialakulását az. i. e. III. évezred elejére datálta és mezopotámiai hatásoknak tulajdonította, addig Winn annak Mezopotámiától független és jóval korábbi európai megjelenését hirdette.

A tatárlakai tábláknak és a rajtuk található jeleknek a korai írásrendszerekben elfoglalt helyét egyes régészek újabban az ún. Duna-vidéki írás keretein belül jelölik meg, amelynek gondolata az 1990-es években kezdett megfogalmazódni, a Tordos-Vinča kultúra jelrendszerével kapcsolatos korábbi kutatások és Marija Gimbutas litván származású amerikai régésznek (1921–1994) az önálló óeurópai civilizációra (World of Old Europe) vonatkozó elképzelései nyomán. Az írás fogalmát igen tágan értelmező kutatók a Danube Scriptnek nevezett jelkészletet a délkelet-európai–balkáni neolitikum és kora rézkor kultúráihoz kapcsolják és a kb. i. e. 6400–3400 közötti három évezrednyi időszakra kelteznek, ami több regionális és kronológiai változat meglétét feltételezi.⁷⁰ A Marco Merlini által kezelt adatbankba (*DatDas*–Databank of the Danube Script) 971 „feliratos tárgy”, 1178 „feliratot” és 5433 jelet regisztráltak. A Tordos-írás adatbankja (*DatTur*–Databank of the Turdaş Script) 134 „feliratos” tárgyat és 151 jelet tartalmaz, amiből 137 közös a Danube Script jeleivel, 14 pedig a Tordos-írás sajátja. Az archaikus, alapvetően logografikus (szójelölő), tehát nem egy bizonyos nyelvhez kapcsolódó, hangértékkel is bíró írásként értékelt rendszer „fejlődésében” több mozzanatot állapítottak meg. Az i. e. VI. évezred utolsó századaiba keltezhető tatárlakai táblák a korábbiak közé sorolhatók és a középső neolitikus Vinča kultúra A periódusába tartoznak. Gheorghe Lazarovici véleménye szerint hiba volna a tatárlakai táblákat az ún. Tordos-íráshoz kapcsolni, mivel az a késő neolitikus Vinča C

70 Az utóbbi másfél évtizedben, az Erdélyi Történelmi Múzeum (Kolozsvár), a Brukenthal Múzeum (Nagyszeben) és a kaliforniai Institute of Archaeomythology rendezésében több, kiállítással egybekötött nemzetközi konferenciát tartottak a Danube Script kérdéseiről, lásd J. Marler (ed.): *The Danube Script: Neo-Eneolithic Writing in Southeastern Europe. Exhibition Catalogue*. Sibiu – Sebastopol (USA), 2008, National Brukenthal Museum – Institute of Archaeomythology; J. Marler (ed.): *Proceedings „Signs and symbols from Danube Neolithic and Eneolithic”. International Symposium The Danube Script: Neo-Eneolithic Writing in Southeastern Europe*. Sibiu, 2009, Ed. Altip; Z. Maxim et al. (eds): *The Danube Script in light of the Turdaş and Tărtăria Discoveries. Exhibition Catalogue*. Cluj – Sebastopol (USA), 2009, National History Museum of Transylvania – Institute of Archaeomythology. Az ezekben közölt tanulmányokon kívül lásd még M. Merlini: *An Inquiry in to the Danubian Script*. Sibiu, 2009, Altip; Lazarovici–Lazarovici–Merlini 2011, 239–337. p.

periódushoz (kb. i. e. 4900–4500) tartozik, tehát a Duna-vidéki írásnak egy, a tatárlakai leleteknél későbbi regionális változata.

Látható, hogy a Danube Script kutatói kiállnak a tatárlakai tábláknak a Vinča A korabeli „áldozati gödörhöz” való tartozása és korai, ¹⁴C alapú, i. e. VI. évezred végi keltezése mellett, és elvetik azok mezopotámiai kapcsolatának lehetőségét, hangsúlyozván, hogy a táblák nyersanyaga, készítési módja, „feliratozása” arról tanúskodik, hogy azok helyi készítmények, és párhuzamaik megtalálhatók a „dunai civilizációk” régészeti adatbankjaiban regisztrált leletek között.

ALAPTALAN VÁDASKODÁSOK: VLASSA ÉS MILOJČIĆ, A CINKOS HAMISÍTÓK

Amikor már-már úgy tűnt, hogy elültek a tatárlakai táblák értelmezése körüli egykor oly heves viták, 2013-ban a berlini *Das Altertum* című jeles ókortörténeti folyóirat Erika Qasim tollából cikket közölt a táblák „újraértékeléséről”.⁷¹ Írásában a szerző nem kevesebbet állít, mint hogy a táblák hamisítványok, és azzal vádolja Nicolae Vlássát, hogy összejátszva Vladimir Milojčić heidelbergi professzorral, ő maga készítette azokat. Qasim állítása szerint a fiatal kolozsvári régész és cinkosa, az idős, szerb származású németországi professzor által kitervelt és véghezvitt hamisítás célja az lett volna, hogy a Dzsemdet Naszr-korú, mezopotámiai eredetű piktografikus táblácskák erdélyi felbukkanásával bizonyítékokat szolgáltatassanak a délkelet-európai neolitikum Milojčić által kidolgozott (és a ¹⁴C datálások által megkérdőjelezett) alacsony kronológiájához, jelesen a Vinča-Tordos kultúra kezdeteinek az i. e. III. évezred elejére való keltezéséhez. Meglepő, hogy állításainak súlyossága ellenére Erika Qasim milyen könnyedén, felelőtlenül kezeli a tudományos és erkölcsi szempontból is kényes kérdést. A cikk felszínesen dokumentált, sok pontatlan adatot tartalmaz, szerzője aligha ismeri az évtizedek során immár könyvtárnyira szaporodott szakirodalmat (amiből csupán néhány munkára hivatkozik), és kevés jelét adja annak, hogy tudomása volna a leletek előkerülése és a Vlassa

71 E. Qasim: Die Tártária-Täfelchen – eine Neubewertung. *Das Altertum*, 2013. 58. 307–318. p. Kritikámat lásd Attila László: Cui bono? Thoughts about a „reconsideration” of the Tártaria tablets. *Dacia*, 2016. NS, LX, 281–292. p.; uő: Örökzöld Tartaria. In Gresz Ágnes (szerk.): *Liber Amicorum. Studia Maria Fekete dedicata*. Pécs, 2022, 131–145. p.

általi közlése nyomán kibontakozott vitákról, az utólagos régészeti és írástörténeti kutatások, műszeres laboratóriumi vizsgálatok eredményeiről.⁷² A hamisításra vonatkozó súlyos állításait semmiféle tényeszerű érveléssel nem indokolja, rágalmaikat könyvívízű, íróasztal mellett kiötlött szimpla spekulációkra „alapozza.” Elgondolása szerint az asszirológiában járatlan Vlassa tudományos ismeretterjesztő munkákból (úgymond a „másodlagos irodalomból”) esetlegesen válogatta és másolta volna ki a mezopotámiai piktogramokat, amiket aztán az agyagtáblákba karcolt, majd kiégette azokat és ásatásából származó leletekként prezentálta. A Vlassa-Milojčić cinkosság is pusztán rosszindulatú feltételezés: Qasim egyetlen érveléssel sem tudja állítását megindokolni. Részrehajlását, írásának tendenciózus voltát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy amikor megvádolja Vlassát és Milojčićot, egy szót sem ejt a neves asszirológus, Adam Falkenstein szerepéről, aki annak idején tüzetesen összehasonlította a tatárlakai táblácskákon előforduló piktografikus jeleket a korai mezopotámiai írásjelekkel.⁷³ Megjegyzendő, hogy a tanulmány közlése után a tatárlakai táblák lehetséges mezopotámiai kapcsolatait érintő viták kiindulópontját tulajdonképpen már nem is a fiatal őskoros régész, Nicolae Vlassa általános jellegű megállapításai, hanem az elismert asszirológus, Adam Falkenstein szakszerű elemzése képezte, mely egyfajta biztosítékot is jelentett és további, a lehetséges mezopotámiai kapcsolatokat vizsgáló kutatásokra ösztönzött.⁷⁴ Qasim azonban nem bolygatja Falkenstein szerepét, noha a fentiek szerint akár ő is cinkosa lehetett volna Vlassának és főleg Milojčićnak (a feltételezett értelmi szerzőnek), esetleg csúnyán félrevezethették a jóhiszemű tudóst.⁷⁵

72 Hivatkozásában az ide vonatkozó irodalomból Vlassa 1963, Milojčić 1965; Falkenstein 1965, Hood 1967. és Lazarovici-Merlini 2005, a fentiekben már idézett munkái mellett mindössze néhány, a tatárlakai táblákat is bemutató kiállítás katalógusa szerepel, lásd Qasim: i. m. 317–318. p., Anmerkungen, Bibliographie.

73 Lásd fentebb és 39. jegyzet. Falkenstein tanulmánya szerepel E. Qasim irodalomjegyzékében, de a szövegben egyszer sem hivatkozik rá.

74 Lásd ezzel kapcsolatban Masson 1984, 112., 117., 122. p.

75 Megjegyzendő, hogy A. Falkenstein kollégája, V. Milojčić kérésére vizsgálta meg a tatárlakai táblák Vlassa által közölt írásjeleit és azok párhuzamait („Auf unsere Bitte hat A. Falkenstein diesen Vergleich Vlassas überprüft und in dem anschließenden Bericht seine Beobachtungen niedergelegt”); a tanulmány következtetései alapvető érvként szerepelnek Milojčić dolgozatában a szerző kronológiai elképzeléseinek támogatására, lásd Milojčić 1965, 264–267. p.

Mint dolgozatomban már utaltam rá, nem Erika Qasim az első, aki bírálattal illette Vlassát, és kétségbe vonta következtetéseit,⁷⁶ de azt is láthattuk, hogy az újabb kutatások – noha nem sikerült teljesen eloszlatniuk a táblák körüli bizonytalanságokat – igazolni látszanak a tatárlakai táblák eredetiségét. Már az orientalista Emilia Masson is, aki személyesen megvizsgálta a leleteket, arra a következtetésre jutott, hogy noha a táblák előkerülési körülményei bizonytalanok, eredetiségük-höz (antik voltukhoz) nem fér kétség; maguk a felületükön található kopásnyomok is azt tanúsítják, hogy nem lehetnek újabb kori hamisítványok.⁷⁷ Ezt tanúsítja egyébként az a tény is, hogy a táblákat mészköves lerakódás borította, ami a hosszas földben fekvés nyomán képződött, s amit sósavas oldattal kellett eltávolítani, hogy a jelek láthatóvá váljanak. Mindezt megerősíti a táblák felületének újabb mikroszkópos vizsgálata, ami kimutatta, hogy számos bemélyített jel körvonalaiban földnyomok találhatóak. Mint a vizsgálat eredményeinek közreadói megállapították, a betokosodott föld jelenléte kizárja azt a feltételezést, hogy a táblák modern hamisítványok volnának (amire Vlassa nem jött rá), vagy hogy azok maga a felfedező „tréfájának” a szüleményei lennének.⁷⁸

„HINNI SZERETNÉM”

A tatárlakai táblák számos romániai és külföldi kiállításon szerepeltek, legutóbb 2019. május 18-án, a Múzeumok Éjszakája alkalmából mutatták be őket őrzési helyükön, Kolozsváron, az Erdélyi Történeti Múzeumban. A kiállítás igyekezett érzékeltetni a táblákkal kapcsolatos bizonytalanságokat, amelyek meglétére már címében is utalt: *Hinni akarom/szeretném*, az alcím pedig arra buzdít, hogy *Fejtsd meg a híres tatárlakai táblácskákat*.⁷⁹ A kiállított leleteket kísérő egyik panó román

76 Lásd fentebb, 37. és 38. jegyzet.

77 Masson 1984, 114–117. p.

78 Lazarovici-Lazarovici-Merlini 2011, 244. p. („The presence of encapsulated soil excludes the accusation that they are a modern fake not identified by N. Vlassa, or just a „game” of the discoverer.”)

79 *Vreau să cred/I want to believe. Descifrează faimoasele tăblițe de la Tărtăria*. A három ismert (egy korong alakú és két négyszögletes), 1961-ben előkerült tatárlakai tábla mellett a kiállításon bemutatott további hét díszített korong alakú agyagtáblát, köztük egy újabb, 2014-ben Tatárlakán felfedezett táblácskát; három további példány Tordosról, a Torma Zsófia gyűjteményből származik, egy másikat ugyancsak Tordoson találtak az 1992. évi ásátások során, kettő pedig Kolozsvár területén került elő 1968-ban és 2012-ben, mentőásatások alkalmával. Az egyik kolozsvári példány kivételével, amit a Zau (Mezőzáh) kultúrába soroltak, az összes többi a Tordos (Vinča) műveltséghez tartozik. Az 1961-ben előkerült tatárlakai tábláktól

és angol nyelven, kronologikus sorrendben, az 1906 és 2019 közötti időszakra évekre bontva, tényszerűen mutatta be a tatárlakai kutatások történetét és a leletek, különösen a táblácskák értelmezése körüli viták fontosabb mozzanatait és az idevágó jeletesebb publikációkat.⁸⁰ A másik panó négy tematikus csoportosításban ismerteti a tatárlakai leletekkel kapcsolatos fontosabb, vitatott kérdéseket, a körülöttük kialakult véleménykülönbségeket (*Lelőkörülmények, A Leletek rétegtani helyzete, A keltezés, A tárgyak eredetisége*). A *Hinni szeretném* című kiállítás arról tanúskodik, hogy rendezői is megküzdöttek a tatárlakai táblák értelmezésének bonyolult problémájával, és arra törekedtek, hogy a látogatók elé tárják a tényeket és a különböző, sokszor egymásnak ellentmondó vélekedéseket, lehetővé téve, hogy azok alapján önálló véleményt alkothassanak. Persze megkérdőjelezhető ennek realitása, hiszen nem hitbéli, hanem szaktudományos kérdésekről van szó, amelyekben nem lehet csupán pillanatnyi benyomások alapján, tárgyi tudás és forráskritika, módszertani ismeretek, kutatói tapasztalat híján dönten. De ez már egy másik probléma!⁸¹

VISSZA A RÉZKORBA?

A kolozsvári kiállításról egy rangos magyarországi tudományos ismeretterjesztő folyóiratban dr. Szabó Géza régész, a szekszárdi Wosinsky Mór Múzeum főmunkatársa is beszámolt, majd alapos szaktanulmányban foglalkozott a Kárpát-medencei korai írásleletek, köztük a tatárlakai táblák kérdésével.⁸² A szerző abban látja a fő problémát, a leletek

eltérően a többi itt bemutatott példányon nem figyeltek meg írásnak minősíthető jeleket, felületeket bekarcolt és benyomott, főképpen geometrikus motívumokkal díszítették. A legkisebb korong átmérője 5 cm, a többi 7–9 cm, peremükön általában két vagy négy lyuk található, rendeltetésüket ezért függőként határozták meg. Lásd a kiállítás vezetőjét, a táblák fényképével és rövid leírásával.

80 Ez úton is köszönöm Urák Malvinkának, aki Monica Bodea mellett a kiállítást gondozta, hogy rendelkezésemre bocsátotta a panók szövegének PDF változatát.

81 Lásd fentebb, 35. jegyzet.

82 Szabó Géza: Az alsótatárlakai táblák nyomában. A Kárpát-medence legkorábbi írásleletei. *Élet és Tudomány*, 2019. LXXIV/30. 946–948. p. A cikk Szabó Géza egy hosszabb tanulmánya első részének a következtetéseit foglalja össze. A szerző *Korai írásleletek és régészeti-történeti háttérük a Kárpát-medencében* című előadása (melyben az idevágó neolitikus, bronzkori és kora vaskori emlékeket tekinti át), az MTA rendezésében tartott kerekasztal-konferencián hangzott el 2018. január 25-én. Ezúton is köszönöm Szabó Gézának, hogy 2018. február 17-én elküldte nekem a PowerPoint előadás 24 diaképét. Közölve: Zelliger Erzsébet (szerk), *Rovás–magyar nyelvtörténet–művelődéstörténet*. Budapest, 2019, Magyarágkutató Intézet (A Magyarágkutató Intézet Kiadványai 7.), 72–119. p.

háttérében megbúvó alapvető ellentmondást, hogy míg a táblákat mezopotámiai párhuzamaik alapján, az i. e. IV/III. évezred fordulójának tájára kell keltezni, ami a Kárpát-medencei késő rézkornak felel meg, addig az áldozati gödörben előkerült többi lelet a csontmintákon mért ¹⁴C kormeghatározások alapján az i. e. VI. évezredbe, a Vinča kultúra időszakába tartozik. Szabó Géza szerint egy, a tatárlakai rétegsort záró Coțofeni kultúra korabeli beásás nyúlt volna le egészen a legalsó rétegelig, s ennek nyomán keveredhettek rézkori tárgyak a neolitikus leletanyag közé. Eszmefuttatása szerint a fentebb jelzett ellentmondást úgy lehet feloldani, hogy külön kell választani egyrészt az tatárlakai táblácskákat, amelyeknek a jelei közvetlen kapcsolatokat mutatnak a korai mezopotámiai írásrendszerekkel és ennél fogva a késő rézkorbakora bronzkorba kell keltezni őket, másrészt az i. e. VI. évezredbe datálható újkőkori Vinča (-Tordos) kultúra leletanyagát, beleértve azokat a hasonló, edényeken és egyéb tárgyakon előforduló, általánosan elterjedt jeleket, amelyekre már Torma Zsófia is felfigyelt.

Szabó Géza tehát visszanyúl azoknak a régészeknek az 1960–70-es években megfogalmazott elgondolásaihoz, akik elfogadták a tatárlakai táblák mezopotámiai kapcsolatainak lehetőségét és kronológiai értékét, de azt egy későbbi periódusra, nevezetesen a rézkori Coțofeni kultúra időszakára vonatkoztatták.⁸³ Ezeknek a feltételezéseknek a megalapozatlanságára Makkay János már harminc évvel ezelőtt felhívta a figyelmet, és arra is rámutatott, hogy egyetlen érvt sem lehet felhozni a piktografikus tábláknak a Coțofeni kultúra miliójébe való beillesztésére.⁸⁴ Ezen a képen (a tatárlakai táblákon található ábrázolások és a Vinča-Tordos kultúra jelkészlete közötti összefüggésen) aligha változtathat gyökeresen az az újabb, szórványos lelet, amire Szabó Géza érvként hivatkozik: a Szombathely-Újperint-kavicsbánya lelőhelyen előkerült, a késő rézkori Baden műveltséghez tartozó kis korsó, melynek aljára *feltehetően* labrys, azaz kettős (bronz) balta képe van karcolva, s ami a Közel-Kelet térségével való kapcsolatokra utalhat.⁸⁵ Megjegyzendő, hogy a tárgyat közlő Horváth Tünde hangsúlyozza a lelet egyedi

83 Lásd fentebb és 51–52. jegyzet.

84 Makkay 1990, 16–18., 35–36., 125. (46–51. jegyzet), 132. (45–50. jegyzet) p.

85 Szabó: i. m. (*Korai írásemlékek...*), 79–80. p. és 4. kép, hivatkozással Horváth Tünde: A badeni kultúra leletei Szombathely – Újperint-kavicsbánya lelőhelyen: Labrys a Baden kultúrában? *Savaria*, 2017. 39. 85–102. p.

voltát: az itt említett, labrysként értelmezett, edénybe karcolt motívumon kívül a kettős balta sem tárgyi mivoltában, sem ábrázolásként nem ismeretes a Kárpát-medence rézkori leletanyagában.⁸⁶ Úgy gondolom, hogy ez a Nyugat-Magyarországon (!) előkerült, a badeni kultúrába sorolt lelet nem támogathatja a tatárlakai táblák és a Coțofeni kultúra közötti kapcsolatokra vonatkozó feltételezéseket.

NÉHÁNY KÖVETKEZTETÉS

Kutatástörténeti áttekintésünk összegzéseként megállapítható, hogy 60 évvel Nicolae Vlassa tatárlakai ásatása és beszámolójának közlése után sem sikerült kibékíteni a leletek értelmezése körüli ellentéteket, mi több, mind a mai napig várat magára a sokat vitatott áldozati gödör teljes leletanyagának azonosítása, feldolgozása és közreadása, sőt az időközben elvégzett szakértői vizsgálatok eredményeinek tényszerű publikálása is. A rendelkezésre álló adatokból is adódik azonban néhány olyan következtetés, ami közelebb vihet bennünket a vitatott kérdések eldöntéséhez:

1. A geológiai-közettani vizsgálatok eredményei szerint a táblák anyaga helyi eredetű, ami kizárná azt a véleményt, hogy a táblák a Közel-Keletről származnának.

2. A mikroszkópos laboratóriumi vizsgálatok a bemélyített jelekben betokosodott földnyomokat mutattak ki, ami a táblák és egyéb agyagtárgyak felületén keletkezett mészkőlerakódással együtt azt bizonyítja, hogy a leletek hosszú időn át feküdtek a földben, tehát nem lehetnek modern hamisítványok.

3. Az áldozati gödör korát illetően a leletek (pl. az agyagszobrocscák) tipológiai sajátosságai mellett, az emberi csontokon végzett radiokarbon-datálások is azt igazolják, hogy a „mágikus-rituális komplexum” a korai Vinča-Tordos kultúrához tartozik.

4. Aprólékos vizsgálatokkal sikerült pontosabban megállapítani a táblákon előforduló jelek alakját, ami lehetővé teszi azok jobb összehasonlítását a különböző korai jel- és írásrendszerekkel.

86 Horváth Tünde kutatásai szerint a másodlagos helyzetben előkerült edényen látható bekarcolt motívum (Horváth: i. m. 3. ábra) többféleképpen értelmezhető (M alak, kettős háromszög, „pillangó”, homokóra, kettős bárd), ő maga a kettős balta ábrázolást tartja valószínűnek, és alaposan elemezte, hogy milyen északi vagy déli kapcsolatrendszer révén kerülhetett a Kárpát-medencébe. A maga részéről a kettős baltamotívum – mint vallási és hatalmi szimbólum – déli eredetét tartja valószínűnek.

KITEKINTÉS

Urák Malvinka, az Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum munkatársa, aki egyik rendezője volt a fentebb említett *Hinni akarom/szeretném* című kolozsvári kiállításnak, a 2022. évi *Archaeologia Transylvanica* konferencián tartott előadásában elmondta, hogy a „kiállítást megelőző dokumentációs folyamat rávilágított arra, hogy az évtizedek során terjesztett narratívá(k)ban számos eltérés létezik. Mindezen észrevételek arra ösztönöztek, hogy más megközelítésből is megvizsgáljuk a témát, ne csak a hit dichotómiáján keresztül. Ennek érdekében roncsolásmentes archaeometriai vizsgálatoknak vetettük alá a leleteket (XRF, RAMAN, FTIR, PIXE [TL]), amelynek eredménye feldolgozás alatt van.”⁸⁷ A kutatás a berlini Német Régészeti Intézettel együttműködésben zajlik, ami garancia a vizsgálatok minőségére. A további lehetséges lépések sorában, a laboratóriumi vizsgálatok mellett folytatni kívánják az eddig sajnálatosan elhanyagolt levéltári dokumentációt is, felkutatva a múzeumban, a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban és a Megyei Levéltárban található Vlassa-állományok anyagát.

A magam részéről már régebben felvettem a TL (termolumineszcencia)-kormeghatározás lehetőségét,⁸⁸ ugyanis az újabb adatokból egyértelműen kiderült, hogy a vádaskodások ellenére Vlassa nem égette ki a táblácskákat, hanem csak alacsony, 150 °C-nál nem magasabb hőmérsékleten kezelte azokat.⁸⁹ Ha ez így van, és a táblákat annak idején (az őskorban) kb. 500 °C-ra felhevítették (kiégették), esély van a termolumineszcens vizsgálatra. Ez, a kísérő adatok (a lelőhelyről származó talajminták és a környezet radioaktivitás-szintjének ismerete) hiányában is meghatározó lehetne a táblák hitelességének (régiségének) megerősítése szempontjából.⁹⁰

87 Urák Malvinka: Egy régészeti detektív munka kulisszatitkaiból. A tatárlakai táblák új megvilágításban. *Archaeologia Transylvanica 2. Konferencia*. Marosvásárhely 2022. május 20–22., [Programfüzet és kivonatok] 12–13. p. Raman spektroszkópia, XRF (X-Ray Fluorescence Spectrometer for Elemental Analysis), FTIR (Fourier Transform InfraRed Spectrometry), PIXE (Particle Induced X-Ray Emission): anyagvizsgáló eljárások, a minták elemi összetételének meghatározására; TL: termolumineszcencia, keltezési módszer.

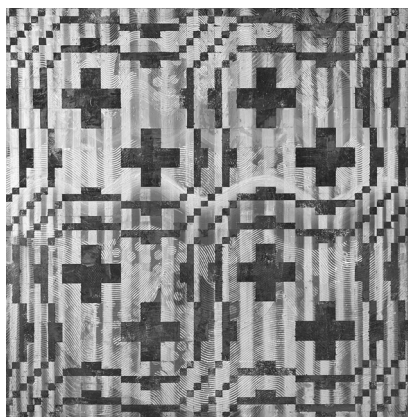
88 László 2011, 257. p.

89 Lásd Lazarovici-Merlini 2005, 211–212. p.; 2008, 44. p.

90 Újabb kori hamisítvány esetén a minta laboratóriumi felhevítése során nem figyelhető meg a fénykibocsátás (termolumineszcencia) jelensége.

Azt is felvettem, hogy amennyiben a laboratóriumi kezelés nem befolyásolta a táblácskák anyagának szénizotóp-összetételét, keltezésük elméletileg lehetséges volna a ^{14}C módszer atomszámlálásos (AMS) technikájával, a táblák anyagában meglévő, akárcsak parányi mennyiségű szerves összetevők mérésével.⁹¹ Az így nyert adatok összehasonlíthatóak volnának az áldozati gödörben és a szomszédos putriban talált emberi és állatsontok ^{14}C kormeghatározásával, s így az egész lelet-együttes keltezése hihetőbbé-megbízhatóbbá válhatna.

Zárszóként elmondható, hogy kíváncsian várjuk az újabb vizsgálatok, kutatások eredményeit abban a meggyőződésben, hogy a viták, hipotézisek (olykor elképesztő ötletek) kiindulópontjául szolgáló, alapvető adatokat kellene végre tisztázni és publikálni, mielőtt – szakemberek vagy lelkes amatőrök tollából – további tudós fejtegetések születnének a kronológiáról, szakrális írásrendszerről és Európa legősibb írásáról, a közel-keleti kapcsolatok létezéséről, vagy nem létezéséről, a mágia és a vallási élet, hitvilág megnyilvánulásairól, papokról-papnőkről, áldozókról és áldozatokról, sírhellyé lett kultikus gödörrel. Ezek alapján ad *acta* kerülhetne a Tatárlaka-dosszié.

Minta V., 2024

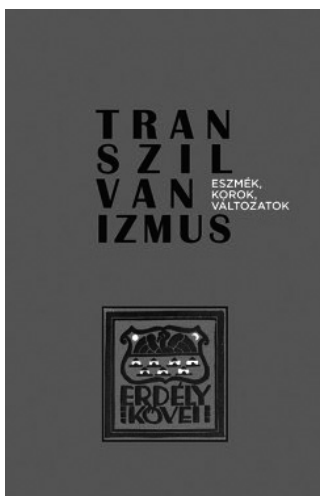
(122 x 122 cm, tojástempera, olaj)

91 Lásd 88. jegyzet. Ezzel a lehetőséggel kapcsolatban megemlítendő, hogy az egyik táblácska anyagában növényi rost maradványa figyelhető meg, lásd Lazarovici-Merlini 2005, 211. p. és fig. 20.

Zsidó Ferenc

TRANSZILVANIZMUS: ESZME VAGY IDEOLÓGIA?

„A transzilvanizmus a magyar eszmetörténet alighanem egyik legvitatottabb, több irányból fenntartásokkal kezelt, olykor erősen kritizált, mégis mindmáig hatni tudó eszmeisége” – állapítja meg Boka László irodalomtörténész a transzilvanizmusról szóló kötet¹ nyitányában, ezzel problematizálva mind a fogalmat, mind annak tudományos vizsgálhatóságát. A könyv fő tétje a transzilvanizmus utótörténetének

megvilágítása, abban a kontextusban, hogy amint a bevezető, eligazító tanulmányt jegyző Boka hangsúlyozza: „...egy időben formálódó jelenségkőről és annak variánsairól beszélhetünk, nem pedig egyetlen, stabil és változatlan alakzatról...”

És még nem vagyunk túl a nehezen! A szerkesztő-szerző azt is kiemeli, hogy a transzilvanizmusnak: „...pontos, koherens és egyértelmű, mindenki által elfogadott történeti definíciója nem létezik.” Ezek után próbálja felvázolni a témaköröket, aspektusokat, amelyeket később átfogóbb tanulmányokban prezentálnak a kötet társszerzői.

A transzilvanizmus előzményei a 16. század közepéig, a mohácsi vészét követő országdarabolásig, Erdély önállósodásáig vezethetők vissza, a dualizmus idején is virágkorát élte, ugyanakkor legjelentősebb hatását az interbellikus időszakban fejtette ki, ekkor a trianoni trauma túlélésének esélye, ideológiája volt. Ez az új erdélyi gondolat, amint Boka László hangsúlyozza: „mind Budapest politikai elvárásaival szemben,

1 *Transzilvanizmus. Eszmék, korok, változatok.* Szerkesztette, összeállította Boka László. Budapest, 2023, MMA Kiadó.

mind Bukarest beolvasztó politikájával szemben hangsúlyosan szülőföld-centrikus.” A Kós Károlyék-féle *Kiáltó* szóval tehát a történelmi transzilvanizmus újraértelmezése és aktualizálása történik meg, középpontjában a multietnikussággal. Boka arra is rámutat, ez az időszak a transzilvanizmus csatája (lásd pl. múltba fordulás – jelen kihívásaira való reagálás, vagy a lokálpatriotizmus – európaiság dichotómiáit). Boka elemzi Bánffy Miklós és a helikoni írócsoportosulás szerepét, azt is érzékelteti, az 1930-as évek kisebbségellenes román politikája közepette hogyan kopik meg a néptestvériség eszme, a kiábrándulások és a cenzúra miatt hogyan jut kényszerpályára a transzilvanizmus. Aztán, amint Boka megállapítja, a kommunizmus időszakában még inkább búvópatak-módra váltott, már csak azért is, mert az államhatalom csupán néhány aspektusát „túrte meg”. Például a második Forrás-nemzedék költőinél szülőföld- és anyanyelvűség formájában él tovább, az elnyomással szembeni „cinkos akusztikában”.

Boka felveti azt is, hogy talán ildomos lenne „többes számú transzilvanizmusokról is beszélni”, s olyan fogalmak is használhatók, mint őstranszilvanizmus, őtranszilvanizmus, helikoni transzilvanizmus, stb. – közös mindegyikben, hogy egyfajta szellemi autonómiaformaként artikulálódtak.

Boka tanulmánya után az egyes írások kronologikusan, a fogalmat történetiségében megközelítve követik egymást.

Balázs Mihály művelődéstörténész a kora újkori előzményekről, a 16. század politikai, kulturális valóságáról, Erdély „elszakadásáról” és szükségyszerű önállósodásáról, az ekképp kitermelt transzilván ideológiáról beszél, eljutva a 17. század végén végbement önállóságvesztés (Habsburg befolyás) vizsgálatáig.

K. Lengyel Zsolt történész, politológus Kós Károly és Reményik Sándor (a par excellence transzilvanisták) munkásságát veszi górcső alá, megvizsgálva az előzményeket is: hogy miként nyert létjogosultságot a transzilván gondolat a dualista monarchia idején (hangsúlyozza, hogy a magyarországi, különösen pesti közvéleménnyel szemben szükségyszerűen erősödött meg a külön erdélyiség tudata, ami aztán a Kós Károly-féle szellemi autonómiatörekvésben csúcsonyult ki).

A következő tanulmányban Boka László a másik meghatározó személyiség, Kuncz Aladár munkásságát mutatja be, úgy jellemezve a szerzőt, mint az 1923-as hazatérte után az erdélyi irodalmi élet „legfőbb

szervezője, teoretikusa és szószólója”. Jelentősége abban is áll, hogy kiemeli a transzilvanizmust a regionalizmusból, felismerve, hogy csupán az erdélyi hangsúlyok mentén nem lehet esztétikai kategóriát kiépíteni, azt össze kell egyeztetni az európaisággal.

Szász László irodalomtörténész a Bánffy Miklós mecénási, nemzetgazdai szerepét vizsgálja tanulmányában, megállapítva, hogy ifjú Kemény Jánossal együtt korszakos jelentőségű a tevékenységük az intézményépítés terén. Szász ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy Bánffy „mindenekelőtt író és alkotó ember, aki tehetsége, származása és felelőssége tudatában vállal politikai feladatokat is”.

A folytatásban Láng Gusztáv a legkülönlegesebb és letragikusabb sorsú transzilvanista költő, Dsida Jenő munkásságáról értekezik, megállapítva, hogy Dsida magáévá teszi az előtte járó nemzedék (Kós, Kuncz, Reményik, stb.) erdélyiség eszméjét, költészete az 1930-as évek román politikai szorításában ugyanakkor egészen más perspektívát vett.

Nagyon fontos a tanulmányok sorában a Filep Tamás Gusztáv eszmetörténészé, aki az urbánus transzilvanistákkal foglalkozik, jelezve, hogy a transzilvanizmushoz felszínesen a népiség és etnicitás köthető, ennek ellenére van egy hangsúlyosan urbánus vonala is, melyet olyan szerzők fémjeleznek, mint Tabéry Géza, Kádár Imre, Hunyadi Sándor, Lakatos Imre, Karácsony Benő, Ligeti Ernő, Molter Károly és Szenczei László. Karácsony Benőről például megállapítja, hogy ugyan soha nem tett hangzatos nyilatkozatokat, és nem foglalt állást ideológiai kérdésekben, de regényeiben nagyon fontos „a helyi szellem, a szülőváros, a lakótáj kisvilága iránti ragaszkodás”.

Vallasek Júlia irodalom- és sajtótörténész a két világháború közötti erdélyi magyar sajtó és a transzilvanizmus viszonyát tárgyalja munkájában, megállapítva, hogy a napilapoknak jelentős szerepe volt a transzilvanizmus eszméjének terjesztésében, hogy ebben a korban az irodalomnak és az újságírásnak a viszonya jóval szorosabb volt, mint napjainkban.

A transzilvanizmus eszméje nem csupán az irodalomban hatott, amint Murádin Jenő művészettörténész tanulmányából kiderül, a képzőművészetnek is van egy transzilvanista-helikoni korszaka; a képzőművészek szakmai szervezete, az 1929-ben megalakult Barabás Miklós Céh helikoni védnökséggel született meg, ennek a kooperációnak az

eredményeképpen az *Erdélyi Helikon* folyóiratban mintegy félszáz képzőművészeti reprodukció jelent meg.

Patócs Molnár János egyháztörténész a transzilvanizmus egyházi vonatkozásait vizsgálja, megállapítva, hogy Kós Károlyék kiáltványának fogalomkészletét vallásos toposzok dominálják, hogy a transzilvanizmus „kötőanyaga a keresztény/keresztyén vallás és a nemzeti összetartozás tudata volt”.

Balázs Imre József irodalomtörténész az 1945 utáni transzilvanizmusalakzatokkal foglalkozik, hangsúlyozva, hogy a 45 utáni költőnemzedék (prominensként Szemlér Ferenc) újragondolta a transzilvanizmust, ezáltal sikerült „költőként újrafeltalálnia magát.” Ezt követően az 1970-es években bontakozott ki egy olyan irodalmi vonulat, amely „sok tekintetben neotranszilvanistának tekinthető”: Farkas Árpád, Király László, Csíki László lírájában, akik „a szülőföld-tematika és a tájmetaforák mellett gyakran helyezik a múltba szövegeik referenciaterét”.

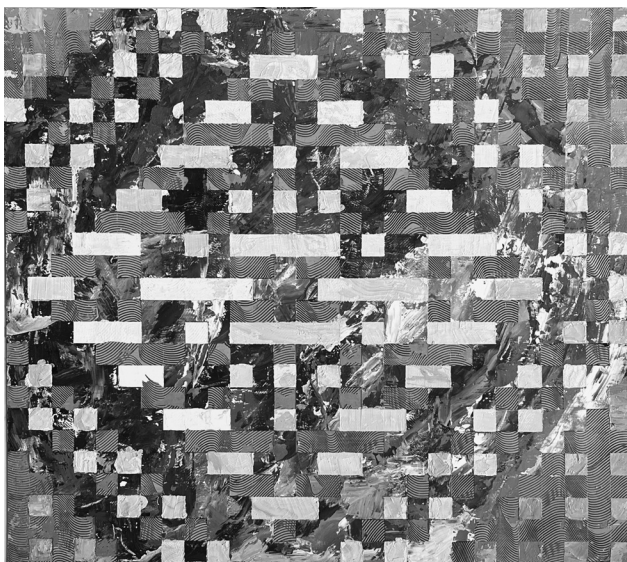
Markó Béla költő, esszéíró a *Ki beszél még transzilvánul?* című kötetzáró esszéjében a rendszerváltás utáni, jelenkori erdélyiség problematikáját járja körül, megállapítva, hogy a fordulat után megtörtént a kulturális intézményépítés Erdélyben, ezzel egyidejűleg a transzilvanizmus mindinkább „szükségideológiává” vált: „az 1989 után megnyíló távlatok nem az öncsonkításként is értelmezhető transzilván kollektívizmusra, hanem a végre lehetségesnek mutakozó összmagyar, sőt, összeurópai integrációra ösztönözték az írókat.” Markó ugyanakkor sajnálja, hogy a transzilvanizmust – legalábbis ideológiai, politikai értelemben – kezdjük elfelejteni, hangsúlyozva, hogy szerinte az irodalom még nem mondott le róla.

A kötet *Függelékében* e témával fogalkozó két régebbi alapmű újra-közlése található: Pomogáts Béla *Transzilvánista ideológia* című tanulmánya (első megjelenés: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1979/83.), melyben Pomogáts egyértelműen amellet érvel, hogy a transzilvanizmus ideológiaként fejtette ki hatását; illetve Cs. Gyimesi Éva *Gyöngy és homok* című nagyesszéje (első megjelenés: 1992), melyben a szerző a „mítosszá fényesített értékeket”, a „szent hagyományt” szenvtelenül boncolgatja.

Számos aspektust megvilágító, alaposan dokumentált, nagyvonalakban egységes fogalomrendszerű kötetéről van szó, ez mindenképp a

szerzők és a szerkesztő erényeit dicséri. Természetesen nüanszokban vannak eltérések, egyes írások bizonyos tekintetben polemizálnak is egymással, mégis adott egyfajta letisztultság – a felvillantott problémák, jelenségek pedig gyakorta továbbolvasásra, további kutakodásra serkentenek.

Hiányolhatjuk talán, hogy viszonylag kevés szó esik Áprily Lajosról és Tompa Lászlóról, s hogy ugyan elhangzik, a transzilvanizmus nem csupán irodalmi jelenség, a többi művészeti ág kevéssé bemutatott (a képzőművészet igen, de inkább csak irodalmi szövegek illusztrációs anyagaiként), összességében mégis elmondhatjuk, hogy árnyalt és átfogó, releváns összképet kapunk erről a negatív képzelet által is megterhelt fogalomról, mely egyszerre eszmekör és ideológia. Fontos könyv ez, mely jókor jelent meg, hogy ébren tartsa a transzilván gondolatot, hisz sommája az, hogy ameddig az erdélyiség hozzáadott értéket jelent, addig ezt a máig továbbélő szellemiséget nem vehetjük félvállról.

Minta VII., 2024
(74 x 83 cm, olajfesték)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Attila - Csíkszereda
Antal István - Székelyudvarhely
Antal Margit - Csíkszereda
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília - Gyergyóremete
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Bán Árpád - Alsóboldogfalva
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Bardócz Ferenc - Gyergyóditró
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bíró Sándor - Gyergyószentmiklós
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bodor Júlia - Gyergyóditró
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Bölöni Ildikó - Bikafalva
B. Tomos Hajnal - Négyfalva
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csávossy György - Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente - Kézdivásárhely

- Cseke Péter – Kolozsvár
 Csenteri Levente – Sepsiszentgyörgy
 Cseréy Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-
 köszvényes
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József –
 Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Doboly Beatrice – Vajdahunyad
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dimény János – Nagybacón
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Dragomir Péter – Sepsiszentgyörgy
 Ft. Drócsa László – Csíkmindszent
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonaltíz
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
 egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp László – Csernáton
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagy József – Csíkszentlélek
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Galvácsy László – Zilah
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószent-
 miklós
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely

- Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csíkcsicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Halász Péter - Gyimesközéplek
 Haller Béla - Marosvásárhely
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertz Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Incze Szabó László - Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Maros-
 vásárhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágysomlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármashalu
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Kánya József - Csíkszereda
 Katona Gizella - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplek
 Kelemen Hunor - Csíkszereda
 Kémenes Bernadette - Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásár-
 hely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
 nya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Kopacz Péter - Sepsiszentgyörgy
 Kovács Amadé - Cernavodă
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Eszter - Gyergyószárhegy
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroška - Méréfalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köllő Éva - Borszék
 Kristó Tibor - Csíkszereda
 Kürti Miklós - Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér - Gyergyó-
 remete
 Laczkó Szentmiklósi Endre -
 Gyergyóremete
 László Attila - Jászvásár
 László Bakk Anikó - Kolozsvár
 László Csaba - Csíkszereda
 Lászlófy Pál István - Csíkszereda
 Dr. László Ilona - Marosvásárhely
 Lázár Lilla - Csíkszereda
 Lázár Pál - Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc - Arad
 Léstyán Dénes - Csíkszereda
 Léstyán Sándor - Kézdivásárhely
 Loghin Gizella - Brassó
 Lőrincz József - Székelyudvarhely
 Luka Klára - Sepsikőröspatak

- Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Marton Erzsébet – Marosvásárhely
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Maștaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Mester Zoltán – Szováta
 Mihály János – Lővéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós István Csongor – Csíkszereda
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Molnár Vilmos – Csíkszereda
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy László – Zilah
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Miklós Kund – Marosvásárhely
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Tibor – Kézdiszentlélek
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Patakfalvi Dénes – Székelykeresztúr
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (8 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sárosi Teréz – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárad
 Suba Ilona – Marosvásárhely
 Szabó-Biró Brigitta – Csíkjenőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Csilla – Marosvásárhely
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely

- Szabó Judit – Csíkszecső
 Szabó Magdolna – Csíkszecső
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szentes D. Gáspár – Madéfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tánzos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Maroszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdivásárhely
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tuross Judit – Marosvásárhely
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Lőrinc – Gyergyószentmiklós
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vén Ferenc – Kézdivásárhely
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Víg Zsolt – Kolozsvár
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zsigmond Győző – Sepsiszentgyörgy
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

- Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége

- Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy (5 db. egyéves előfizetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlök
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdi-polyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva

- Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterszébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágona
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Petőfi Sándor Általános Iskola –
 Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda
 (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-
 szentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnás-
 falu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu
 (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége Erdővidéki Szervezete –
 Nagybacón
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
 – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsí-
 szentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyer-
 gyószentmiklós
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
 gyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspök-
 ség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati
 Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószent-
 miklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
 tár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország*MAGÁNSZEMÉLYEK*

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Dr. Baricz Zsolt – Szeged
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Borbás János – Veszprém
 Boga Tamás László – Szeged
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentés
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demeter József – Ballószög
 Demse Márton – Budapest
 Dénes Balázs – Szeged
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazakas Lehel – Gödöllő
 Fazakas Edit – Cegléd
 Dr. Fazekas Márta – Budapest
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentés
 Fekete Béláné – Budapest

Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Fülekgy György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fúzi Michael Stephan – Budapest
 Gál Ildikó – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Vecseger
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Gyurka Eta – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese –
 Budapest
 Iancu Laura – Velence
 Jámbor Zoltánné – Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Juhász Béla – Abasár
 Kádár Katalin – Ágfalva
 Kántor József – Baja
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Kézdi Anna – Battonya
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest

- Dr. Kiss Ferenc – Cserseztomaj
Kis Krisztián Bálint – Szolnok
Kisslaki László – Kéthely
Kollár Albin – Dunakeszi
Kósa Lajos – Debrecen
Kosztá Csaba – Sukoró
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császáz
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Kuti József – Tura
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Márkus Béla – Debrecen
Marosi Gábor – Budapest
Márton Károly – Hőgyész
Márton Lajos – Budapest
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Miakich Gábor – Budapest
Mihály-Kádár Katalin – Ágfalva
Miklós András – Miskolc
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Levente – Szigetmonostor
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh István – Százhalombatta
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pados József – Sárszentmihály
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyszücs
Péter László – Szeged
Pintér Henriett – Budapest
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Ragályiné Jeager Veronika – Budapest
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakó Éva – Budapest
Szakolczay Lajos – Budapest
Szárász Miklós György – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsadány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Tiffán Zsolt – Villány
Tóth Erzsébet – Budapest
Tóth Wessely László – Budapest
Tornai József – Érd

Tők János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkársága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch László – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Központ – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest

Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Dr. Basa Emőke – Clifton
 Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 György Ildikó – Highland
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Kovács László – Loveland
 Ozsváth Ildikó – New York

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Galvácsy Imola – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Franciaország

Buna István – Antony
 Dönes-Pichot Hanga – Chécy
 Langrand-Escure Tünde – St. Péray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várdaróc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Haáz Katalin – Braunschweig
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultzs Orsolya – Rostock
 Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
 Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen
 Száva Péter – Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Gödri Zsolt – Benglen

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

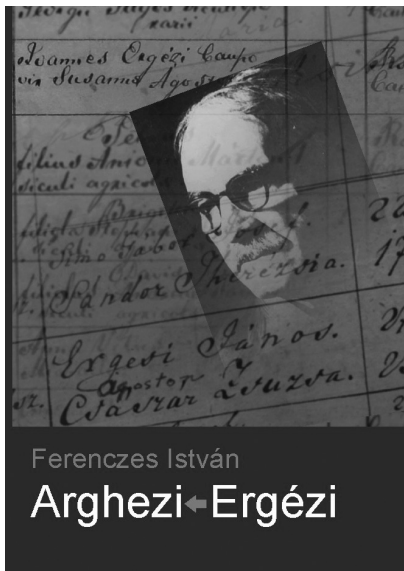
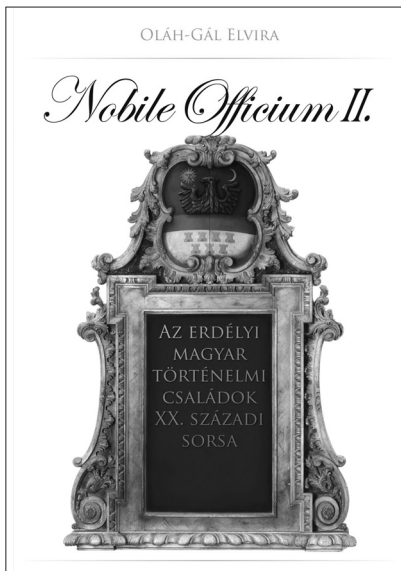
Apró József – Topolya

Benda Török Lívia – Moholgunaras
 Bolyai Tehetséggyondozó Gimnázium
 és Kollégium – Zenta
 Csáki Edina – Topolya
 Fekete J. József – Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola – Magyarkanizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetséggyondozó
 Nyelvi Gimnázium – Szabadka
 Lengyel Emese – Topolya
 Nagybecskereki Gimnázium –
 Nagybecskerek
 Nagy Majláth Ágota – Topolya
 Nyirádi Hajnalka – Topolya
 Pressburger Kucor Blanka – Topolya
 Rancz Károly – Pancsova
 Surányi Roland – Óbecse (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Tari István – Óbecse
 Vajda Annamária – Topolya
 Vastag Gázsó Hargita – Topolya
 Zolcer Andrea – Topolya
 Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Őrös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

Legújabb kötetek:

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kőváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor: <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyarai Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű - A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csűrre</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.